

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

JUL PÅ MORS

LOKALHISTORISK ÅRSSKRIFT 1987

JUBILÆUMSNUMMER 25

Matrikulens minorerede kort findes for alle sogne på Mors. De er trykt og udgivet i 1867. Ejendommens placering er fra kort, der er opmålt 1810-1820. Opmålingen af skellene er fra først i 1860'erne.

Forsidebilledet er, ligesom en del af farvebillederne i dette nummer af »Jul på Mors« malet af Aage Haarup mellem 1916 og 1920. Huset til højre i billedet er »Muremester Johan Martin Bosch' og Hustrus Stiftelse« i Østergade. Huset med de to skorstone er det ældste, bygget af muremester Bosch i 1843, oprindelig i én etage. Omkring 10 år senere solgte han det til skipper N. C. Pedersen, der i 1860 byggede en etage ovenpå. Samtidig med handelen havde Bosch bygget et hus til sig selv i forlængelse af det første. Også dette hus var fra begyndelsen i én etage, men blev i 1870 forsynet med første sal. J. M. Bosch blev født i Ulm den 10. januar 1807, og efter en tid på valsen kom han til Nykøbing, hvor han blev gift med Kirstine Elisabeth Nielsen. Bosch var kendt i byen som muremester og taksationsmand til brandforsikringen. Endvidere købte han en del huse og småejendomme – vel sagtens for at sætte dem i stand med salg eller udleje for øje – og på den måde skabte han sig en mindre formue. Da ægteparret var uden arvinger, blev huset i Østergade i 1875 testamenteret til fribolig for »værdige og trængende« håndværkere og deres hustruer, eller enker efter håndværkere. Samtidig blev der oprettet et legat på 10.000 kr. hvoraf hovedparten af renterne dels skulle betale vedligeholdelsen af ejendommen, og dels skulle udbetales til beboerne. Ejendommen var vurderet til 5.000 kr. Ægtefællerne boede i huset til deres død, og derefter blev det indrettet til stiftelse med 4 lejligheder. Sidst i 1920'erne blev huset – ligesom de andre i rækken – revet ned for at give plads til sygehusets udvidelse. I stedet blev der opført en ny bygning i Klingenbergsgade, og her lever navnet »Bosch' Stiftelse« videre.

JUL PÅ MORS 1987

INDHOLD

»Jul på Mors« gennem 25 år..... 2 <i>Holch Andersen</i>	Morslands historiske Samfund ..... 47 <i>Hans Overgaard</i>
Brødkusk J. C. Pedersen - en socialdemokratisk pioner ..... 4 <i>Børge Jensen</i>	Det var dengang ..... 49 <i>Grandjean-Thomsen</i>
FDF' sommerlejr på Fur ..... 10 <i>Niels Klode</i>	Ørding sogn - et »portræt« ..... 54 <i>Jørgen Graabæk</i>
En vise som jeg har lært af min far, Peder Villadsen ..... 13 <i>Anna Villadsen Odgård</i>	Postruten Nykøbing - Hesterørode ..... 58 <i>Albert Korsgaard</i>
Gamle billeder fra Morsø lokalhistoriske Arkiv .. 14	Morslands historiske Museum ..... 59 <i>Per Noe</i>
Mine barndoms minder ..... 18 <i>Marie Rode</i>	Gamle billeder fra Morsø lokalhistoriske Arkiv .. 60
Jens Greisen og stavnsbåndet ..... 22 <i>Steen Busck</i>	Redaktion: <i>K. G. Holch Andersen</i> <i>P. Maaetoft</i> <i>Børge Jensen</i> <i>Per Noe</i> <i>Knud Nielsen</i>
Morsø lokalhistoriske Arkiv ..... 26 <i>Holch Andersen</i>	25. ÅRGANG . ISBN 87-87566-25-7 Pris: Kr. 43,00 Tryk: Morsø Bogtrykkeri v/ Jakob Nyborg
Et besøg i Frøslev sogn omkring år 1800 ..... 27 <i>Susanne Overgård</i>	»Jul på Mors« er gennem alle 25 år blevet trykt i Morsø Bogtrykkeri. Som tak for godt samarbejde gennem alle årene har bogtrykker Jakob Nyborg for- æret bladet og læserne de eksklusive 4-farvede illu- strationer i dette jubilæumsnummer.
Gamle billeder fra Morsø lokalhistoriske Arkiv .. 33	<i>Redaktionen</i>
Jens Christian Bonne ..... 37 <i>Hans Bakbo</i>	
En skole gennem 104 år ..... 46 <i>Chr. Tage Jensen</i>	

**Morslands
Historiske Museum**
7900 Nykøbing Mors

»Jul på Mors« gennem 25 år

Af Holch Andersen

Danmark er et foreningsglad land, og Mors står ikke tilbage med foreninger. Ifølge en undersøgelse Morsø Folkeblad foretog i april 1952, var hver morsingbo, fra baby til olding, medlem af 2 foreninger. Der var optalt mere end 100 foreninger med et medlemstal på ca. 51.500. Indbyggertallet på Mors var 1. januar 1950, 27.206. Nykøbing: 9.187 – landkommunerne: 18.019.

Foreningsmedlemmerne var ifølge undersøgelsen fordelt således:

De faglige foreninger	ca. 12.000
De politiske foreninger	- 7.000
Kvindeorganisationer	- 1.800
Hobbyforeninger	- 1.000
Soldaterforeninger	- 700
Kulturelle foreninger	- 2.000
Humanitære foreninger	- 5.000
Borgerforeninger	- 500
Forsamlingshuse	- 3.000
Haveselskaber	- 200
Afholdsforeninger	- 500
Politiske ungdomsforeninger	- 1.000
Sportsforeninger	- 6.100
Ungdomskorps	- 700
Ungdomsforeninger	- 10.000

De fleste af disse foreningers økonomi var baseret på medlemskontingent og de mere eller mindre gode ideer, foreningernes ledere havde til at skaffe penge.

Holch Andersen, der var formand for Nykøbing Cricketklub og Poul Maaetoft, formand for K.F.U.M., havde også svære økonomiske problemer med deres foreningers drift. De to formænd fandt sidst i 1950'erne sammen om at arrangere store udstillinger for forretnings- og erhvervsvirksomheder. Der var god opbakning fra de to foreningers medlemmer til at udføre det manuelle arbejde ved opbygningen af udstillingerne. De gav på nær én, store overskud.

I 1963 besluttede de to foreningers

bestyrelse at starte udgivelsen af et julehæfte. Der var flere skeptiske udtalelser imod denne ide, for det havde uden held været prøvet før. Redaktør Kr. Jespersen og billedhugger Constantin Sørensen, udsendte i 1930, 1931 og 1937 »Jul på Mors«, der både i tekst og tryk var af en fornem kvalitet.

1947 og 1949 udgav journalist Hans Åge Hansen, »Sportsmandens Jul«. 1951 udsendte flere sportsforeninger »Jul ikke blot for idrætsmænd«. 1956 kom Georg Nielsens bogtrykkeri med »Jul for Morsingboerne«.

Fælles for disse julehæfter var, at de gav meget arbejde og ingen eller lidt overskud. Det var derfor en selvfølge for de to foreningers ledere, at skulle et nyt julehæfte have en fremtid, var det nødvendigt at gå nye veje. De tidligere julehæfters økonomi var baseret på annoncer og salg gennem boghandlere. Det blev besluttet at lade økonomien hvile på annoncer, der skulle fylde halvdelen af hæftets sider. For at opnå en tilstrækkelig stor pris for annoncerne skulle hæftet deles gratis ud til alle husstande, hvert andet år i Nykøbing og hvert andet år i landområdet.

Det lykkedes at tegne de nødvendige annoncer til, at der kunne udsendes et hæfte på 64 sider. Redaktionen, der bestod af Poul Maaetoft og Holch Andersen, var fra starten interesseret i, at det lokalhistoriske stof fik en stærk placering i hæftet. Redaktionen skrev i det første nummer: »Jul på Mors 1963« vil gerne gøre sit til at julen bliver en glædelig jul for os alle, – der er julehistorier, beretninger, artikler, konkurrencer, m.m. og annoncer, der skal være med til at give Nykøbing Cricketklub og K.F.U.M. et overskud til brug i arbejdet blandt de unge, vi

kommer i forbindelse med. Derfor er vi glade for annoncerne. Igennem artikler og beretninger har vi forsøgt at fremhæve den egn, vi synes bedst om.«

Det første nr. af »Jul på Mors« blev ved hjælp af K.F.U.M. spejderne uddelt gratis til alle husstande i Nykøbing, en ordning der vedblev i flere år til gavn for bladet og spejderne.

Året efter, 1964, blev bladet uddelt i landområdet, ved at købmændene og brugserne fik et antal hæfter til gratis uddeling blandt deres kunder.

At hæftet blev delt gratis ud, medførte, at det hurtigt blev kendt og accepteret. Det år hæftet blev uddelt på landet kunne det købes i Nykøbing hos boghandlere og kiosker. Det år, hvor Nykøbings husstande fik hæftet gratis, kunne det købes hos købmændene og brugserne på landet.

Samarbejdet mellem en sportsforening og en religiøs forening, gav i medlemskredsen, især Cricketklubben, anledning til vanskeligheder, der medførte at Holch Andersen forlod N.C.C. »Jul på Mors« blev fra 1965 udgivet af K.F.U.M. med samme redaktion som hidtil. I 1970 blev redaktionen udvidet med Jacob Albrektsen.

Selvom hæftet blev delt gratis ud, steg salget så stærkt, at redaktionen i 1972 besluttede at omlægge bladet og basere økonomien på annoncer og salg. Det var for at nedskære annoncerens antal og give mere plads til lokalhistoriske artikler. Dette materiale var blevet mere tilgængelig ved det samarbejde, der var indgået med Morsø lokalhistoriske Arkiv, – oprettet 1968.

Redaktionen var meget spændt på, om befolkningen ville acceptere, at

Forsiden, 1963.

de ikke mere fik »Jul på Mors« gratis, men skulle betale 9,85 kr. for det. Det viste sig, at morsingboerne havde taget hæftet til sig og var villig til at betale for det. Der gik dog nogle år, hvor redaktionen måtte høre denne bemærkning fra købmændene og uddelerne: »Er det ikke i år vi skal have »Jul på Mors«, gratis«.

Hæftets forside var fra starten i 1963 et hvidt omrids af Mors, hvori der var en tegning, der havde tilknytning til en artikel i bladet. På nordsiden af øen, Gullerup – Flade, sad en veltilfreds nisse med en stor gavesæk på ryggen. Forsidens bundfarve var blå, for at illustrere Limfjorden.

Redaktionen mente i 1973, at »Jul på Mors« var blevet så økonomisk stærk, at det kunne løfte flere opgaver end hidtil. Det blev udsendt på eget forlag, der fik det opfindsomme navn, »Jul på Mors«. Omlægningen skete for at skaffe penge til de lokalhistoriske bøger, der var begyndt at udkomme. Forsiden blev fra 1974 forandret ved at nissen forsvandt, og der blev anbragt et farvebillede på baggrund af det hvide omrids af Mors og den blå fjord.

I 1977 forlod Jacob Albrektsen redaktionen. I stedet indtrådte Børge Jensen og Per Noe. Forlagsvirksomheden voksede, og det blev i 1979 be-

sluttet at omlægge forlaget. Overskuddet var hidtil blevet givet til forskellige foreninger. Redaktionen ønskede nu at bruge overskuddet til udgivelse af lokalhistoriske bøger.

I de 10 år »Jul på Mors« havde bestået var der uddelt ca. 80.000 kr. til følgende foreninger og institutioner: K.F.U.M., K.F.U.K., N.C.C., F.D.F., D.U.I., Nykøbing Fritidsklub, Biologisk Forening, Morsø Gymnasium, De grønne Spejdere, Historisk Samfund og Røde Kors.

Forlaget der fik navnet, »Morsø lokalhistorisk Forlag« har udgivet:

1971. – Det gamle Nykøbing Mors, af Poul Maaetoft, Jacob Albrektsen og Holch Andersen.

1972. – Små Smil og stille glæde, af Anna Nk. Thorsen, udsolgt.

1973. – Lidt om noget, af Gerda Hegnet Bach, udsolgt.

1974. – Rofærge og Dampdrift, af Holch Andersen, udsolgt.

1975. – Nykøbing borgerne og deres kirke, af Holch Andersen.

1976. – 1864 og morsingboerne, af Holch Andersen.

1978 – Hestekraft og Motorvogn, af Holch Andersen, udsolgt.

1978 – Kirkeskibe i Thisted Amt, af Jens Ole Petersen.

1980 – Typer og Tryk i en lille by, af Holch Andersen.

1980 – Limfjordens stolte svaner, af Svend Borg, udsolgt.

1981 – Gamle postkort på Mors, af Holch Andersen, udsolgt.

1982 – Krigsværk, af Knud Holch Andersen og Orla Povlsen, udsolgt.

1983 – Kammerherrens Højris, af Holch Andersen.

1986 – Interiørbilleder fra Mors, 1900-1950, af E. og K. G. Holch Andersen.

I 1981 blev redaktionen udvidet med Ole Hedemann Hansen, der overtog arbejdet med at tegne annoncer. Med sin typografiske erfaring, var han med til at præge udviklingen af hæftet. En støtte redaktionen kommer til at savne, efter Ole Hedemanns pludselige død i oktober 1986. Hans sidste arbejde på Morsø Bogtrykkeri var færdiggørelsen af satsen til »Jul på Mors« 1986. I Ole Hedemanns sted er Knud Nielsen indtrådt som fagligt medlem af redaktionen.

I 1982 blev forsiden igen forandret. Det hvide omrids af Mors, blev

taget væk og i stedet kom der til at stå, Lokalhistorisk Årsskrift. Navnet »Jul på Mors« og den blå farve blev bibeholdt. Redaktionen har haft flere diskussioner om at slette navnet »Jul på Mors«, og forandre den blå farve. Men navnet og farven er så kendt, at vi er bange for, hvis der sker en forandring, vil genkendelighedsprincippet være væk.

Indtil 1984 skete udgivelsen af »Jul på Mors« og de lokalhistoriske bøger, på Poul Maaetofts og Holch Andersens ansvar. Arbejdet var fordelt ved, at Poul Maaetoft havde den økonomiske del og Holch Andersen den redaktionelle. Forlagets vækst medførte, at det blev ønskeligt at opnå et tilhørsforhold med enten Morslands historiske Samfund eller Morsø lokalhistoriske Arkiv. Resultatet blev, at forlaget blev overdraget til Morslands historiske Samfund, som gave.

Forlaget har i dag et redaktionsudvalg, der har ansvaret for driften og udgivelsen. Medlemmerne er: Poul Maaetoft, Holch Andersen, Per Noe, Børge Jensen og Knud Nielsen.

»Jul på Mors« og de lokalhistoriske bøger er i de 25 år blevet trykt hos Jacob Nyborg, Morsø Bogtrykkeri. Dette faste samarbejde mellem redaktionen og trykkeri har præget forlagets udvikling og standard. Der er hvert år faste datoer for indleveringen af stoffet og udsendelsen af »Jul på Mors«.

Det har altid været redaktionens princip, at arbejdet for og med forlaget, skal være frivilligt og ulønnet. Der bliver ikke betalt honorar til forfattere af artikler eller manuskripter til bøger. Det er også princip, at stoffet skal være af lokalhistorisk og folkelig interesse.

Redaktionen ønsker at sige tak til annoncørerne, hvis støtte har været den økonomiske grundsten i arbejdet. Tak til trykkeriet for godt og lærerigt samarbejde. Tak til forhandlerne i Nykøbing og på landet, samt Morsingboforeningen i København, der alle har udført et godt salgsarbejde.

Sidst men ikke mindst, tak til alle, der har bidraget med manuskripter til artikler i »Jul på Mors« og til bøger. Uden denne gratis hjælp, havde forlaget ikke oplevet dette 25 års jubæum.

Brødkusk J. C. Pedersen – en socialdemokratisk pioner

Af Børge Jensen

I tiåret 1889-1899 fik fagbevægelsen i Nykøbing sit afgørende gennembrud. Før 1889 fandtes kun 1 fagforening, ti år senere 13, hvoraf arbejdsmændenes med 90 medlemmer, formernes med 54, smedenes med 30 og cigarmagerens med 19 var de største (tallene er fra januar 1900). Tiåret var endvidere kendetegnet af en lang række strejker og lockouter, både lokale og landsomfattende. Også politisk skete der et nybrud med grundlæggelsen af den første socialdemokratiske partiforening på Mors i 1890. Det politiske og det faglige arbejde kom til at gå hånd i hånd. Da fagforeningerne i 1896 dannede datidens fællesorganisation De samvirkende Fagforeninger, som samme år opførte Arbejdernes Forsamlingsbygning i Nørregade, var der skabt et organisationsapparat, som var i stand til at arrangere møder, demonstrationer, strejker og fester m.v.

Baggrunden for denne stærkt øgede aktivitet var den stærke vækst i Nykøbings erhvervsliv i slutningen af det 19. århundrede, i handel, håndværk og industri. I 1870'erne var folketallet steget med 21%, i 1880'erne med 32%, så det ved folketællingen i 1890 var 3606. I 1901 boede der 4507 i Nykøbing købstad og 833 i Nykøbing landsogn (Vesterbro og Refshammer). I 1906 – efter landsognets indlemmelse i 1902 – var indbyggertallet helt oppe på 6062. I løbet af disse 5 år var folketallet altså steget i Nykøbing med 722, mens det i landdistrikterne på Mors kun var øget med 50, nogle sogne havde endda tilbagegang. Nykøbing virkede altså som en stærk magnet på oplandet, men også udenøs fra kom der tilflyttere, som ofte var faglærte arbejdere eller i hvert fald arbejdere med en faglig og politisk holdning. En af disse tilflyttere var Jens Chris-

tian Pedersen eller, som han selv skrev, J. C. Petersen (udtalt I. C.).

J. C. Pedersen var født 13. oktober 1855 i Ålborg og voksede op under små kår. Faderen var arbejdsmand, og som så mange andre arbejderbørn på den tid begyndte Jens Christian at arbejde på C. W. Obels tobaksfabrik, da han var 6 år gammel. Først efter at have været fabriksarbejder i 3 år begyndte han sin skolegang! Hele J. C. Pedersens boglige skoling lå fra hans 9. til 14. år, og han har nok også i denne tid arbejdet de sædvanlige 6 timer ved siden af skolegangen. Fra konfirmationen i 1870 til det fyldte 22. år arbejdede han på landet som tjenestedreng og som karl. Det var på større gårde, hvor han normalt var fæstet for et år, et enkelt sted tjente han i to år. I J. C. Pedersens skudsmål-bog er ved hans sidste plads 1876-1877 noteret: »Han anbefales for troskab og villighed. På hans forhold findes intet at udsætte«. Netop troskab og villighed kom til at præge J. C. Pedersens arbejde for arbejdernes sag. Det fik nok varig betydning, at han i sine unge år stiftede bekendtskab med landboforhold, og han lærte også at have med heste at gøre. Herom senere. I 1878 blev han gift med Ane Mette Birgitte Jensen og fik som tobaksarbejder efterhånden 5 børn at forsørge. Højst sandsynligt må han være blevet optaget af fagligt og politisk arbejde på den store arbejdsplads, som Obels fabrik var. I hvert fald var J. C. Pedersen næppe flyttet til Nykøbing i 1889, hvor han blev ufaglært tobaksarbejder på Th. Damborgs fabrik, før der skete en hel masse i arbejderbevægelsen på Mors. Først og fremmest må nævnes Socialdemokratisk Forening for Nykøbing og Omegn, som J. C. Pedersen var med til at stifte den 6. maj 1890. Ægteparret boede først på Vesterbro senere Nørrebro 48, altså i de typiske

arbejderkvarterer, der opstod før og efter århundredskiftet.

J. C. Pedersen placerede sig hurtigt i arbejderbevægelsens første række på Mors. År efter år var han aktiv som agitator i by og på land, han deltog i utallige møder som dirigent, indleder eller debattør. Da A/S Forsamlingsbygningen blev oprettet, var han selskabets første formand, indtil han blev vært for bygningen. Tobaksarbejder Pedersen blev 1896-1901 vært Pedersen. Der kan ikke være tvivl om, at disse år har stillet ekstra store krav til fru Pedersen, som selvfølgelig stod for køkkenet. I maj 1896 havde J. C. Pedersen fuldt op at gøre i forbindelse med en arbejdskamp på jernstøberiet. Som formand for arbejdsmændene spillede han en central rolle og udviste mådehold og smidighed. Han blev da også rost af alle parter for sin indsats. Grundlovsdag ledede han arbejdernes demonstration i Nykøbing, og ved Grundlovsfesten i Præstbro deltog han i debatten. Her talte han imod samarbejde mellem store og små landmænd, for de havde ikke fælles interesser. Da Socialdemokratiet netop var fyldt 25 år, benyttede han lejligheden til at skildre partiets udvikling: »Det går også frem på landet, hvor husmændene indser, at de har interesser, som de selv må varetage«.

De røde faner

Som andre steder var de faglærte først til at stifte fagforeninger i Nykøbing. Det var J. C. Pedersen, der tog initiativet til at organisere de ufaglærte. Han indbød til et møde den 13. maj 1895, som resulterede i stiftelsen af Arbejdsmændenes Fagforening med J. C. Pedersen som formand. Et af de første mål for enhver fagforening var at få anskaffet en fane, så man kunne markere sig selv-

Brødkusken og Lotte foran hjemmet på Nørrebro. Bemærk også hunden.

stændigt ved møder og demonstrationer. Da Cigarmagernes Fagforening, der var stiftet allerede i 1889, indviede sin fane i 1898 holdt den tidligere tobaksarbejder Pedersen talen. Der var her tale om en mindre fagforening med 15 medlemmer. Anderledes hurtigt var det gået med arbejds-mændenes fane, som indviedes 3. juli 1897. I sin tale gennemgik J. C. Pedersen arbejderbevægelsen på Mors siden 1890 og begrundede, hvorfor organisationer var nødvendige. Det var de først og fremmest på grund af den frie konkurrence, som pressede priser og løn. Om fanen sagde han: »Den røde fane er ingen revolutionsfane men en frihedsfane«. Han benyttede også lejligheden, hvor mændene havde deres korer med, til at omtale kvindernes rolle: »Kvinderne er ofte imod os, for de er for lidt med. Tag kvinderne med til møder i foreningerne. Lad dem blive indviet i den sag, vi kæmper for«. J. C. Pedersen havde også sans for pressens betydning. Til indvielsesfesten havde han indbudt redaktør Henrik Fog, Morsø Folkeblad, som referent og takkede også Fog for hans stilling til arbejdersagen. Folkebladets referat fyldte da også 2½ spalte! Også ved murernes faneindvielse i 1898 var J. C. Pedersen hovedtaleren. Om beskæftigelsen sagde han: »Det eneste middel til at skaffe arbejde til alle er forkortelse af arbejdstiden«. Maskinerne var for tiden nærmest en forbandelse for

menneskene, fordi »enkeltmænd, pengemagten der ejer maskinerne, høstet fordelene«. Om strejker sagde J. C. Pedersen: »Det er det sidste middel, vi bør bruge – gennemgående har det vist sig, at strejkerne som regel er godt begrundede«. Han betonedede også her den offentlige menings betydning: »Når den offentlige mening er imod en strejke, må denne tabes«. Endvidere omtalte han organisationerne, som havde hjulpet arbejderne til bedre kår og mere intelligens. Fanen endelig var symbolet på sammenhold: »I aften indvies den 6. fanen. Først fik vi en socialdemokratisk fane. Politimesteren forbød os at udfolde vor fane i gaderne, og vi måtte lade den ligge. Men så døde et par af vore medlemmer, og præsterne gav os villig tilladelse til at føre fanen med på kirkegården ved begravelserne. Borgmesteren indså, at det ikke var rigtigt stadig at sige nej. For to år siden fik vi tilladelse til at udfolde fanen. Så kom fag efter fag – Fanen er holde- og samlingspunkt i foreningen. På murernes står: »Gør din pligt og kræve din ret«. Når vi forlanger rettigheder, må vi også opfylde vore pligter«. Også ved denne lejlighed var Fog til stede, og i sin tale tog han udgangspunkt i J. C. Pedersens ord om intelligens. Tidligere havde der f.eks. i København været pøbeloptøjer, men de tider var forbi: »Nu ville arbejderne ikke mere lade sig bruge som pøbel, thi de var blevne organiserede og mere oplyste«. Fog

betonedede også arbejderens vanskelige stilling i tiden efter lavenes op-hævelse i 1857: »Det gjaldt nu kun om at få arbejdet udført så billigt som muligt, om arbejderne kunne leve af deres fortjeneste, det spurgtes der ikke om«. Just i disse år var der en udbredt utilfredshed med Fogs ledelse af Morsø Folkeblad. Mange venstremænd anså ham for socialist, og det moderate Venstres avis: Morsø Dagblad blev da også på dette tidspunkt en meget alvorlig konkurrent til Folkebladet.

Fra det bevægede kampår 1899 skal kort nævnes et par af de mange møder, som J. C. Pedersen deltog i. Den første 1. maj demonstration i Nykøbing fandt sted i dette år, og selvom det var noget nyt og uhørt her, lå arbejdet stille på de fleste værksteder og arbejdspladser. Foruden den socialdemokratiske fane var der faner fra smedene, arbejds-mændene, murerne, formerne og cigarmagerne. I sin velkomsttale sagde J. C. Pedersen bl.a.: »Når vi standser arbejdet, står fabrikkerne stille. Både arbejdskøbere og modstandere må se på os med respekt. Arbejdsgiverne siger ofte: »I morgen skal der ikke arbejdes« – hele 8-14 dage kan de lade arbejdet hvile, og det må arbejderne så finde sig i. Men så må vi også have ret til at sige: »I dag holder vi fri-dag«. Et leve for 8 timers arbejdsdagen. 8 timers arbejde, 8 timers hvile og 8 timers frihed. Gid det må nås ad lovgivningsvejen, og at vi må nå til en

almindelig fridag den 1. maj«. Da den store lockout udviklede sig i de følgende uger, var det naturligt at bruge Grundlovsdagen til demonstration for arbejdernes rettigheder. 400 deltog i mødet i Forsamlingsbygningens have. J. C. Pedersen var ikke i tvivl om, at skylden for arbejdskampen lå hos kapitalisterne: »Vi skal vise dem, at vi ikke er en flok slaver, men en moden og selvbevidst, velorganiseret arbejderhær«. Ved et andet stort møde 10 dage senere præciserede han målet for den igangværende kamp: »Vi kan ikke være tilfredse med et forlig uden, at vi helt har hævdet vor organisationsret og vor medbestemmelsesret over for arbejds-løn og arbejdstid«.

Kommunale valg

Efter lockoutens ophør i september begyndte man at drøfte kandidat-spørgsmål til det forestående byrådsvalg i januar 1900. Allerede ved et suppleringsvalg til landsognet 4. december 1899 opstillede arbejderne imidlertid deres egen kandidat tobaksarbejder Søren Kjærgaard. De betonedede ved dette valg, at det ikke var et politisk valg – en opfattelse, der ellers var den gængse hos Højre. Kjærgaard var et velkendt navn i arbejderkredse, men han led alligevel et knebent nederlag til en fisker. For at forstå vanskelighederne ved at få arbejderne valgt ind i de kommunale råd er det nødvendigt at gøre sig valg-systemet klart. Valg til byrådet foregik i henhold til en valglov fra 1868, som delte vælgerne, d.v.s. mændene, i to klasser: de højstbeskattede og de almindelige vælgere. Den første gruppe var selvfølgelig langt den mindste, men den valgte alligevel 5 af de 9 medlemmer af byrådet. De almindelige vælgere omfattede alle vælgerne, de højstbeskattede havde altså dobbelt valgret. Valgperioden var 6 år. Da jernstøber N. A. Christensen – byens rigeste mand – sad i byrådet i 1880'erne var han *ikke* valgt af de højstbeskattede men af de almindelige vælgere! Det var dette udemokratiske valgssystem, der gjorde købstæderne til Højres sikre bastioner. I 1900 ville socialdemokraterne for første gang forsøge at få valgt et medlem af byrådet, og de opstillede smed Oluf Andersen som kandidat. Tanken støttedes af Folkebladet, hvis redaktør Henrik Fog var blevet valgt

ind i 1894. Der var først stemning for en enkelt liste, men enden blev i alt 5 lister med en fin sejr for Højre til følge! Fog afgav denne salut efter valget: »Man blev fri for den slemme venstremand (Fog selv!), og man undgik at få en socialdemokrat ind. Af de nyvalgte er 3 solide højremænd den 4. agrar«. Men hvor længe kunne Højre standse udviklingen? Medens stemmeprocenten hos de almindelige vælgere i 80'erne havde ligget på mellem 40 og 50, havde denne gang 450 af 620 vælgere afgivet deres stemme. Tiden arbejdede for demokratiet.

I årene indtil det næste byrådsvalg i 1906 konsoliderede Arbejderpartiet, det var en almindelig betegnelse for socialdemokraterne dengang, sin stilling på andre områder. Allerede i 1898 var partiforeningen i Nykøbing blevet repræsenteret i Socialdemokratiets hovedbestyrelse, idet J. C. Pedersen var blevet valgt som en af de jyske repræsentanter. Ved vigtige møder og partikongresser havde han altså mulighed for at få kontakter og følge udviklingen i partiet. Meget passende takkede redaktør Harald Jensen, Demokraten, i sin tale ved Nykøbing partiforenings 25 års jubilæum i 1915 J. C. Pedersen for samarbejdet i de svundne år: »J. C. Pedersen havde altid været det faste punkt, man mødte i Morsø Socialdemokrati«. Morsø Social-Demokrat blev i årtier trykt hos Demokraten, og J. C. Pedersen var ligeledes i mange år medlem af kontrolkomiteen for den lokale partiavis.

På dette tidspunkt havde J. C. Pedersen allerede i mange år båret sit legendariske tilnavn Brødkusken, og hermed føres vi over til den tredje side af arbejderpartiets virksomhed nemlig Kooperationen. Man kunne arbejde politisk og fagligt for højere løn, men man kunne også nedbringe leveomkostningerne og på den måde hæve reallønnen. Også her fulgte socialdemokraterne den almindelig udvikling, ja, på Mors gik det endda så vidt, at arbejderne fik to bagerier. Starten gik i 1899, lockouten havde også her gjort jordbunden klar. På generalforsamlingen i Arbejdernes Forsamlingsbygning 12. november drøftedes tanken om et fællesbageri, og et udvalg på 5, bl.a. J. C. Pedersen og ovennævnte Søren Kjærgaard blev valgt til at arbejde videre med sa-

gen. Flere henvendelser om støtte eller lån besvaredes negativt fra Forsamlingsbygningen, som havde gæld nok selv. Formentlig har parti og fagbevægelse støttet bageriet, det kom i hvert fald i gang i begyndelsen af 1900. Herefter oprettedes brødsalg rundt i byen, hvor man kunne købe rugbrød og sigtebrød fra Arbejdernes Fællesbageri. I 1901 fratrådte J. C. Pedersen som vært i Forsamlingsbygningen, efter at han var blevet kusk for den første kooperative virksomhed i Nykøbing. Nogen indbringende stilling har det næppe været, men han foretrak at være brødkusk fremfor at være tobaksarbejder og vært. Han ejede selv hesten, den har vel stået opstaldet på Fællesbageriet, som også holdt til på Nørrebro. Hurtigt vidste alle i Nykøbing, hvem brødkusken var, og hvem Lotte var. Morsø Social-Demokrat bragte endda en nekrolog ved Lottes død: »Lotte gjorde i sine velmagtsdage sammen med sin herre J. C. Pedersen adskillige ture for vort parti ud til øens forsamlingshuse for at så socialismens første sæd på Mors, og derfor skal hendes eftermæle i »Socialen« og også for at meddele offentligheden, at en af de kendte »skikkelser« fra gaden ikke er mere. Brødkusken har allerede fået sig en ny, men forhåbentlig ikke sidste makker«.

Arbejdernes Fællesbageri gik godt, men ulykkeligvis førte uenighed om, hvor man skulle bygge til en splittelse – den eneste – blandt Nykøbings arbejdere i 1906. En utilfreds fløj gik så vidt, at den i samme år oprettede Nykøbing Andelsbageri. Først omkring 1919-20 ophørte Fællesbageriet, og J. C. Pedersen blev opkræver ved gasværket.

Byrådsmedlem

Til byrådsvalget i 1906 var Venstre og Socialdemokratiet enige om at opstille en fællesliste mod Højres liste, et sådant samarbejde forekom også andre steder i landet. De to partier skulle altså enes om rækkefølgen af deres kandidater og så håbe, at vælgerne ville acceptere samarbejdet. Fælleslisten havde to aviser til rådighed, idet Morsø Social-Demokrat udkom siden oktober 1905. Venstres kandidater var murermester Sejer- sen, lærer Vestergaard og gårdejer Jepsen, Rolstrup; modelsnedker

J. C. og Ane Pedersen. Billedet er formentlig fra tiden omkring parrets guldbrølup i 1928.

Johs. Jensen og brødkusk J. C. Pedersen var »arbejderpartiets specielle kandidater«. Om listen som helhed skrev Morsø Social-Demokrat: »Den ville vinde enhver rettænkende vælgers sympati. Det er demokratets liste, en protest mod at kommunens anliggender afgøres af et lille fåtal, der for alt i verden værner om deres familieinteresser. – Arbejderne, der ingenlunde udgør den ringeste del af byens befolkning, har deres specielle 2 repræsentanter, hvis navne er ansete og agtede i arbejderkredse, og som iøvrigt vækker respekt overalt i byen«. Skytset rettedes derpå mod det udemokratiske valgssystem: »Overklassen har det så rart, den vælger for sin egen mund halvdelen af byrådet og stemmer desuden med, når den almindelige vælgerklasse, de ubemidlede, har adgang til at stemme«. Valget 5. januar 1906 blev »en glimrende sejr for demokratets liste, Højre fik en velfortjent dukkert«. Folkebladet havde naturligvis også rost listen, om J. C. Pedersen skrev Fog: »Brødkusk Pedersen er gammelkendt her i byen. Allerede for en del år siden, da han endnu var »tobaksarbejder Pedersen« lagde man så stærkt mærke til ham, at adskillige – også uden for Socialdemokratiets og Venstres rækker – talte om han som byrådemne. Han er den mand, der har udrettet det første og betydeligste arbejde for arbejdernes organisering her i byen«. I vurderingen af valgets udfald var Folkebladet også på linie med Social-Demokraten og priste sammenholdet, der havde ført til sejr for den almindelige valgrets mænd over Højres formyn-

derskab. Valgdagen havde været en stolt dag for demokratiet. I Højres organ Morsø Avis angreb sagfører Tønnesen (under pseudonym) »brødkusk Pedersen og drabanter, som følger et mål, der er rettet mod grundlaget for det borgerlige samfund«. Ikke blot set med eftertidens øjne men også med samtidens er denne dom ganske forkert og uretfærdig mod såvel Johs. Jensen som J. C. Pedersen. Ved udvalgsbesættelserne fik brødkusken bl.a. plads i fattigudvalget, havneudvalget og bygningskommissionen.

Byrådsvalget i 1906 var det sidste, hvor der var samarbejde og harmoni mellem Venstre og Socialdemokratiet. I 1908 ændredes kommunaloven meget radikalt. Toklassevalget afskaffedes, kvinder og tyende fik valgret, og der indførtes forholdstalsvalg. Følgen blev, at socialdemokraterne i 1909 opstillede på egen liste. Det skete på et velbesøgt partimøde med 300 deltagere, hvoraf en tredjedel var kvinder. Redaktør N. Chr. Haurum gennemgik den nye valglov og opkastede spørgsmålet, om partiet havde en kvinde, der opfyldte 3 krav: hun skulle være socialdemokrat, være kvalificeret og have råd til at ofre sig for arbejdet. Der var imidlertid ikke mulighed for en kvindelig kandidat, og listen kom så til at bære 9 mænds navne. Som anerkendelse af Johs. Jensens og J. C. Pedersens byrådsarbejde blev de opført øverst på listen, brødkusken fik førstepladsen ved lodtrækning. Derefter blev de 7 øvrige valgt. Redaktør Haurum blev nr. 3 på listen og mar-

kerede sig herved som en kommende mand i kommunalpolitik. Ved et borgermøde i Håndværkerforeningen med 700-800 deltagere begrundede J. C. Pedersen, hvorfor et samarbejde med Venstre nu var totalt udelukket: »I 1906 troede vi, at det ville være til gavn, om vi sammen med Venstre kunne besætte et flertal i byrådet. Men vi er bleven grundig skuffet. Det parti, som vi dengang gik sammen med, har sat sig imod så godt som alle humane foranstaltninger«. Han underbyggede ordene med en række eksempler på Venstres negative holdning. Venstremanden lærer Toustrup »ville komplimentere socialdemokraterne, fordi de havde stillet brødkusk Pedersen øverst på deres liste. Men det er vist omtrent også det eneste gode, jeg kan sige om socialdemokraterne«. Valgets sejrherre blev socialdemokraterne med 699 stemmer og 4 valgte, Højre havde også et godt valg med 590 stemmer og 4 valgte, mens Venstre kun fik 1 mandat. Arbejderpartiet havde fordoblet sit mandattal, kun i Århus havde det opnået et bedre resultat. Men alligevel varede det 12 år, før flertallet var hjemme.

»Nykøbing er en rød by!«

Byrådsvalget i Nykøbing den 11. marts 1921 faldt netop sammen med starten på en stor lockout. Fra slutningen af 1920 rantes Danmark af en voldsom krise med stærkt faldende priser og stigende arbejdsløshed. Arbejdsgiverne forlangte nedgang i lønningerne p.g.a. de faldende priser, samtidig havde landet en venstregering under ledelse af Niels Neergaard.

På selve valgdagen bragte Morsø Social-Demokrat et opråb på en halv side: »Hungerkrigen, den store lockout, hvorved 65.000 arbejdere, ca. 150.000 børns forsørgere kastes på gaden, er besluttet af arbejdsgiverne. Venstre i Nykøbing og dets blad har ikke haft eet ord til protest mod dette overfald på uskyldige børn. Venstre i Nykøbing rotter sig sammen med arbejdsgiverne, idet de vil forringe understøttelserne til vore arbejdsløse og gamle. Arbejdere, kast *den sidste rest* af sløvheden af jer!« De sociale forhold spillede en stor rolle i agitationen før valget, og tonen var i det hele taget meget hård, for valget ville sikkert føre til et politisk skift. Ven-

stres pennefører sagfører Niels Ovesen advarede: »Jeg tror om de mænd, man venter vil få det socialdemokratiske førerskab, at deres evner ikke særlig ligger for at styre under en vanskelig økonomisk krise«. Det borgerlige styre havde haft sagfører Jens Sørensen som borgmester, Socialdemokratiet havde ikke før valget præsenteret noget borgmesterevne.

Den 27. februar holdt socialdemokraterne opstillingsmøde med deltagelse af 400 medlemmer. J. C. Pedersen blev som så ofte før valgt til dirigent, stemningen var høj, og red. Haurums beretning om de fire vanskelige år 1917-20 blev ofte afbrudt af bifald. 13 mænd blev opstillet, de 5 første var Haurum, bogtrykker Georg Nielsen, forretningsfører Johs. Jensen, fhv. brødkusk J. C. Pedersen og murer J. N. Jørgensen. Nr. 3 og 4 på listen var altså de to, der var blevet valgt første gang i 1906. Socialdemokraterne inviterede til fest på valgaftenen i »vor gamle borg« (»Kammeraten«), og der var fuldt hus. Programmet bød på oplæsning, deklamation og sange fremført af arbejderkoret, som J. C. Pedersen havde været medstifter af i 1897. Social-Demokraten bragte naturligvis næste dag en stor artikel med overskriften: »Da Nykøbing erobres for Socialdemokratiet«. Højdepunktet i reportagen, som vel er skrevet af Haurum selv, er det øjeblik, da sejren blev kendt: »Spændingen udløstes i minutlang jubel, hurraråb og håndklap, da red. Haurum ud af sine lungers fulde kraft råbte: Kammerater, Nykøbing er en rød by!«.

Blandt de talere, der nu tog ordet, var naturligvis brødkusken, »der betegnede dagen som sit livs stolteste. Den »gamle« svang sig op til poetiske højder. Hans stemningsudbrud kunne sammenfattes i det bekendte: Nu har jeg set Nepal og kan dø«. »Men det ske sent«, slutter referatet. Sejren efter 30 års kamp måtte nydes, og ved midnatstid startede et sandt triumftog fra »Kammeraten«. 500 mennesker gik fra Nørregade gennem Algade til Lille Torv – for at hilse på Folkebladet! – og derpå tilbage til Rådhuspladsen. Hvad tænkte mon de gode borgere i Algade, da de hørte deltagerne synge både Internationale og den gamle socialistmarch »Snart dages det

brødre«? Klokkeren halv et om natten gjorde demonstrationstoget holdt foran Rådhuset, centret for den politiske magt, og fra rådhustrappen holdt nu Haurum og J. C. Pedersen korte taler til den forsamlede mængde, 700 ifølge Morsø Social-Demokrat. Arbejderne havde rystet den sidste rest af sløvheden af sig, og de havde bidraget til, at stemmeprocenten blev så høj som 89. Socialdemokratiet gik frem fra 6 til 7 mandater ud af 13 og havde altså flertallet af mandater, men det havde 7 stemmer færre end Venstre og Konservative (stemmetallene var 1418-940 og 485). Hvem skulle nu være borgmester?

På et møde mellem byrådsgruppen og partiforeningens bestyrelse nåede man frem til to kandidater til borgmesterposten: veteranen Johs. Jensen og den kun 32 årige J. N. Jørgensen. På et medlemsmøde 30. marts, som havde samlet 300 deltagere, frabad Jensen sig valg, og der var derefter fuldstændig opslutning om Jørgensen. Det konstituerede byrådsmøde 7. april lededes af J. C. Pedersen som rådets ældste medlem. Der var et punkt før borgmestervalget, nemlig spørgsmålet om borgmesterens løn. Haurum foreslog 5000 kr., hvilket var muligt i henhold til byens størrelse, medens Niels Ovesen (V) foreslog det hidtidige beløb 4000 kr. (»Vi må ikke flutte os«). Herefter vedtoges socialdemokraternes forslag, og J. N. Jørgensen valgtes til borgmester og J. C. Pedersen til næstformand. Altså en murer og en forhenværende brødkusk på byrådets to højeste poster! De borgerlige undlod at stemme. J. C. Pedersen havde nu indledt sin sidste byrådsperiode, idet han ikke opstillede i 1925, da han nærmede sig de 70 år. Han havde stadig vigtige udvalgsposter i fattigudvalget, brølægningsudvalget (senere kaldt gade- og vejudvalget), gas- og vandværksudvalget, eludvalget, boligudvalget m.m. Nykøbing byråd havde disse og mange andre udvalg indtil kommunalreformen i 1970.

I anledning af J. C. Pedersen og hustrus guldbryllup i 1928 skrev Morsø Folkeblad: »I sine byrådstaler kunne J. C. Pedersen til det sidste være frisk og fornøjelig. Han var en djærv natur, der ikke altid tog hensyn til, om hans mening nu også var i rigtig overensstemmelse med parti-

fællerne. Ved sit gemytlige og joviale væsen har han vundet mange venner«. I 1940 skrev samme blad: »Han svigtede sjældent noget offentligt politisk møde og tog gerne ordet«. Vel er nekrologer ofte dårlige kilder, men jeg tror, at Folkebladet har ret, når det ved J. C. Pedersens død 17. april 1942 skrev: »Han var i besiddelse af sjældne talegaver, afholdt og vellidt i alle kredse. Vel nok de fattige i samfundet kunne bedst tale med om, hvad han ofte betød«. Borgmester Haurum, der jo havde arbejdet tæt sammen med J. C. Pedersen lige fra han blev redaktør af Morsø Social-Demokrat i 1906, udtalte: »Han var Socialdemokratiets nestor på Mors. Hans evne til forhandling var stor«.

J. C. Pedersen var en af de tusinder, der ud over hele landet var med til at opbygge parti og fagbevægelse. Pionererne måtte være modige og dygtige, for de skulle jo hævde sig mod folk, der oftest havde en langt bedre uddannelse, hvad enten det nu var sagførere, lærere, højskolefolk, præster eller direktør Messerschmidt fra Jernstøberiet. Ja, brødkusken var en forhandlingens mand, og politisk var han naturligvis helt på linie med Stauning. På arbejdsmarkedet var han tilhænger af aftaler mellem de to parter. Allerede i 1896 var det lykkedes ham som lokal hovedforhandler at få jernstøberiets ledelse til at acceptere, at løn og arbejdsvilkår skulle aftales mellem organisationerne og ikke mellem arbejdsgiverne og de enkelte arbejdere. Fuldt retfærdigt afsløredes 18. oktober 1942 en mindesten over J. C. Pedersen og hans kone på Nykøbing kirkegård. Arbejdernes faglige og politiske organisationer havde indsamlet det nødvendige beløb, og borgmester Haurum afslørede mindestenen, der foruden J. C. Pedersen og hustrus data bærer inskriptionen:

*Rejst af Arbejderpartiet
Nykøbing Mors.*

Note:

Sider af J. C. Pedersens virke er også omtalt i artiklerne: »Arbejdernes Forsamlingsbygning i Nørregade« (Jul på Mors, 1984) og i »Fabrikanterne og fagbevægelsen« (Jul på Mors, 1985). Forholdet til Venstre og Morsø Folkeblad er behandlet i »Den fattiges værner. Morsø Social-Demokrats første år« (Jul på Mors, 1986).

Nykøbing set fra Ørodde 1837. Gouache udført af Rasmus H. Kruse (1796-1877).

Dueholm Kloster omkring 1870. Malet i 1909 af Marie Sandholt (1872-1942), efter et ældre maleri.

FDF's sommerlejre på Fur

Af Niels Klode

Når jeg har indvilliget i at fortælle lidt om FDF's - Nykøbing Mors - sommerlejre på Fur, har det flere årsager, som ikke alle skal nævnes her. Men een væsentlig årsag er, at lejren har været den direkte anledning til, at tre generationer her på gården har oplevet at møde mennesker, som vi nok må kalde venner! Og mennesker af meget høj karat! Af høj karat, fordi det er mænd og nu senere i FPF også kvinder, som ofrer en stor del af deres fritid på »ungdommens alter«. Disse kvinder og mænd bringer et offer, som der altid har været og fortsat vil være brug for. Og lad mig da slutte denne beskedne indledning med ordene fra Vor Herre selv om at: »Hvad du har gjort mod een af disse mine mindste, det har du også gjort mod mig!«

Nu er det jo kun 8-10 dage ud af årets 365, at vi her på »Klodeborg« har haft mulighed for at følge med i, hvad der sker i en sådan ungdomsorganisation, men det, vi i disse dage er vidne til, er helt sikkert en klar afspejling af, hvad der sker i de andre af årets 355 dage.

Forberedelserne til sommerlejren startede allerede i maj-juni måned med et brev fra lejrchefen hertil. Ganske vist havde vi ret tidligt fået telefon, men om denne også blev benyttet i planlægningen, erindrings jeg ikke noget om.

Den første lejrchef, jeg husker, var bankdirektør Noring Ris. Men før ham igen, var der - vist nok - en hr. Pallesen, men ham husker jeg intet om. Det må have været i sidste halvdel af tyverne, jeg kan begynde at huske. Det var jo uhyre spændende for en knægt som mig (født 1921). Ja, jeg husker endnu, at i de første dage var jeg lidt bange, og jeg gemte mig under ribsbuskene, hvorfra jeg bl.a. kunne ligge og se en hel teltby vokse op på græsmarken mellem gården og

forsamlingshuset, hvori drengene indtog måltiderne m.m. - ja, jeg følte mig total underlegen over for disse drenge, som gik i uniform med livrem og dolk, og sågar spille trompet var der nogle, som kunne.

Når jeg skal fortælle om lejre, må det - for det meste - være disse, hvor Kr. Thøgersen - med enkelte undtagelser - var lejrchef. Kr. Thøgersen kender vist alle i Nykøbing og på det halve Mors, ikke alene FDF interesserede, og de som strikkede med hjertegarn!

Og så i god tid før lejren kom så det famøse brev fra Thøgersen, hvor han punkt for punkt, næsten militant, redegjorde for, hvad det var vores opgave at sørge for at skaffe til veje. F.eks. kvas til komfur i forsamlingshuset, hø til soveposerne, logi på gården til lejrstanterne, som skulle lave maden, og endelig en befordring klar ved havnen til transport af bagagen til lejren.

Lejren afholdtes som regel fra første søndag i juli og 8-10 dage frem. Den aftalte søndag formiddag kl. 10.00 mødte jeg ved den gamle fiskerihavn (senere ved færgehavnen) med heste og vogn - og hjertet oppe i halsen - hestene var på denne årstid godt udhvilede og kun oplagt til hal-løj. Og selv om der var en klar aftale om, at der ikke måtte blæses i trompet (serveres messingsuppe), så længe hestene var i nærheden, kunne et enkelt lille »trut« vel ikke gøre så meget. Det var lods båden med lods Røn ved roret, som præcist lagde til kaj ved Fur og lossede drengene og bagagen. Drengene stillede op med fane og musik i spidsen, og i tilbørlig afstand fra havnen - og hestene - startede orkesteret, og det vakte selvfølgelig opsigt på Fur. Da var furboerne jo ikke så vant til så mange fremmede som i dag, men alle på Fur vidste, når de så og hørte drengene, at

det var »frivillige drenge fra Nykøbing«!

Efter at være nået frem til lejren var flaghejsningen det første, der skete, og til tonerne fra »Vaj højt, vaj frit, vaj stolt vort flag« gled Dannebrog til tops foran det gamle forsamlingshus, i hvilket drenge de følgende dage skulle indtage klemmerne, kartoflerne og frikadellerne m.m. Efter flaghejsning gik man i gang med de mange praktiske gøremål, men alt var vel tilrettelagt hjemmefra, så hver vidste, hvad han skulle gøre. Der var teltrejsning, hø i madrasserne o.m.a., snart var lejren etableret, og det første hold køkkenvagter (kartoffelskrællere) var mødt på deres respektive poster. En, som sædvanlig fra førernes side, veltilrettelagt sommerlejr er startet, og til sangen »Fra himlen er du falden, du Danmarks Helligdom« gled flaget igen ned på denne første af mange begivenhedsrige dage. Drengene samledes så inde i salen til spisning og en masse orientering om, hvad der skulle foregå i de følgende dage. Og så blev der sunget, og jeg vil påstå, at jeg aldrig siden har hørt en sådan sang, som var ved at løfte taget og vist kunne høres helt i Nykøbing:

*Det er de raske Klodeborgske drenge,
de er fra morgen tidlig straks på spil
spørg en gang om stedet, hvor de helst
vil blive længe...*

Men pludselig blev der stille, og alle bøjede hovederne, og et stille »Fadervor« gled op igennem revnerne i taget, som sangen havde skabt, og op mod en skyfri himmel og lige op til Vor Herre selv! Så blev der sagt: »God nat«, og til retrætens toner slumrede lejren ind på den første dag! Enkelte af de mindste drenge har nok sovet ind med blanke øjne og

Fur forsamlingshus, 1935

ønsket sig hjemme i sin egen seng og – sin egen mor!

Kl. 7.00 næste morgen lød reveilens toner ud over den sovende lejr, men der gik ikke mange sekunder, før man på teltdugene kunne se, at der var ved at blive liv derinde, og de første drenge kom vaklende ud af teltåbningen, fattede et vaskefad og bevægede sig om i gården, hvor den store »renselsesfest« fandt sted.

Nu er den åbne brønd med hejseværk afløst af automatisk pumpe. At der, da det var en åben brønd, kunne smutte et stykke sæbe ned, var der jo mulighed for at samle op, selv om brønden var 14-15 alen dyb. Men bagefter kommer man til at tænke på hejseværket, hvor der gik to spande op og ned, og om håndtaget »smuttede«, når den fyldte spand var næsten oppe, ja, så gik det stærkt nedad igen, og håndtagene kunne let gøre en dreng ukendelig. – Men jeg har aldrig hørt om, at det skulle være sket.

Efter morgenvaskning stilledes der til »parade«, hvor det blev konstateret, om »renlighedsstandarden« var tilfredsstillende. Ellers blev man »knaldet« og måtte igen i gang med sæbe og vand på de angrebne steder. Det kunne ske, at rollerne blev byttet om en dag, så det var førerne, som måtte stille til parade, og en sådan

dag blev gerne samtlige »knaldet«! Selvfølgelig til stor morskab for drengene.

Dagene gik så med konkurrence inden for bl.a. idrættens samtlige discipliner og inden for begrebet orden i og omkring teltene. Hele ugen blev der givet point, og den sidste aften afsløredes så, hvem der var vinder inden for de forskellige discipliner. Men alle opnåede vist at få præmie for enten det ene eller det andet.

Og så var der jo de to årligt tilbagevendende begivenheder: Natlegen og forældredagen. Først lidt om natlegen! Kun ganske få førere vidste, hvad det gik ud på. Det må siges, at hr. Thøgersen var mester i at få drengene til at »hoppe på den«, men såmænd også mange af førerne. – Jeg skal her kun berette om en natleg, som til gengæld var tilrettelagt så realistisk, at jeg tænkte: »måske lidt for realistisk«. Følgende skete: I Morsø Folkeblad indsattes i ét eksemplar en notits om, at to fanger fra Livø (som da var internat for forbryderiske åndssvage under den Kellerske åndssvageforsorg) var undvejet og mentes set på Fur. Det eksemplar af avisen blev sendt til lejren, og selvfølgelig troede alle (næsten), at det passede, når det stod i avisen. I signa-

lementet af de to mænd stod, at den ene var pukkelrygget og den anden halt. Og de måtte jo fanges. To furboere blev engageret til at spille fanger. De indrømmede, at de på et tidspunkt var lidt bange, men de slap bort fra drengene igen. Drengene måtte så ud på natten vende tilbage til lejren med uforrettet sag. Efter en sådan natleg blev der serveret kaffe og æbleskiver i salen, og just som disse delikatesser vederfares retfærdighed, gik døren op nede i enden af salen, og to træder ind, den ene pukkelrygget og den anden halt! – aldrig har jeg set så mange drenge flytte sig så hurtigt fra den ene ende af salen til den anden. Afsløringen gav sig udslag på flere måder, bl.a. med garantier om, det var sidste gang lejrchefen skulle »fuppe« hele lejren. At han så præcis et år senere alligevel gjorde det igen, er en anden sag. For anden gang denne aften (nat) lød retræten over lejren. (Inden natlegen startede, havde alle været en tur i soveposerne). Den anden obligatoriske begivenhed i lejren var forældredagen. Igen var det lods Røn, som sørgede for transporten. Jeg husker på forældredage, at førerne gerne listede om på gården, måske for at gemme sig for evt. forældre til »lille Peter«, som ikke tålte at ligge yderst i teltet

Kristen Thøgersen: »Kan vi så få ro.«

o.s.v. Men »lille Peter« fulgtes pænt med far og mor, indtil en »gældssanering«, havde fundet sted i form af økonomisk forstærkning fra far eller mor, men så måtte de såmænd godt rejse hjem igen.

En anden form for »natleg« skal nævnes, og det var, når et tordenvejr blev lidt for nærgående og lidt for vandet. Da måtte drengene evakueres fra teltene og om i laden. Og det lod sig i nogle tilfælde gøre uden at drengene vågnede. – Om natten gik nattevagterne deres runde, men derforuden skulle de også skrælle kartoflerne til næste dag, og »sidste nattevagt« skulle tømme seks spande på »parkeringspladsen«, som var et lille, men nyttigt rum med seks sidepladser med hul i, men uden hjerte i døren.

Forsamlingshusets lille sal var indrettet til »førerhovedkvarter«, og her skete sære ting. Bl.a. blev der drukket barbevand, nej-nej, ikke noget med stærke drikke – men såmænd bare kaffe. Forklaringen på barbevandet er, at det jo var før el-barbermaskinernes tid, og de ældste af førerne brugte sæbe og kniv og

varmt vand – så når der var kaffe til førerne blev der råbt: »Barbevandet koger!«.

Dagene går hurtigt, og her springer vi nu let og elegant frem til den sidste aften i »Klodeborglejren«. Alle drengene var vist nok mod traditionen denne aften nyvaskede og i uniform. Flaget blev »strøget« på tilbørlig vis. Og denne aften var vi fra gården inviteret til afskedsfest. Det jeg husker tydeligst fra min barndom ved disse fester var, at jeg helt alene fik lov at drikke en hel sodavand, uden at skulle dele med mine to ældre søstre. Denne aften var der præmieuddeling inden for samtlige discipliner og for orden og præcision inden for de enkelte telthold. Og denne aften måtte lejrchefen også holde sin traditionelle »vrøvletale« for os på den anden siden hækken. Jeg ved ikke, om han selv troede på, at vi var så uundværlige for lejrens afholdelse, som han kunne give udtryk for. Jeg tror, han – chefen – anede, at vi syntes, oplevelsen sammen med drengene var en rigelig kompensation for den smule ulejlighed, lejren forvoldte i vores hverdag. Endnu

et par sange, som forvoldte endnu større revner i taget, så det sidste »Fadervor« i den lejr, let og uhindret kunne passere lige op til Vor Herre. – Det var allerede blevet sent på aftenen, men det skulle blive endnu senere. For nu samledes alle lejrens deltagere med en stor del af øens indbyggere i anlægget ved siden af forsamlingshuset, og med et flot festfyrværkeri sattes punktum for denne sommerlejr.

Næste dag lå lodsens igen ved samme kaj og ventede på at få alle ombord og fragtet hjem til Nykøbing. Alle betydelig rigere på oplevelser end da de gik fra borde for en uge siden. – Og tilbage går vi på gården i en stilhed og tomhed, som til tider synes knugende. Også vi er på flere områder blevet beriget – ikke på kroner og ører – men på oplevelser, som kun kan erhverves i selskab med en ganske bestemt kategori af mennesker, nemlig FDF og FPF's drenge, piger og førerne.

Og her fra »Klodeborg« skal lyde en hjertelig hilsen til alle, som husker os, og et, måske sent, men lige velment – tak for sidst!

En vise som jeg har lært af min far, Peder Villadsen

Født 1871 – død 1951. Han var alle sine arbejdsår skomager i Sdr. Dråby

Jeg har nu fået en pige kær
i lejet her
det si'r jeg jer,
i dans vi tit os svinger.
En ring hun fik af ægte guld,
hun sa', jeg blir dig tro og huld,
og sat den på sin finger
se det nok lykke bringer.

Nu splejser præsten snart os to
så får vi bo
og hus i ro
hvor strandens bølger stige,
ja, i kan tro, at hun er go'
reel og ærlig, glad og fro,
om hende kan man sige,
hun er en fiskerpige.

Se så er jeg nu fiskermand
med hus på land
og båd i vand,
og er min egen herre.
Snart skal ved huset blomster gro,
og så en lille – måske to
en dreng – måske en pige,
det kan man ikke sige.

Det går ved dag, det går ved nat,
i en »Dravat«
må man ta' fat,
og ej på kræfter spare.
Og langs den hele danske kyst,
bor fiskere med mod i bryst.
Just der hvor far han døde,
der ta'r jeg nu min føde.

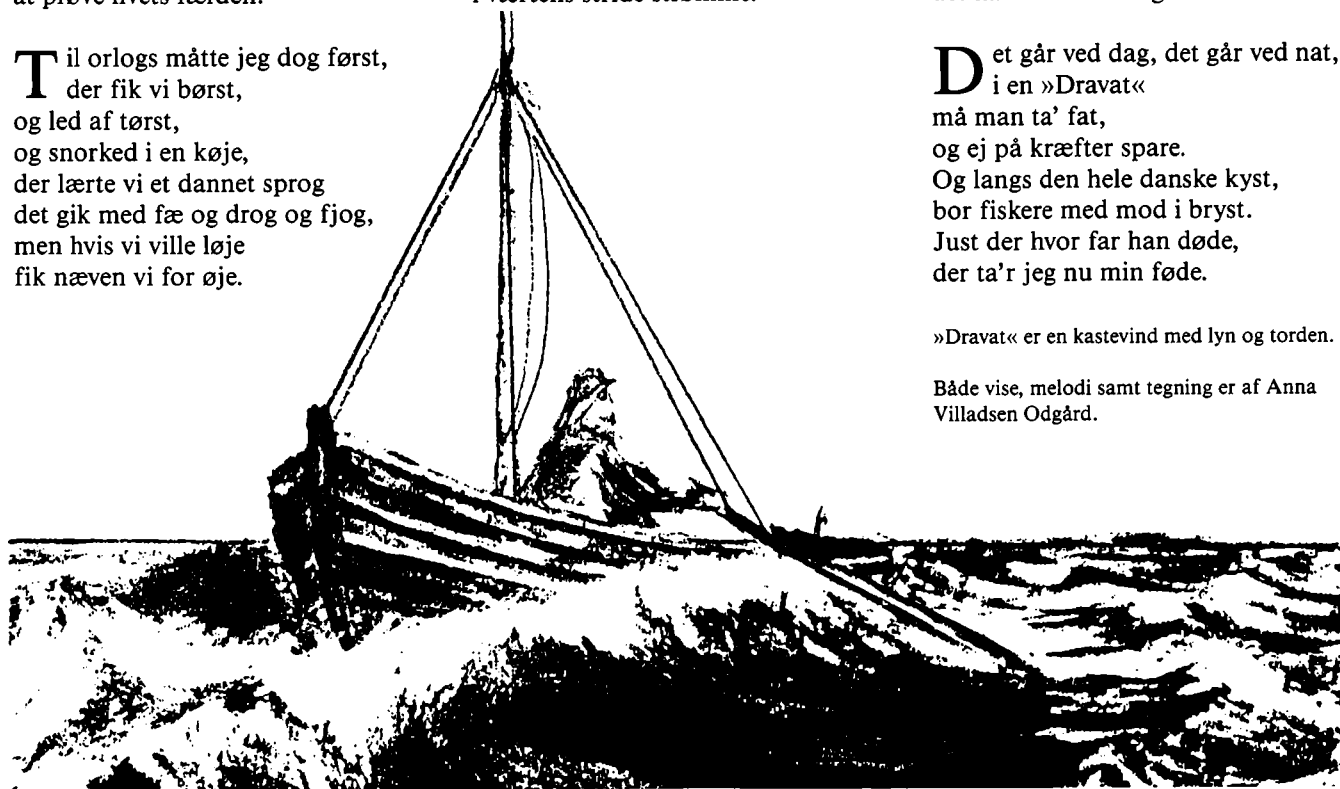
»Dravat« er en kastevind med lyn og torden.

Både vise, melodi samt tegning er af Anna Villadsen Odgård.

Jeg arved garn og ålerus
og båd og hus
og så hans bedste klæder,
vor mor hun græd,
for hun var ræd,
men så tog jeg til søs afsted,
jeg måtte ud i verden
at prøve livets færden.

Så tog jeg da til lejet her
hvor mutter er
og unge fæer,
jeg fik på tingen rede.
Jeg sætter garn for sild og rej
i kroens kælderstue jeg
lod fisken stundom svømme
i værtens stride strømme.

Til orlogs måtte jeg dog først,
der fik vi børst,
og led af tørst,
og snorked i en køje,
der lærte vi et dannet sprog
det gik med fæ og drog og fjog,
men hvis vi ville løje
fik næven vi for øje.

Elso skolebørn, 1922. Øverst fra venstre: Peder Nørgård, Peter Hansen, Frode Nielsen, Kr. Nielsen Skrædder, Chr. Tage Jensen og Karl (Smed) Andersen. 2. række: Arne Pedersen, Viggo Hansen Møller, Aksel Nielsen Skrædder, Peter Lyndrup, Alfred Jensen, Peder Josefsen og Jens Kr. Bisgård. 3. række: Degnekonen Kirstine og degnen Niels Jensen Nielsen, Thora Bukhave, Emma Jonassen, Agnes Thorsen, Agnes Bækhøj, Stinne Olsen, Pouline Hunnerup, Pouline Brogård, Knudsine Søe, Gerda Thorsen, Lisbeth Olsen, Marianne (Degn) Nielsen og Kirstine Nielsen. 4. række: Klara Andersen, Olga Elisabeth Jensen, Margrethe Nørgård, Marry Nørgård, Ellen Bækhøj, Erna Møller Hansen, Marianne Post Nielsen, Ellen Olsen, Gerda Hunnerup, Agnes Nørgård, Marie Andersen, Else Laustsen og Olga Hunnerup. 5. række: Poul Hunnerup, Kresten E. Jensen, Thor Pedersen, Henry Bækhøj, Kr. Hunnerup, Martin Jensen, Kjeldgård Olsen, Johannes Post, Johannes Hunnerup, Tage Thorsen, Elenius Sørensen og Åge Thorsen. 6. række: Harald Nielsen, Jens Lyndrup, Peder Olsen, Harald Hunnerup, Harald Bækhøj, Kirstine Dal, Laura Kristensen, Olga Hunnerup, Magda Thorsen og Ingeborg Nielsen.

Tæbring Mølle, ca. 1910. Ejer var Erik Jensen, og det er hans datter, Marie, der leger med hunden foran huset.

Vejerslev Skytteforening og Vejerslev gymnaster, 1901. På billedet, følgende personer: Niels Nyby, Karl Møller, Niels Østergård, Peter Larsen, Kristian Kristensen, P. Søndergård, Peter Andersen, Johannes Riis, Johannes Andersen, Theodor Gade, Kresten Riis, Johannes Kristensen, lærer P. M. Madsen, lærer Klinkby Petersen, Martin Lausen, Magnus Kristensen, J. Futtrup, S. Kristoffersen, J. P. Petersen, C. Kjeldgård, Niels Møller, Marinus Jensen, Peder Andersen, W. Nyby, Marie Sørensen, Laura Bisgård, Sigurd Madsen, Dagmar Bro, Signe Kusk, Kirstine Nygård, Marie ?, Marie Nyby, Laura Bjerregård, ? Madsen, Petra Bjerregård, Katrine ?, Katrine Nygård, Kirstine Kristensen, Anna Marie Andersen.

Smed Peder Kristian Andersen, med personale og familie udenfor Karby smedie, år ?

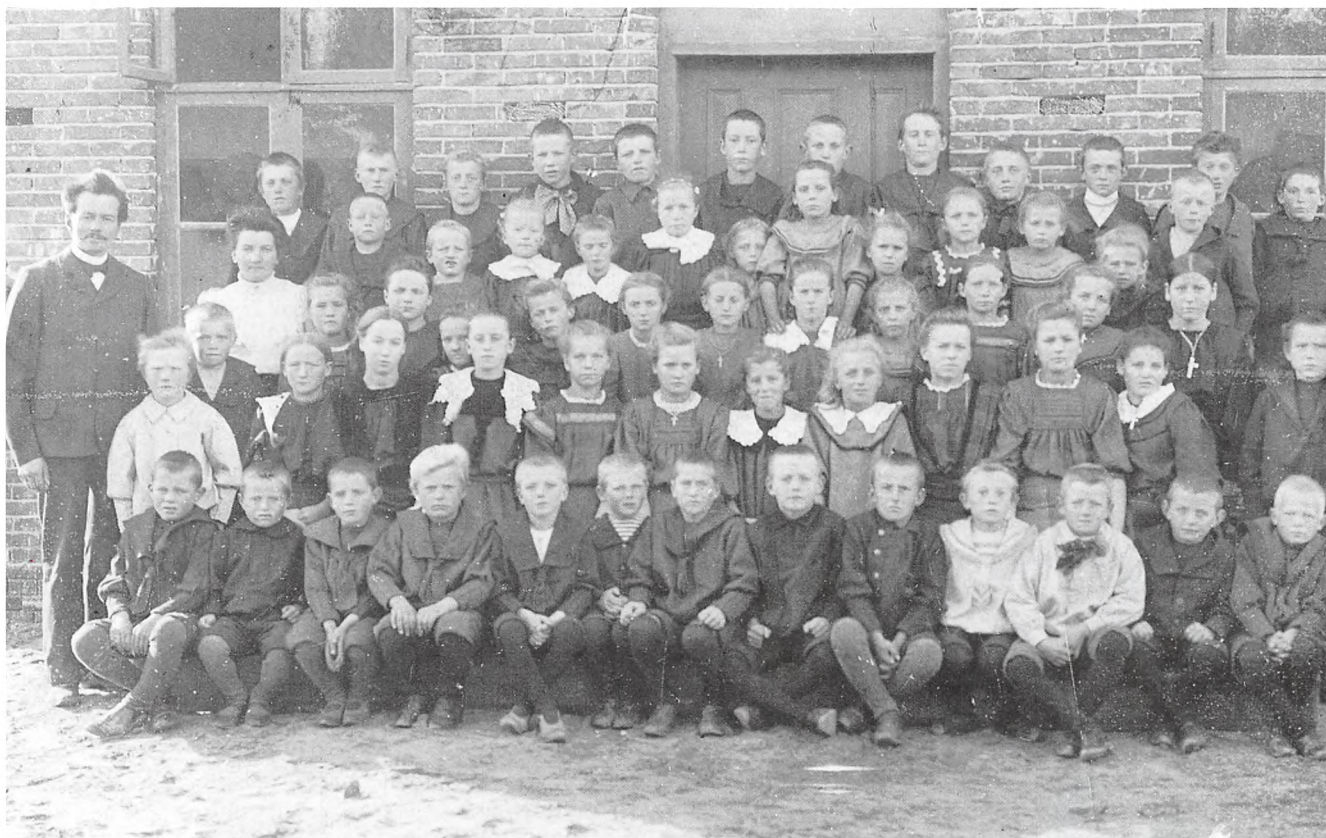

Børneselskab hos læge Lund, Ø. Jølby, ca. 1944. Forrest på gulvet fra venstre nr. 1 Ingeborg Lund, nr. 4 Børge Lund, bagest nr. 5 Gyrith Lund. (Hvem er de andre børn?)

Tøving (eller Bjergby) Skytteforening, ca. 1900. Deltagerne holder en pause og nyder en pibe tobak. Morsø Lokalhistoriske Arkiv vil gerne have oplysninger om, det er Tøving eller Bjergby Skytteforening. Også navnene på personerne har interesse.

Lærer Sørensen sammen med sin kone, Petra og Bjergby Friskoles elever, 1909

Indvielse af Sundby sportsplads. Hvilket år?, og hvem står på talerstolen? Det vil Morsø lokalhistoriske Arkiv gerne vide.

Mine barndoms minder

Af Marie Rode

Denne erindring er skrevet af Marie Rode, født 1861 – død 1938. Datter af bager Jens Christian Jensen, der havde forretning i kælderen på Hotel Bendix. Marie blev gift med fabriksbestyrer Theodor Rode, og de bosatte sig i Malmø. Beretningen er skrevet 1933-35.

Hvor ofte tænker man ikke på sin barndom med alle dens minder. Det var i Nykøbing Mors, en gammel lille by, hvor næsten alle kendte hinanden. Der var så vidunderligt hyggeligt, og jeg syntes, at alle mennesker var gode og glade. Midt for torvet lå den gamle kirke med sine takkede gavle – jeg tror den var fra 1600-tallet. Nu er der en anden kirke, den gamle begyndte at falde sammen. Bagved den gamle kirke var der en gammel kirkegård; men ingen bliver begravet der mere. Der fandtes en masse gravsten; men skriften på dem var så slidt, at man ikke kunne læse, hvad der stod på dem.

Ved den ene side af torvet lå et gammelt, lavt hus, hvor der var skole for de mindre drenge. Her undervistes børnene af to frøkener Nørsgaard, som var et par gamle og meget strenge damer. Min bror, Jensenius gik der, og han kom mange gange hjem og sagde, at han havde fået prygl. Men far, som var bager, sendte hver lille-julemorgen en stor kringle til frøkenerne, og Jensenius bad altid om at få lov til at gå over med den. For så var frøkenerne rare og søde mod ham, og gav ham æbler og andet godt.

Det var et stort torv for så lille en by. Om lørdagene stod slagtere og grønthandlere og solgte til klokken 2. En gang om året var der marked, og så var der fyldt med boder, hvor de solgte alt muligt. Så var det sjovt at gå der og se på det hele. Men meget købte vi børn ikke for. Vi fik altid 25 øre hver til at købe for; men det er helt sikkert, at alle de handlende blev sure på os, fordi vi bare gik rundt og

spurgte »hvad koster det, og hvad koster det«, så til sidst sagde de »gå bare hjem med jer, I køber jo ikke noget alligevel«. Men sommetider købte vi en honningkage med 5-6 store mandler på til Mor. Ind imellem var der også nogen, der lavede kunster der. Blandt andet husker jeg, at de satte en line op mellem to stolper midt på torvet, og en dame med vældig store ringe i ørerne gik på line der. Bagefter gik hun rundt med en tallerken og samlede penge ind. Men det var en stor oplevelse for os. Ellers var der ikke det sjove for børn i vor lille by, som der er nu. Nu kan de tage ud i det grønne med telt, spille fodbold og meget andet. Og dengang var der ingen, der havde den mindste anelse om, at der engang skulle komme Bio. Men bade om sommeren dengang, det gjorde vi. Der var to eller måske tre badehuse. Når mænd og drenge badede, hejstes et rødt flag – for os kvindelige var det et hvidt – og så måtte vi vente på hinanden.

Alle gader var brolagt med de gamle toppede brosten; men det var vi jo vant til. Værst var det om aftenen og på den mørke årstid, hvor

man knap kunne gå et ærinde, uden at have en lygte i hånden. I hele byen var der kun opstillet 3 gadelygter. Den ene stod ved Posthuset, og den anden ved farver Struntze på hjørnet af Rådhusstorvet og Ringsgade. Dengang var der en å, som flød forbi; men den er borte nu. Der hvor Brandt's smukke hus er nu, lå tidligere et par lave huse – i det ene var der restaurant, som fru Skaarup stod for. Den tredje gadelygte var oppe ved konsul Schade, ved indkørselen til byen. Jeg husker tydeligt, at far og mor, såvel som vi børn, gik med lygter, hvis vi skulle på besøg – så kunne vi i al fald lyse foran os, hvor vi skulle gå. Om natten gik der en gammel vægter rundt i byen, han hed Gimlinge, og han sang et vers for hver time. Han havde uniform på – en lang brun frakke med blanke knapper, en stav i hånden og en vældig stor skindhue på hovedet. Jeg kommer til at tænke på en morsom episode som hændte, da der et år var maskerade på hotellet. Min store søster Anna var også med på maskeraden, hun havde et par forskellige dragter og kom hjem for at skifte og

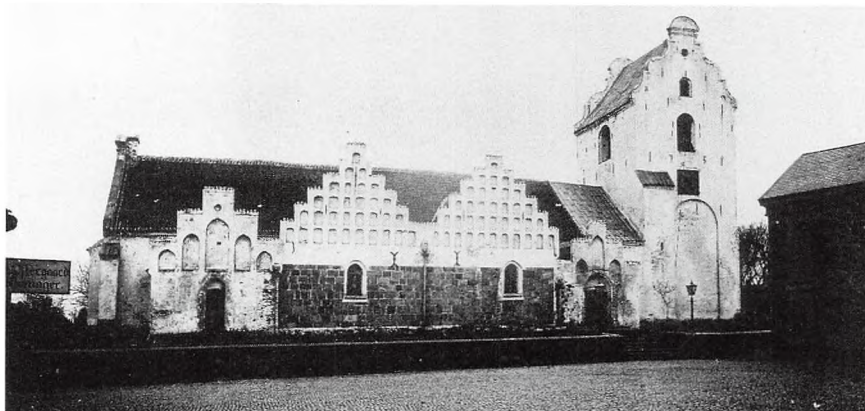
Dueholm Mølle, Vesterbro, ca. 1885.

tage en anden på. Hun var meget for-
 arget og talte om, at der var en, der
 var klædt ud som vægter Gimlinge,
 og han gik og samlede penge ind i en
 bøsse. Denne mand var meget ufor-
 skammet, og gik og trak hende i kjo-
 len og rykkede hende i håret. Senere
 viste det sig, at det var vores egen far,
 der havde klædt sig ud. Jeg husker, at
 han samlede over 30 kroner ind, og at
 Gimlinge blev glad for det.

Selvom der ikke var noget videre
 morsomt specielt for os børn, syntes
 vi dog, at livet var herligt. Julen be-
 høver jeg vel ikke at tale om, for vi
 ved jo alle, at vi elskede julen med al
 juleroderiet, og at vi havde det vid-
 underligt hjemme. Julemorgen gik vi
 i kirke, vi skolebørn, sammen med
 forældrene, og kom hjem igen som
 rigtige isklumper, for kirken var slet
 ikke opvarmet. Pigen – som det hed
 dengang – havde tændt op i kakkel-
 ovnen, og bordet var dækket med
 kaffe og herlige julekager.

Noget vi i særdeleshed syntes var
 sjovt, var fastelavns-mandag. Om
 formiddagen kørte en båd gennem
 byens gader – jeg tror der var 6 hjul
 under – og fire heste trak båden. I
 den sad nogle musikanter og spillede,
 og der var flere søkaptajner og styr-
 mænd med. De havde raslebøsser
 med og samlede penge ind til sø-
 mandsenker. Båden standsede, hvor
 de ventede at få noget i bøsserne.
 Ofte blev der sendt kaffe, et glas vin
 eller noget at ryge på ud til dem. Hen
 på eftermiddagen slog man »katten
 af tøndem«. Det var mest drengene
 fra købmandsgårdene, de lånte en
 hest af deres principal, og red på den.
 Nede ved havnepladsen hængte de en
 stor tønne op i et reb, og før i tiden
 satte de en levende kat i den; men se-
 nere ændredes det til en kunstig kat.
 Så red alle, den ene efter den anden,
 rundt om tøndem og slog på den med
 en kraftig kæp. Den, der slog så
 hårdt, at katten faldt ud af tøndem,
 blev »Kattekonig« for den dag, og
 hans pige blev »Kattedronning«. Bagefter
 var alle til bal, og oftest var det
 hos restauratør Poul Kjær i Tof-
 tegade. Dagen før havde vi unger sid-
 det og hjulpet vores pige med at sy
 guldbånd og røde bånd på hendes
 kærestes frakke, bukser og hue. Det
 var en spændende dag! Søndag efter-
 middag var skytterne somme tider
 ude på festpladsen for at øve sig i at

Nykøbing gamle »Sct. Clemens« kirke, der lå på torvet med tårnet mod vest, nedrevet 1890. Seks år før blev den lukket på grund af forfald.

skyde, og så havde de musik med sig.

Udenfor byen lå Dueholm Mølle. De havde en dejlig grund, som lå højt oppe, og derfra kunne vi nyde en vidunderlig udsigt over Limfjorden, og se når skibene kom eller gik. Madsen havde en plejesøn, som hed Hans. Han var vel 9 år ældre end mig; men hvad gjorde det, vi legede lige godt med hinanden, og rendte rundt i de lange gange. Men når han begyndte at kaste små frøer efter mig, løb jeg hjem til Tante Madsen, og så var legen forbi for denne gang. Tante Madsen var flink og rar, hun elskede alle dyr. En gang var en stork faldet ned fra sin rede, og havde brækket det ene ben. Jeg bar den straks op til hende, og hun lagde en skinne på storkens ben, og en tid efter kunne den gå igen. Den syntes om at være der, og da alle de andre storke fløj sydpå, ville den ikke med, men blev tilbage. Den boede i en lille lade, men gik i øvrigt frit omkring. Den fløj ned til havnen hver dag, og fiskerne kendte den og gav den fisk. Alle kaldte den »Peter«, og den kom, når man kaldte. En dag stod Madsen på møllens omgang og kaldte på den; men han tænkte ikke på, at møllen var i gang. Da den fløj hen imod ham, blev den ramt af møllevingen og faldt død ned. Der blev stor sorg, ikke bare hos Madsen's, men i hele byen, og i avisen stod der med store bogstaver: »Peter er død«. På den ene side af møllen og huset var der en dejlig blomsterhave, og på den anden side – ud mod landevejen – stod der store træer. Ved muren omkring blomsterhaven var der nogle vidunderligt gode kirsebær. Somme tider syntes Madsen's, at jeg skulle over-

natte hos dem, og så plejede jeg at stå i vindueskarmen og plukke så mange kirsebær, som jeg kunne spise.

En måned hvert år kom der en danselærer til byen for at give danselektioner. Han hed Vent. Og så var vi med, for dans kunne vi lide. Der var også børnebal på hotellet hver jul, og så fik vi masser af godter og legesager, og vi dansede rundt om det store grantræ, mens vi sang: »Som skoven dog er frisk og grøn«. Om sommeren tog vi tit ud til det dejlige Højris, og så havde vi madkurv med. For det meste kørte Bang eller Just Møller med os. Det var mest vi store børn, der var med på turene. Men vi har også gået den lange vej derud og er blevet trætte af det; men det var nok særlig af at bære på al maden og lemonaden.

Jeg tænker på en del familier, som nu nok er glemte, men ikke af mig. I Toftegade boede en gartner, som vi kaldte »Anders Gartner«. Han boede med sin kone til venstre, når man går ned til dampfærge. Konen drak – ikke bare når hun var tørstig – men altid. Når vi børn skulle købe bær eller grøntsager, lå hun ofte i sengen og sagde: »I kan selv tage det«. Min søster Anna kunne binde smukke begravelseskranser, og vi købte blomster til dem af gartneren. Men hvis det var til en afdød, som hun ikke kunne lide, kunne vi ikke købe blomster af hende. Jeg tænker på en gade – jeg tror, det var Grønnegade – hvor der var en stor, dyb grøft på venstre side. En masse haver gik helt ned til vejen, og hver havde en smuk grøn eller hvid bro over grøften. På højre side var der marker og rebslagger. Kjær's rebslaggerbane.

Næssund Fægekro. Akvarel udført i 1904 af Chr. Fr. Bayer (1841-1933).

Karby strand. Akvarel udført i 1899 af Chr. Fr. Bayer (1841-1933).

Redsted med den kullede kirke og møllen. Malet ca. 1905 af Chr. Fr. Bayer, (1841-1933).

Vejen til Hvidbjerg. Akvarel udført i 1901 af Chr. Fr. Bayer (1841-1933).

Jens Greisen og stavnsbåndet

Af Steen Busck

Jens Nielsen eller Greisen, som han blev kaldt, var, da historien hér indtraf, en karl på en snes år. Han tjente hos sin bror, Kræn Greisen i Sundby. Gården, en stor fæstegård under Glomstrup gods, lå ved landevejen i den søndre udkant af byen, hvor vejen gik fra om til kirken. Jens og den 25 år ældre Kræn var kun halvbrødre. Deres far, Niels Greisen, havde været gift to gange, anden gang med en datter af den bekendte Jens Storgaard i Ørding, lederen af den vakte flok, som i vore dage er blevet kaldt »kyssesekten«. Jens var søn af dette andet ægteskab og uden tvivl opkaldt efter sin morfar.

Niels Greisen var død allerede i 1760, da Jens kun var halvandet år gammel, og få år efter fulgte hans kone ham i graven.²⁾ Men Jens havde fået en ny mor, nemlig Kræns kone, Ane, der var en anden af Jens Storgaards døtre. Ane, der med andre ord havde giftet sig med sin sted søn, var således både moster og svigerinde til Jens. At hun har følt sig som en mor for ham, er der næppe tvivl om. Hun kæmpede som en løvinde for ham, da han kom i vanskeligheder.

Jens bliver taget til soldat

Jens var en dygtig karl. En dag i sommeren 1779, da han var på hoveri i Glomstrup, bad ridefogeden Erslev ham om at tage fast tjeneste dér på gården. Det ville Jens ikke. Ridefogeden blev ved sit, og det kom til et skænderi, hvorunder ridefogeden truede ham med militæret, hvis han ikke makkede ret. Jens lod sig ikke rokke. Han ville blive i Sundby.³⁾

Sagen var imidlertid alvorlig nok. Godsejeren og hans ridefoged havde magt til at få ham udskrevet til militæret. Han var født og opvokset på godset, og kongens forordning sagde, at den, der fra sit fjerde år

havde opholdt sig på et gods, var bundet til det. Til stavnen, som man sagde. Han kunne ikke flytte til et andet gods uden sin godsejers tilladelse. For at blive fri af stavnen måtte man købe sig et fripas af godsejeren, og det var som regel dyrt.

Begrundelsen for dette stavnsbånd var godsejerens pligt til at skaffe soldater til militæret. Godsejerne skulle præsentere de soldater, der var behov for, og det var flere og flere. I 1774 var der kommet en ny hærordning, der voldsomt forøgede den såkaldte landmilit, en slags tvungent hjemmeværn, som bestod af bønderkarle, der var udskrevet til 12 års tjeneste. De skulle møde om søndagen til eksercits på kompagniets eksercerplads som regel ved én af egnens kirker, på Nordvestmors ved Solbjerg kirke. Hér fik de geværer udleveret fra våbenhuset, og hvis ikke de fulgte korporalens ordre til punkt og prikke, vankede der hårde korporlige straffe. Det var ydmygende, anstrengende og direkte sundhedsfarligt. Militæret var alle karles skræk.

Det værste, der kunne ske, var at blive udskrevet til et af de gevorbne regiment, hvor man lå inde hele tiden og kun kom hjem på orlov en gang om året. I 1776 var også de hvervede soldaters tal blevet forøget, og de fleste godser fik påbud om at stille en professionel soldat.⁴⁾

2. juledag 1779 dukkede fogeden fra Glomstrup op i Sundby. Kræn var i kirke, men Ane og Jens var hjemme. Fogeden meddelte, at Jens skulle møde i tjeneste på Glomstrup den følgende Påske, og lagde 8 skilling på bordet. Det var fæstepengene. Jens nægtede at tage imod dem. Han gjorde det ikke med sin gode vilje, sagde han. Siden sendte han godsejer Nandrup på Glomstrup et brev, hvori han gentog sit afslag.

Påskelørdag, den 25. marts 1780

ankom så ridefoged Erslev til gården ledsaget af korporalerne Steen og Lange. Jens var ikke hjemme. De fandt ham ved Vildsund. Han fik lov at hente sine ting hjemme i gården. Det er åbenbart gået for langsomt, for korporal Steen udtalte, at dersom han fulgte frivilligt med, »skulle han faa gode Ord, og vilde han ikke, skulle han faa Hug«. Der var intet at stille op. »Taarerne gik ham af Øjnene derved«, sagde Ane senere, »men han gjorde dog ingen Modstand«⁵⁾. Ridefoged Erslev var åbenbart lidt beklemt ved situationen. »Nu skulde han følge med«, sagde han, »han sadte ham i Kongens Tienste, som vi skal tiene hver een, men han sadte ham ikke haardere, end han kunde tage ham ud igjen i Morgen, og han var lige god Karl for det«.

De førte ham til Nykøbing, hvorfra han blev sendt til Det sjællandske Infanteriregiment til 12 års tjeneste. Hermed var det værste sket. Godsejer Nandrup havde kunnet nøjes med at udskrive ham til landmilitisen, men hér skulle åbenbart statueres et eksempel.

Glomstrup havde alle dage haft besvær med sine folk i Sundby og det til trods for, at de havde de bedste forhold. Deres hoveri bestod alene i at bjerge et enkelt skifte hø til herregården.⁶⁾ Men frihed fører til forvorpshed, som man sagde. I starten af halvfjerdserne havde det været rent galt. Da havde vækkelsesbevægelsen fra Ørding bredt sig til Sundby, hvor den fik sit centrum netop blandt Glomstrupbønderne. Den daværende ridefoged, Frederik Juul, havde gjort, hvad han kunne for at komme uvæsenet til livs, og havde da også fået hovedmanden, Peder Lassen, sendt i slaveriet og hans husbond, Jørgen Pedersen, sat fra gården. Hér kom så karlen fra

nabogården og satte sig op mod sin godsejer, og denne karl var ingen ringere end selveste Jens Storgaards barnebarn og navne. Hvad kunne man vente sig andet? Han kunne være stukket af til Holsten, som andre karle gjorde i den situation, men nej! Dette var åbenlys opsætsighed. Der var al mulig grund til at slå hårdt ned, så de Sundbyfolk kunne tage ved lære.

Ane's reaktion

Nu var Jens soldat, men hermed var sagen ikke slut. Hans moster kæmpede videre. Otte dage efter Påske drog hun til Ørding og lagde råd op med familien og degnen Jens Agerholm. Sammen fandt de en vej at gå.

Gårdene i Ørding hørte under Højris, og manden på Højris var konferensråd Hauch, der beklædte det højeste embede i Nordvestjylland. Han var amtmand over Dueholm, Ørum og Vestervig amter og dermed alle godsejeres og herredsfogeders overordnede. Ham satte nu de sammensvorne deres lid til.

Frederik Hauch har tilsyneladende været Storgårdslægten venlig stemt, eller måske har han blot som en oplyst mand været oprørt over den skæbne, der var overgået Jens Greisen. I første omgang lykkedes nemlig de sammensvornes plan.

Planen gik ud på at bevise, at Jens retteligt hørte til Højris gods og ikke til Glomstrup. Jens Agerholm affattede en attest, hvori der stod, at Jens i en årrække frem til sit femte år havde opholdt sig i Storgård og ikke i Sundby. Han var, da forældrene blev syge, kommet hen til sin morfar for at blive opdraget dér. Da så Jens Storgaard i en fremrykket alder overlod gården til sin søn, ville denne ikke have drengen længere, og han var blevet braft til en moster i Dragstrup, hvorfra Kræn Griesen og Ane kort efter hentede ham til Sundby. Da var han lige fyldt fem år. Altså havde han ikke opholdt sig på Glomstrup gods siden sit fyldte fjerde år, som loven foreskrev.

Ane og Kræn skrev under på attesten. Jens Agerholm forelagde den for Hauch, som også skrev under, hvorefter den blev indleveret til tinglysning ved by- og herredsretten i Skive. Hvorfor det skulle ske i Skive og ikke i Nykøbing, står hen i det uvisse, men det hænger givetvis sam-

men med, at Hauch den 1. juli samme år blev forfremmet til stiftamtmand i Viborg, hvorunder Salling herreders ret jo hørte. By- og herredsfoged Ole Selmer i Skive lod indkalde vidner til bekræftelse af attestens indhold. Kræn Greisen og to andre mænd fra Sundby, husmændene Niels Lynggaard og Niels Poulsen, rejste til Skive for at vidne i sagen. Det fremgår, at de fik hver fire mark i rejsepenge af Hauch. Retsmødet fandt sted den 18. september 1780. Godsejer Nandrup var mødt op for at protestere, men det hjalp ikke. Byfoged Selmer godkendte attesten. Jens Greisen havde hermed papir på, at hans udskrivning havde været ulovlig.⁷⁾ Ane's aktion var lykkedes.

De store strides

Godsejer Nandrup til Glomstrup rejste nu sagen for landstinget i Viborg. Han stævnedes stiftamtmanden for uretmæssigt at have tilegnet sig en af Glomstrups karle og anklagede i stævningen byfoged Selmer for bevidst at have afgjort sagen til stiftamtmandens fordel. Selmer mødte personligt i landstinget og nedlagde påstand om, at sagen blev afvist, og at Nandrup tilbagekaldte de »for nærmelige og skammelige udtryk«, han havde brugt i stævningen, samt betalte hans – Selmers – udgifter til rejsen fra Skive, ialt 40 rigsdaler.

Selmers sag stod, hvad argumenterne angik, overmåde svagt, men retten fulgte ham. Nandrup måtte betale Selmers rejse og drage hjem med uforrettet sag.⁸⁾ En gemen godsejer fra det fjerne Nordvestjylland havde åbenbart ikke meget at sige over for byfogeder og amt-mænd.

Men Nandrup gav ikke op. Landstinget var nemlig ikke sidste instans i sådanne sager. Det var den militære landsession, der afgjorde, om udskrivningen af Jens Greisen skulle stå ved magt. Nandrup havde begæret tingsvidne, d.v.s. afhøringer i sagen, ved herredsretten i Nykøbing. Herredsfogeden Spliid havde accepteret, og den 21. maj 1781 gik afhøringerne i gang.⁹⁾ Til at forestå afhøringerne havde Nandrup hyret sin gamle ridefoged, Frederik Juul, der nu havde slået sig ned som prokurator og handelsmand i Nykøbing. Frederik Juul var en kraftig personlighed,

*Landsoldaten eller nationalsoldaten, som den der var udskrevet til landmilitisen kaldtes, var kun soldat om søndagen, når han mødte til eksercits på sit kompagnis eksercerplads. Ellers var han almindelig bondekarl. Her er han fremstillet som halvt af hvert med plejlen i den ene hånd og geværet i den anden. I året 1776 skulle ialt seks karle fra Sundby afsted til eksercerpladsen ved Solbjerg kirke for at blive herset med sammen med deres lidelsesfæller fra Erslev, Tøving, Galtrup og de andre byer på Nordvestmors. (»Den kække, flinke og ferme landsoldat«, Odense 1774, fra V. E. Clausen: *Det folkelige danske træsnit i étbladstryp 1650-1870, hér efter Birgit Løgstrup: Jorddot og administrator, s.315*).*

som spillede en ikke ringe rolle ved herredsretten i disse år, fremgår det af mange andre sager i tingbogen, og han havde fra gamle dage et godt øje til de vakte i Sundby.

By- og herredsfoged Selmer i Skive havde imidlertid hørt, at den sag, han havde afsluttet, nu blev taget op af hans kollega i Nykøbing. Det fandt han sig ikke i. På retshandlingens anden dag trådte han ind i tinghusets sal og afbrød mødet. Hauchs forsvarer, birkedommer Klein fra Snedsted, havde netop udtalt: »at som det ikke blandt de billige og rettænkende kan tillægges nogen Mand for en last, at han søger Ejendeele handthævet, saa kan det vel ej heller blandt saadanne være eller blive nogen Vandære for Højbelte Hr. Stiftsamtmand Hauch, at han søger paa lovlige Maade tilbage sin tilhø-

rende Karl, Jens Nielsen, som han paa saa ulovlig, ja, voldsom Maade, er berøvet«. Jens Greisen betragtedes altså nærmest som godsejerens ejendom. Klein var netop i gang med at afhøre Niels Lynggaard, da Selmer afbrød ham.

Byfogeden forbeholdt sig sin ret over for »den Person Nandrup, der på den skammeligste og nedrigste Maade har beskyldt ham, Byfogeden i Skive, uden at han nogensinde havde faaet Stævningen tilstillet«.

Herredsfoged Spliid blev vred og gav i kraftige ord sin kollega en tilret-tevisning. Men Selmer lod sig ikke standse. Han forlangte de ord og udtryk, som dommeren på »saa vredladen en Maade« havde anvendt, ført til protokols. Nu gik Frederik Juul i aktion. Han bad skriveren føre Selmers utilbørlige optræden til protokols og takkede på Nandrups vegne »derfore Gud, at han ikke var under saadan Øvrighed«. Hvorefter han bad Spliid lade afhøringen fortsætte.

Selmer vendte sig imod Juul, dette »Menneske, den Byfogeden ikke kende, men som havde angrebet ham baade paa Ære og Honeur« og sagt »skammelig Løgn« imod ham. Selmer forbeholdt sig ret til at tiltale ham til strafs undgældelse efter loven. Skænderierne fortsatte, og snart var dagen gået.

Næste morgen var Selmer der stadig. Juul indledte med at beklage sig over hans opførsel dagen i forvejen. Selmer fór straks op og forlangte en undskyldning. Da han ikke fik den, forlangte han, at Juul blev arresteret. »I Gaar Aftes førend Retten skulde ophæves« havde denne Hr. Juul nemlig »med vreed hue ofte og tidt udfordred Byfogeden at komme uden for Døren, lige som til et Slagsmaal, Overfald eller hvad hans Hensigt var«.

Juul værdigede ham ikke et svar, men bad om at afhøringen måtte fortsætte, hvilket skete.

Hvad vidnerne fortalte

Niels Lynggaard og de andre bønder i salen har nok undret sig en del over de høje herrers optræden. Måske også frydet sig i deres stille sind. Men ellers var affæren pinlig nok, især for Glomstrupbønderne i Sundby, som havde været i Skive for at vidne mod deres egen husbond. De skulle jo dog leve med ham herefter. Som sædvan-

To soldater fra Det sjællandske Infanteriregiment, som Jens Greisen blev udskrevet til. (Carl Bergtram: Königlich Dänischen Armee, Kopenhagen 1761, Det kongelige Bibliotek, her efter Birgit Løgstrup: Jorddot og administrator, Kbh. 1983 s.305.)

lig prøvede de at klare den ved at stille sig passive og uvidende an.

Niels Lynggaard havde jo da været i Skive og fået fire mark for det, men om Jens Nielsen havde været i Ørding som dreng, det vidste han ikke. Niels Poulsen vidste det heller ikke.

Kræn Greisen kunne jo ikke så godt undslå sig. Der havde godt nok været noget med en attest, som var blevet læst op for ham. Han havde da også holdt i pennen, da de skrev under. Selv kunne han jo hverken læse eller skrive, sagde han. Om Jens' barndom fortalte han, at drengen var kommet til Ørding i sit andet år. Om det var før eller efter, han »var vendt fra Patten« vidste han ikke. Der var han så blevet til sit femte år. Kræn blev desuden spurgt, om han ikke

som lægdsmand under Glomstrup gods havde opført sin bror i reservullen sammen med de andre unge karle. Jo, det havde han da. En gang om året havde han - mestendels mundtligt - anmeldt det unge mandskab til sin husbond, og broderen havde været derimellem.

Sagen blev udsat i fjorten dage. Også ved det følgende retsmøde mødte Selmer op og forlangte, at Juul blev arresteret. »Dette Menneske, som ikke bestilte andet her ved Retten end at blamere Folk med sine »infame og slette Udtryk« Men Spliid bad sin kollega tie stille, så afhøringerne kunne fortsætte.

Dagens hovedbegivenhed blev Ane's vidnesbyrd. Hun var ikke så tilbageholdende som mændene, men

Juul opgav til sidst at spørge hende yderligere, fordi hun, som han sagde, »bestandig under den hele Examinations har været meget trykkende til at forklare noget, som kunde være til Citantens (Nandrup) Nøtte, men villig og redebaand at vilde forklare sig i alt hvad som kunde være Hr. Stiftamtmand Hauch til Fordeel«.

Et vigtigt led i Juuls bevisførelse gik på at bevise, at der ikke var blevet sørget ordentligt for drengen, da han opholdt sig på Højris gods, men at han var blevet født og klædt på Glomstrupbønders bekostning. Han skulle således være blevet afleveret næsten nøgen i Dragstrup. Ane kunne midlertid bevidne, at da drengen ved kyndelmissetider var blevet ført fra Ørding til Dragstrup »ridende paa et Bæst«, havde han godt nok ingen Bukser haft paa, men han havde haft en »Slønkiøel«, og den var ikke pjaltet. Derudover var der med drengen fulgt to skjorter, om ikke tre, som var hvide, samt to par strømper, et par træsko og en broget lue. Hauch havde også siden haft bud til Jens om at komme ind på Højris gods og tjene. Han hørte altså til Højris og ikke til Glomstrup. Det havde Ane også sagt til ridefogeden, da de hented ham.

Efter at have afhørt et par vidner mere, begærede Juul tingsvidnet afsluttet og indleveret til den høje session til endelig afgørelse. Sessionen skulle træde sammen i Nykøbing den. 4. juli samme år.

Det patriarkalske godssystem

Sagen om Jens Greisen fortæller med sine mange detaljer en del om forholdet mellem bonden og hans godsejer. Godsejeren havde en udstrakt myndighed over for sine bønder. Han var ikke blot ejer af den jord, de sad på, men også øvrighed over for dem. En lang række øvrighedsfunktioner havde han, og de blev vigtigere og vigtigere, efterhånden som den enevældige stat trængte dybere ned i lokalsamfundet med sit skattevæsen, retsvæsen, udskrivningsvæsen og alle mulige andre væsener. De voksende øvrighedsfunktioner var ikke ubetinget til godsejernes fordel. F.eks. mistede mange gode bønderkarle ved 1770'ernes omfattende udskrivinger og hvervninger, som i mange tilfælde førte til en veritabel kamp mellem militæret

og godsejeren, der skulle »præsentere« soldaterne. Men øvrighedsfunktionerne, især udskrivningsmyndigheden, gav indadtil godsejeren meget stor magt over godsets bønder. Jens Greisen var ikke fri til at sige nej til tjeneste på Glomstrup. Godsejeren kunne tvinge ham.

Men sagen viser også den anden side af forholdet mellem bonden og hans godsejer. Ligesåvel som bonden havde pligt til at være sin husbond »hørig og lydige«, som der stod i fæstebrevet, ligesåvel havde godsejeren pligt til at beskytte bonden, når han kom i vanskeligheder. Godset opfattedes som en patriarkalsk enhed, hvor godsejeren optrådte som en fader for sine bønder. Tingbogen og de gejstlige arkiver giver mange eksempler på, at bonden kunne regne med sin husbonds støtte, hvis præsten, andre godsejere eller købmænd i Nykøbing var ude efter ham. Det skete tit, at husbond trådte til og betalte hans gæld eller tog ham i forsvar i retssalen. Både den offentlige sektor og pengeøkonomien voksede i anden halvdel af 1700-årene, og bonden blev involveret mere og mere i begge dele. Det var en fremmed og farlig verden, hvor præsten, ridefogeden og alle de andre skrivekyndige havde langt bedre muligheder for at begå sig, og hvor bonden var helt afhængig af sin husbonds hjælp. Den fik han som regel også.

Godsejerne var i tidens tankegang ansvarlig for, at menneskene på hans gods trivedes og havde det nødvendige til livets ophold. Dette gjaldt også de mindste. Hvis det kunne påvises, at den lille Jens var blevet bragt fra Højris gods til Glomstrups på en hest midt i vinterkulden uden ordentlig tøj på kroppen, kunne det lægges godsejer Hauch til last og dermed svække Jens' tilhørsforhold til Højris. Flere gange under retssagen blev der også spurgt, om Hauch siden havde hjulpet Jens med nogen form for forstrækning.

Jens havde nægtet sin husbond på Glomstrup lydighed. Derfor skulle han tugtes med militæret. Sådan så sagen ud fra Nandrup side. Fra Ane's side så den anderledes ud. Hun hørte ikke til de underdanige. Bønderne på Mors var vel aldrig kommet i det samme tætte forhold til godsejeren som bønderne på de store østdanske godser, og i Ane's slægt og om-

gangskreds var gammel bondeselvstændighed blevet blandet med en moderne pietisme, der sagde, at vi alle er lige for Gud, og intet menneske kan spille Vorherre over for et andet. Hvis Ane endelig har følt tilknytning til et gods, har det snarere været hendes barndoms Højris end Glomstrup. Under alle omstændigheder har hun indset, at når Jens havde lagt sig sådan ud med sin husbond, var der ikke andet at gøre end at skaffe ham en ny.

Sagens udgang

Hvad der fik Hauch til at påtage sig Jens Greisens sag med alt det besvær og alle de udgifter, den indebar, véd vi ikke. Argumenterne for, at Jens hørte til Højris var mere end tvivlsomme. Hvis Hauch ikke havde været så højt på strå, havde han næppe vundet sagen ved Salling Herreders ret og siden ved landstinget. Måske har han blot været oprørt over at se en hæderlig og dygtig bondekarl blive behandlet så hårdt. Måske hørte Hauch til de moderne godsejere og embedsmænd, der gerne så stavnsbåndet helt ophævet.

I retssalen tørnede så de to godser sammen i den indbyrdes strid om en bondekarl. Dette var ikke enestående. Der førtes rundt i riget mangan en strid om bønderkarle i disse år, både mellem godser indbyrdes og mellem godsejere og militær. Dygtige bønderkarle var en mangelvare. Men at to jurisdiktioner i den grad kom op at slås, som vi ser hér, er der nok ikke mange eksempler på. Selvom vores sympati ligger på Jens Greisens, Ane's og Hauchs side, må vi tage hatten af for herredsfogeden Spliid, fordi han ikke lod sig skræmme af Selmers angreb. Bag Selmer stod jo selve stiftamtmanden og måske også Spliids egen direkte foresatte, den nye amtmand over Dueholm, Ørum og Vestervig amter, som også hed Hauch.¹⁰) Det tjener til Spliids og det hele retssystems ære, at han lod tingsvidnet føre til ende.

Hvordan sagen endte, véd vi ikke. Sessionen er vel trådt sammen den 4. juli 1781 som planlagt og har taget stilling på grundlag af tingsvidnet, men sessionens papirer er gået tabt.

Tolv års militærtjeneste har Jens dog næppe fået. Som ridefoged Erslev sagde, den dag de hentede ham, kunne Nandrup tage ham ud hvad

dag, det passede ham, det vil sige den dag, han havde en fæstegård under Glomstrup til ham. Den reelle tjenestetid blev sjældent mere end nogle få år.¹¹⁾

Men Jens er nok aldrig kommet tilbage til Sundby. Han figurerer ikke i folketællingslisterne fra Sundby sogn hverken 1787 eller senere. Det eneste skriftlige spor, jeg har fundet, er en lille notits på en udateret liste over udskrevne soldater i Dueholm, Ørum og Vestervig amters arkiv. Der står: »Jens Nielsen udgaaet efter accort, vacant, inden 6 Uger een anden, som den nærværende Lægsmand blev tilkiendegivet.«¹²⁾ Listen er fra årene mellem 1777 og 1784. Notitsen drejer sig måske om Jens Greisen, men hvad »accorten« gik ud på, og hvem der havde indgået den, står der ikke noget om. Det kan være både Hauch og Nandrup. Hvis Jens er blevet fri, har lægdsmanden – måske Jens' egen bror, Kræn – skullet finde en anden, sandsynligvis en eller anden fattig husmandssøn, som Christen og Jens har betalt for at træde i hans sted.

Få år efter blev stavnsbåndet ophævet og retten til at føre lægdsruller og præsentere soldater frataget gods-ejeren. Også andre af hans øvrighedsfunktioner blev fjernet eller svækket. Hans myndighed over fæstebønderne var herefter ikke mere den samme. Men der skulle stadig udskrives soldater blandt bønderkarlene, og det var oftest husmandssønner, det gik ud over. Gårdmandssønner havde fremdeles langt større muligheder for at slippe.

Noter:

1. F. Elle Jensen: En kyssesekt på Mors, Thisted Amts Aarbog, 1944.
M. P. Ejerslev: En religiøs bevægelse i Jørsby, Årbog for Thy og Mors 1970.
Steen Busck: Alternativ bevægelse i 1700-årene. Den jyske historiker nr. 25, Århus 1983.
2. Skifte efter Niels Gregersen. Skifteprotokol i Glomstrup godsarkiv, Landsarkivet, Viborg.
3. Tingsvidne i Morsø Herreders Justitsprotokol 21/5 1781 ff, Landsarkivet, Viborg.
4. K. C. Rockstrøh: Udviklingen af den nationale Hær i Danmark i det 17. og 18. Aarhundrede, København 1926, Bd. III, s.293ff.
5. Dette var ingen selvfølge på disse kanter. To år tidligere var et par korporaler, som havde hvervet to karle i Thy, blevet indhentet på vejen gennem Solbjerg og overfaldet af to gårdmænd og en soldat fra Thy. Korporalerne havde trukket sabelen, men bønderne havde afvæbnet dem og taget karlene med sig hjem igen. (Dueholm m.fl. amters arkiv. Korrespondance vedr. enkelte soldater og lægd 1710-1788, Landsarkivet, Viborg).
6. Generalhoverireglement af 1770 for Glomstrup gods. Rigsarkivet.
7. Desværre er attestens ordlyd og sagens hele behandling i Skive gået tabt, idet det pågældende bind af Salling Herreders Justitsprotokol netop slutter 18/9 1780, og den eller de pågældende sider er faldet ud.
8. Viborg Landstings Justitsprotokol 18/5 1781. Landsarkivet, Viborg.
9. Jvfr. note 3.
10. Barthold Hauch, oberst ved 5. jyske Infanteriregiment, 1/7 1780 over Dueholm m.fl. ??? J. Bloch: Stiftamtmand og Amtmænd i Kongeriget Danmark 1660-1848, Kbh. 1895.
11. Birgit Løgstrup: Jorddrot og administrator. Godsejerstyret indenfor skatte- og udskrivningsvæsenet i det 18. århundrede. Rigsarkivet 1983, s.324 ff.
12. Dueholm m.fl. amters arkiv. 1774-85. Ruller og lister. Landsarkivet, Viborg.

ofte fortælle mere om mennesket og det daglige liv, end det skrevne ord. De beretter om påklædning til hverdag og fest, fortæller om arbejdet i hjemmet, forretning, værksted, fabrik, kontor, stald, lade og i marken.

Billederne fortæller om voksne og børns daglige liv i hverdag og fest.

Billederne fortæller også om landskaber, gader og bygninger. Alt forandres hurtigt i vor tid. Det er derfor vigtigt, at billederne bliver indsamlet og opbevaret for at fortælle eftertiden om fortiden.

Selv om arkivets store billedsamling – 18.414 stk. – giver et godt grundlag for at studere morsingboernes fortid, bliver den aldrig komplet. Det, der er hverdag i dag, er historie i morgen. Det er derfor vigtigt at arkivet stadig modtager billeder, også fra vores tid.

Der er i året, fra 1. oktober 1986 til 1. oktober 1987, blevet indleveret 1214 billeder til arkivet. Vi er meget taknemmelige for hver indlevering, enten det er enkelte stk. eller flere billeder.

Fhv. kioskejer Verner Nielsen, Vils, har skænket sin samling af negativer, optaget 1955-1982, af familiefester på Mors. Disse mange tusinde negativer, vil fortælle eftertiden meget om, hvorledes morsingboerne i dette tidsrum festede.

Arkivet har en stor samling af lokale film. Samlingen er blevet forøget med film fra erhvervsvirksomheder og foreninger.

Arkivets store arkivaliesamling er blevet forøget med 260 indleveringer. Denne samling bliver, sammen med billedsamlingen, år efter år brugt af flere morsingboere og folk uden for øen, der søger oplysninger om Mors' fortid.

For første gang i arkivets historie, har besøgstallet på årsbasis, overskredet de 1000. Et tal arkivets personale er meget glad for, da det viser at der er behov for arbejdet.

Arkivet er i år blevet benyttet af skoler, foreninger, virksomheder og institutioner til undervisning og udstilling. Dette er en tidkrævende, men vigtig del af arkivets arbejde.

Arkivet håber at morsingboerne også fremover vil hjælpe med indleveringer af arkivalier og billeder m.m. til glæde for det samfund, der kommer efter os.

Morsø lokalhistoriske Arkiv

Af Holch Andersen

Arkivet har to opgaver, at indsamle arkivalier og billeder, at formidle det, ved at registrere og opbevare materialet, så det er let for brugerne at finde frem til deres omgivelser fortid og baggrund.

Opgaven med at indsamle, kan

kun lykkes ved, at morsingboerne bakker deres arkiv op ved at aflevere arkivalier. Det kan være personlige – forretnings- eller foreningsdokumenter. Livserindringer er også vigtigt at få opbevaret.

Billeder fortæller historie. De kan

Et besøg i Frøslev sogn omkring år 1800

Af Susanne Overgård

Midt på Mors ligger Frøslev. Fra Saltingsund er der en halv snes kilometer, fra Dragstrup Vig omkring tre og fra Nykøbing ikke længere, end turen frem og tilbage kan klares af en rask dreng på et par timer. Så selv om en rejsende omkring år 1800 berettede, at vejene overalt på Mors var overmåde slette, var det altså overkommeligt at begive sig til Frøslev sogn.

Kom den rejsende fra Nykøbing, nåede han først den mindste af sognets to landsbyer, Andrup. Den bestod af kun 5 gårde. Første gård var Østergård. Her boede med familie og folk Jens Madsen, der i 1793 var sognets eneste selvejer. Videre fremme, hvor vejen delte sig, lå til højre fæstebonden Christen Sørensen Soelbergs gård. Her kunne man træffe mange interessante personer, – og lære noget også.

Overfor Christen Soelberg boede Michel Christensen Dam. Gårdmand kaldtes han, men det var nu en lille gård han havde – ikke meget over 1 td. hartkorn og egentlig ikke mere end et husmandssted. Såvel Michel Dam som fæsteren på Søndergård, Niels Christensen, var blevet gårdmænd ved at gifte sig med forgængerens enker. Det var en meget almindelig måde at opnå fæste på, og samtidig opnåede enken social sikkerhed. Niels efterfulgtes i 1807 af sønnen Jens. Overdragelse fra far til søn var en anden udbredt form for fæsterskifte, og også her var der praktiske hensyn at tage: Gårdfæste for aftægt.

Ikke langt fra Søndergård i retning mod Frøslev, lå den sidste gård, Bondehøj. Her boede Lauers Andersen. Hans hartkorn var kun ca. halvt så stort som de øvrige fæstebønders. Det var vel også derfor han kun havde et tyende, hvor de andre gårde i sognet normalt havde både karl og

pige, og i mange tilfælde også tjenestdreng. Folkeholdet afhang ikke blot af størrelsen på gårdens jordtiliggende og hoveri, men også af om der til husstanden hørte voksne børn.

Fra Andrup var der ca. 2 km. ad vejen mod vest til Frøslev by. På vejen hertil var der lejlighed til at betragte sogneboernes livsgrundlag. Nord for vejen bredte hovedgårdsmarkerne sig, men ellers kunne man omkring landsbyerne se indmarken. Herpå dyrkedes byg, rug og havre. Udmarken, vangjorden, fik i modsætning til indmarken aldrig gødning, bar kun havre og krævede lange hvileperioder. Dette dyrkningssystem betød, at store dele af jorden lå som græsmark eller helt i brak.

Landskabet var ganske anderledes end idag. Der var ingen læplantning og næsten ingen diger, men til gengæld en mængde vandhuller og sure jordstykker, krat og sten. Alligevel varede det forholdsvis længe, før bønderne omlagde deres dyrkningssystem. De store græsarealer kunne jo anvendes til studeholdet, og samtidig kunne produktionen i første omgang øges tilstrækkeligt ved opbrydning af udyrket land, ved mergling og ved indførsel af nye afgrøder.

Det fællesskab, gårdene havde i markerne og i kær- og engarealerne mod nord, ophævedes dog for størstedelens vedkommende ved udskiftningen i 1793. Tidligere havde markerne været inddelt i flere stykker, fordelt efter bonitet, og det betød, at bonden havde haft sin jord spredt på op til 100 steder.

Frøslev var i højere grad end Andrup en egentlig by. Her lå sognets kirke og præstegården, og lidt nordvest herfor Frøslevgård. Under denne hovedgård hørte samtlige fæstegårde og -huse i sognet. Til Frøslev by hørte 11 gårde. En af disse, Pudsgård, hvor Joseph Josephsen var fæs-

ter, udflyttedes ved udskiftningen i 1793 og lå herefter syd for byen. Endnu en gård, Dalgård, skal altid have ligget udenfor byen nær Mollerup. Ellers var hovedparten af gårde placeret syd for den øst-vest gående vej.

Første gård fra øst hed også her Østergård. Den blev brugt og beboet af Hans Jørgensen, der ved sit andet giftemål indgik ægteskab med den handlekraftige Magdalene Andersdatter. Herfra kunne man følge en sidevej til fæstebonden Jens Christensen på Majgård.

Lige overfor præstegården – på sydsiden af vejen – boede Jens Bech i Vestlygård, og syd herfor, Anders Laursen på Krog. Deres nabo mod vest var Overgård, og fulgte man igen hovedvejen, kom man til Saxkjærgård, Glinthborg, Fruergård og Westergård. Niels Poulsen i Westergård var o. 1801 lægdsmand, og havde hermed til opgave at sørge for de udskrevne soldaters materielle forhold, samt at udøve en vis kontrol med dem.

Nord for vejen – op mod Frøslevgårds marker – lå sognefogedens gård. Niels Sørensen havde overtaget såvel gård som hverv efter faderen, Bertel Jensen. Begge var de tillige præstens medhjælpere. Som sognefogeder skulle de bl.a. fungere som en slags politimester i sognet. Især fra begyndelsen af 1790'erne var deres opgavefelt blevet udvidet. Sognefogeden skulle opretholde ro og orden, lade alvorligere sager gå videre til politiet, og han var brand- og vejfoged. Han havde bemyndigelse til at inddrive restancer og bøder, og til at pålægge husmænd budrejser og de øvrige landsbyboere vejarbejde. Som løn for dette hverv var han selv fritaget for visse offentlige afgifter.

Sognets gårde var opført i bindings-

værk og havde stråtag. Raalingen, stuehuset, lå med enderne i øst-vest. Det var gerne omkring 10 fag langt og havde som regel udskud på begge sider. De fleste vinduer og døren vendte som regel mod syd.

Gik man ind, så man, at omtrent 6 fag havde loft, der som det øvrige træværk var af fyr og gran, og de rummede et par stuer. Var gården ny trådte man ind i forstuen, og havde så dagligstuen til den ene side og stadsstuen til den anden. De bedst stillede havde måske trægulv, men lergulv var det almindelige. Nordsiden i dagligstuen optoges af et par alkovesenge med dobbelte døre for. Til den anden side stod et langt fyrebord med bænke. Herudover var der en jernbilæggerovn, nogle stole, måske et mindre skab og et stueur. Møbleringen afhang af beboernes økonomiske formåenhed, men vel også af deres evner til selv at gøre »husting« og til at udsmykke dem. Det var i dagligstuen, husstanden samledes – til måltiderne og for på vinteraftener at beskæftige sig ved nyttig håndgering, hvis man da ikke hengav sig til læsning eller til »Ørkesløshed eller ikke rosværdig Tidsfordriv«.

Endnu en del af huset kunne være forsynet med loft og anvendtes så til kamre for tjenestefolk og til ildebrændsel. Men ellers var resten af huset uden loft, og her fandtes køkken og fremmers. Det var her man først trådte ind i de ældre huse, der ikke havde forstue. De fleste gårdfolk havde nu »ordentligt Kjøkken og Skorsteen«. Røghuller sås dog stadigvæk, især havde mange husfolk endnu ikke rigtig skorsten. I køkkenet fandtes alle de redskaber og beholdere, der nu engang hører til der, og i fremmerset, hvor det grovere huslige arbejde foregik, som ølbrygning og vask, stod den store kobbergruekedel.

Overfor stuehuset lå laden og stalden, der var sammenbyggede og opført i samme materialer som stuehuset. Disse bygninger rummede 4-6 gulve til korn og tærskelo, et gulv eller fag til hakkelseslo og 4-9 fag stald og fæhus. I stalden stod normalt 3-4 hopper, 1 plag og 1 føl, og for de heste kunne man godt gøre turen til sognet. I hvert fald berettes om, hvordan der til Christen Soelberg i Andrup kom en hestehandler fra Salting og købte en 2-årig plag. Hele 44

rigsdaler var den værd, men så blev hestehandleren også vel beværet med flæsk, gårdens bedste øl, 1 pot brændevin og dertil lang tids samtale med gårdmanden. Trods rigelig brændevin kunne Christen herefter uden besvær tage sig af kvæget.

Det var da også en vigtig del af besætningen. Den bestod almindeligvis af omkring 4 køer, et par kvier, et par kalve og 4-6 stude og ungnød. Køerne var et led i gårdens selvforsyning, men samtidig var studehandelen som andre steder i Nordjylland af stor betydning i gårdenes økonomi.

Udover heste og kvæg havde bønderne mange får, gerne 10-20 stykker, en enkelt gris, og hertil kom så fjerkræet – høns, ænder og gæs. Lade og vognport og diverse tilbygninger fyldtes af de redskaber, der var nødvendige til gårdens drift. 3-4 vogne, 2 harver og den tunge hjulplov med to sæt jern var det, der tog mest plads op. Hertil kom så de forskellige håndredskaber.

Der krævedes meget til gårdens drift og endnu mere til at overholde dens forpligtelser. Med en enkelt undtagelse var bønderne i Frøslev sogn til et stykke ind i 1800-tallet lejere, ikke ejere, af den jord de dyrkede samt af bygninger, besætning og inventar.

Der var forskel på, hvor meget bønderne ydede Wandborg på Frøslevgård. Det fastsattes ved et fæstebrev indgået ved tiltrædelsen, hvor der også betaltes indfæstning. Godejeren kunne dog give afkald på visse ydelser i den første tid for at lette overtagelsen. I landgilde betalte flertallet omkring 3 tdr. korn om året. Men 4 havde helt og 3 delvist fået afløst landgilden til betaling i rigsdaler. Det samme gjaldt gårdene i Andrup. Pengesummens størrelse var ikke blot afhængig af, hvor meget man betalte i naturalier, men også af hoveriets omfang. Også det blev visse steder delvis afløst af pengeydelse. Det gjaldt især for gårdene længst fra hovedgården, således samtlige gårde i Andrup samt Dalgård, men det var samtidig et spørgsmål om, hvorvidt der var overskud til at have en pengeøkonomi.

Der var i Frøslev sogn, 1791, 10 fuldt hoveripligtige bønder. Alt avlingshoveriet samt indkørslen af brændsel inddeltes i »plove«. Heraf fik bønderne hver sin del, alt efter de-

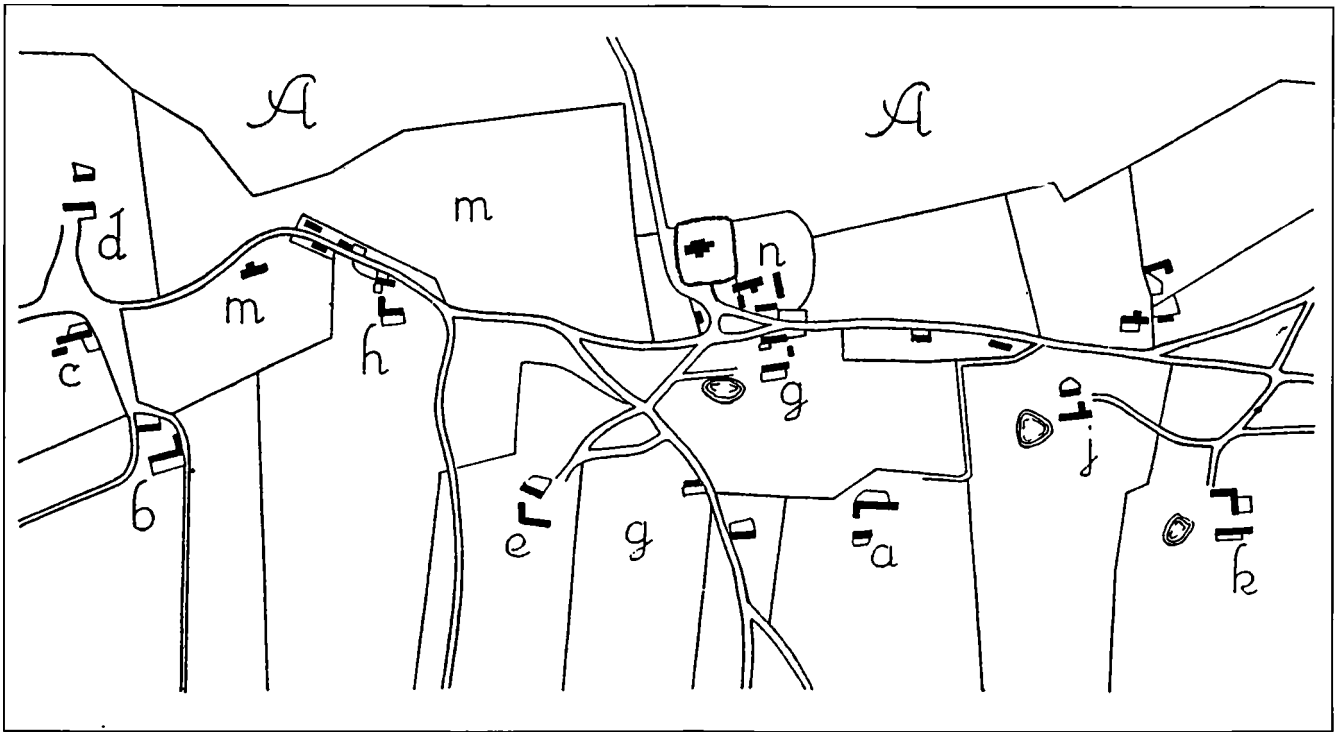
res gårdes beskaffenhed 1, ½, ⅓ eller ¼ »plov«. Da gårdene i Frøslev, o. 1790, var blevet udlignet i størrelse til lidt over 6 tdr. hrtk. hver, udlignedes også hoveriet og hver bonde forrettede herefter ½ »plovs« hoveri. Wandborg foretrak at hoveriarbejdet skete »skifteviis, da det paa den Maade snarest bliver forrettet, og Bonden kommer desto før Hiem til sit eget Arbejde. I dets Sted, naar det ei forrettes skifteviis bliver det gjort langsomt og slet«. Hovbønderne arbejdede altså ikke i fællesskab, men derimod hver for sig på de jordstykker, de havde fået tildelt.

Til avlingshoveriet kom andet hoveriarbejde, f.eks. tørvegravning og reparationsarbejde, inddelt i spand- og gangdage. Det forrettedes efter omgang og tilsagdes ved ladefogeden eller en anden af hovedgårdens folk nogle dage i forvejen.

Jens Wandborg gennemførte en stor omlægning af hovedgårdens dyrkningssystem og en effektivisering af gårdens drift. Hertil behøvede han en øget mængde hoverarbejde i årtierne indtil 1800. Men dette opnåede han ved at gøre flere bønder, specielt i Møllerup og Fjallerslev, hovpligtige. Den enkelte Frøslev-bondes byrder er derfor næppe vokset ret meget.

Wandborg var nok en af øens største godsejere, men flere fæstebønder havde han ikke, end han kendte dem alle personligt. Frøslev-bønderne og folkene på herregården var naboer. Mange bønderbørn kom i tidens løb i tjeneste på Frøslevgård, og man kom i samme kirke. Det gav dog en vis prestige, at en person af højere stand bar ens barn til dåb, og det ser ud, som om fruén på Frøslevgård, Anne Dorthea Byrgesen Nielsdatter – og senere hendes døtre – i nogle år har gået i fast rutefart op og ned ad kirkegulvet med bøndernes børn. Og man kunne vel også vente, at der fra den side var råd til gode dåbsgaver.

Herremanden på Frøslevgård skal selv ganske have lignet en bonde. Men selvfølgelig var der forskel på folk. Wandborg var rig. Hans gård var grundmuret, han havde over 23 tdr. hrtk. skattefri hovedgårdstakst, flere hundrede tdr. hrtk. bøndergods, mølle og ret til flere kirketjender. Hovedgårdens besætning bestod af 8-10 arbejdsheste og plage, 20 køer og 6 kvier, 68 stude til opfedning og

Frøslev by 1793. A. Frøslevgårds marker. a. Krogh. b. Westergård. c. Fruergård. d. Sognefogeden. e. Overgård. g. Vestlygård. h. Saxkjærgård. j. Majgård. k. Østergård. m. Glintborg. n. Præstegården.

20 andre stude, 120 får med 60 lam og 5 svin. Også folkeholdet var stort – 3-4 tjenestepiger og 7 tjenestekarle og -drenge, foruden forvalter eller la-defoged.

Godsejeren havde økonomisk interesse i, at bønderne ikke pressesedes for hårdt; men bønderne brød sig naturligvis ikke om at betale afgifter. Det krævede større besætning, større folkehold og flere redskaber, end nødvendigt for gårdens egen drift, og dermed forsvandt en stor del af dens indtægter. Så da Frøslevgård fra 1817 fik en ny ejer, der som andre gods-ejere kunne se, at det var rentabelt, overgik bøndergodset til selveje, efterhånden som det blev økonomisk muligt for bønderne.

Det fortælles, at det på Østergård i Frøslev var Hans Jørgensens enke, Magdalene, der klarede den sag. Efter gårdmandens død i 1819 sad hun tilbage i stor armød – tilsyneladende. Frederik Juul, ejer af hovedgården fra 1817, havde store vanskeligheder med at inddrive sine afgifter. Ofte måtte han selv aflægge Magdalene besøg i den anledning, og hver gang høre på sørgelige økonomiske udredninger. Konen talte om, at en mand nok snart måtte overtage gården, for hun kunne snart ikke klare det læn-gere. – »Hvad ville Kancelliråden for-

resten forlange for den, i så fald«? Det havde han ikke tænkt over, men nævnede en ret lav sum – på et par hundrede rigsdaler. Om han virkelig ville sælge den for det? Bekræftende svar. Magdalene gik hen til sin seng, fandt en strømpe frem fyldt med da-lere og speciere, talte summen op, og sagde: »Væsegue, hr. Kancelliråd, her er æ Peng og saa er æ Goer min«. Senere skal Juul have omtalt hende, som »den satans Kjælling«, der havde lokket ham til at sælge til for lav en pris. Nogle lader dog forlyde, at Juul stod sig godt ved at slippe for en besværlig fæster. Hvordan end handelen forløb – Magdalene blev på gården til 1848, før hun afstod den, 88 år gammel.

Men ikke alle havde lige meget i »sokkerne«. Husmændene adskilte sig fra gårdmændene ved at have mindre bygninger og jord, og her-med også mindre indtægt og husdyrhold. Her havde man ikke tjeneste-folk, og sjældent mere end to børn boede hjemme – de kom tidligt ud og tjene. Nogle husfolk klarede sig ud-mærket, måske endda bedre end mange smågårdsfolk. Forudsætnin-gen herfor, var, at der var jord til hu-set – helst så meget, at der kunne hol-des større husdyr. Men endnu et erhverv var en nødvendighed. Bedst

stillet var de folk, der kunne et hånd-værk. I Frøslev havde husmand Mi-chel Jensen den største jordlod – om-end kun 1 td. hrtk. Desuden var han landsbyens vigtigste håndværker, han var smed. Dette hverv blev siden overtaget af hans søn Christen.

Til yderligere 7 huse hørte jord, men kun meget lidt. Tre husmænd havde lidt over 7 skæpper, een havde 4, to mellem 2 og 3, og een havde kun lidt over 2 fjerdingkar. Bedst klarede Niels Sørensen, Morten Bertelsen og Mads Andersen i huset Knorborg sig tilsyneladende. Førstnævnte var tøm-erer, de to øvrige »tjente gårdmæn-dene«.

Den sidste del af husmændene be-tegnedes imidlertid, 1787, som fat-tige. Den 48-årige Søren Nielsen tjente hos bønderne, mens Mourids Mogensen, Peder Boysen og Niels Jensen Bull – alle over 50 år – og de-res hustruer fik almisser, da de – som det hed om den sidste, »ei kan forti-ene uden lidt«.

I sognet fandtes desuden i 1790'erne mindst 6 huse uden jord. I et hus boede degnen, i et andet Christen Christensen Svane og hustru. Et husede en Lillebæk og også Ane Larsdatter og Sidsel Skomager havde hver et hus. Disse jordløse husfolk klarede sig, ligesom egnens få indsid-

dere, ved forskellige typer småhåndværk f.eks væveri og dagleje. I det sidste hus boede Thomas Boysen med sin familie. Han havde i 1801 fået jord og titel af afbygger på Frøsløvgårds mark. Også en anden afbygger, Niels Madsen, var da kommet til.

De fleste husfolk var fæstere under Frøsløvgaard og skulle yde landgilde og hoveri herefter; men efterhånden som udviklingen gik mod selveje, og gårdmændenes hoveri blev sat i stadig mere bestemte rammer af lovgiverne, måtte godsejerne sikre sig arbejdskraft på anden måde. Måske var det grunden til, at der efter 1800 dukkede to afbyggere op på hovedgårdsmarkerne. Niels Madsen havde 6 skæpper jord. Herfor måtte han yde 52 arbejdsdage – 1 om ugen, og herudover var han teglbrænder og skulle brænde kalk og mursten ved hovedgårdens ovn.

Thomas Pedersen Boysen havde kun 4 skæpper hrtk. men 56 arbejdsdage. Herudover skulle han arbejde for en lav løn og på egen kost, når det blev forlangt. Skulle arbejdet foregå i hovedgårdens kridtgrav på vangen var lønnen dog højere. Om sommeren skulle han desuden være fårehyrde, og fik da, mens han var i vangen, føde, naturalier i form af 2 skpr. rug og 2 skpr. byg, samt en vis sum penge.

Disse vilkår kunne man holde livet på, så længe mand og kone var arbejdsdygtige og børneflokket nogenlunde begrænset. Forsvandt disse forudsætninger, var man ilde stillet – og måtte ty til almisser. Som gamle havde husfolkene ikke samme sociale sikkerhed som gårdsfolkene, der kunne betinge sig aftægt. Således boede Lars Bertelsen, 60 år og Malene Mortensdatter, 70 år, hos deres børn på Pudsgård. Denne forsørgelse udstraktes i sognet også til husbondens eller hustruens søstre eller søskendebørn. Hos husmændene boede ingen aftægtsfolk, der var ikke plads, ikke midler.

Også efter 1800 var der fattige i sognet. I 1807 var der i Frøsløv-Møllerup 3 personer (gamle, syge eller svagelige), der havde ret til fuld forplejning. Og hertil kom 4 familier, 18 personer, der fik understøttelse i korn, tørv og penge. Bidragene til fattiggassen fordeltes på sognets beboere efter ydeevne, og herudover

havde bønderne på omgang de fattige til bespisning.

Egentlige tiggere var i modsætning til almisenyderne »saare siældne« på dette tidspunkt. Et enkelt eksempel er fra 1792, hvor Maren Christensdatter, »en fattig omgaaende Betlerkone«, barslede i Poul Pedersens gård. Hun var fra »Vrou Sogn, Resen Bye udi Fjends Herred« og forklarede, at hendes Mand, Niels Jensen, var borttrømt fra soldatertjenesten året før. En ualmindelig begivenhed, hvilket gjorde, at præsten for en gangs skyld skrev mere i kirkebogen end lige barnets, forældrenes og fadderens navne. Faddere til dette barn var iøvrigt folk fra Frøsløv. Maren Christensdatter var måske ret heldig – i det mindste hvis man skal tro islændingen Arni Magnusson, huslærer i Andrup o. 1790. Han beretter, at bønderne så vidt muligt søgte at undgå udgifterne ved en gravid tiggerskes ophold. Men i Frøsløv gav Poul Pedersen altså husly på Saxkjærgård. Han havde iøvrigt tidligere taget sin datters uægte søn i pleje.

Præsten satte tykke streger under, når han indskrev såkaldte uægte børn i kirkebogen – de er lette at tælle op – og de var vel heller ikke god reklame for hans virksomhed. Men – hvem huskede ikke det eksempel Lorenzen havde udvist. I september 1772 blev han kaldet til præst i sognet, og blev her i 1774 gift med forgængerens datter Vibeke. Allerede i februar det følgende år skrev kancelliet imidlertid til biskoppen i Ålborg, at der skulle anlægges sag mod præsten. Hans hustru var efter 15 ugers ægteskab kommet i barselsseng. Præsten suspenderedes og sagen løb sommeren over. I september fik han dog oprejsning, hvordan det så end kom dertil; og sagen ordnedes ved, at han fik embede i et andet stift. De ugifte kvinder kunne som regel ikke forsørge børnene selv. I stedet blev de ofte anbragt hos bedrestillede familier – hvis de ellers overlevede deres første farlige uger.

I Frøsløv Sogn begravedes hvert år normalt fra 1 til 7 mennesker – sjældent flere. Foruden ældre folk var dødeligheden meget høj for børn indtil 2 år – og heller ikke ringe indtil 4-5 års alderen. Sædvanligvis afholdtes hvert år begravelse for et par spædbørn i sognet, og det var meget

få familier, der helt undgik at blive ramt heraf.

Nåde man derimod 5-års alderen var chancerne for at blive gammel meget bedre. Dødsfald mellem folk fra 6-50 år var forholdsvis sjældne. Men de skete naturligvis, og ikke mindst var epidemier en fare – som f.eks. i 1810. Netop dette år døde ingen småbørn, men Niels Westergaard og hans hustru, Maren Svenningsdatter mistede to børn. Januar døde datteren Maren, knap 18 år gammel, og i maj Jens, 22 år, der led af tæring og svindsot. Også Kiersten Bertelsdatter led hårde tab det år. I april døde hendes ældste søn, Søren, der kun få år forinden havde overtaget gården, af en »smitsom hidsig Feber«. Kort efter døde hendes mand Niels Sørensen, sognefogeden, af samme sygdom. Også i Møllerup huserede feberen, her døde mindst to af den. I Frøsløv døde desuden en 75-årig enke og præstens 6-årige søn.

Tog døden ikke hensyn til stand, gjorde nok de efterlevende. Magnusson beretter om, hvor ringe syge og døde fattigfolk blev behandlet: »thi hvis de dør i deres Hus må Præsten, skøndt han gør det ugerne, give dem Pengene til Begravelsen, da han har Fattiggassen i Hænderne. De faar nok en Ligkiste, men bliver puttet derned i deres Pjalter efter Præstens Befaling. Men hvis den Fattige dør hos skikkelige Bønderfolk, saa maa de selv sørge for alting, thi Præsterne er meget værre end Bønderne«. – Men Magnusson havde nu heller ikke meget tilovers for præster.

Anderledes gik det for sig ved Poul Andersen Kierulfs begravelse. Kierulf var degn i sognet fra 1748 til sin død i 1792. Ved skiftet fremlagde præsten regningen for begravelsesomkostninger. Den lød på ialt 16 rigsdaler, 4 mark og 2 skilling. Ligkisten kostede 3 rdl., ligprædiken og testamente 4 rdl. og den nye degn fik for sang og gravskrift til kisten 4 mark. Til beværtning ved begravelsen indkøbtes 1 ost à 2 mk. 8 skl. og 26 pottes brændevin til ialt 46 skl. Sidsel Skomager fik 4 skl. om dagen i 11 dage for at se den afdøde til gode, og det samme fik Anne Larsdatter i 8 dage. Til udgifterne kom iøvrigt, at Ole Nielsen for 2 mk. skulle ringe med kirkeklokkerne en vinter.

Livet var andet end arbejde – og

For bordenden sidder husbond og læser højt, mens karlen på bænken arbejder med udkæring af et manglebrædt, der var en almindelig fæstegave. Foran bordet et par piger og andenkarlen i gang med kartning af ulden. I midten af billedet sidder madmor ved rokken og spinder de små ruller til tråd. Gammelmor til højre vinder tråden i nøgle, og gammelfar får lys fra den åbne arne til sin kurvefletning. Malet af Rasmus Christiansen, »Landbohistoriske billeder«, Landbrugets informationskontor.

ikke kun præget af død, men også af fødsel. Og fødselstallene kunne trods den store børnedødelighed sagtens opretholde et fødselsoverskud. Sjældent var færre end tre børn til dåb om året, derimod gerne fra 4 til 8, og undertiden flere. 1792 er vist rekordåret med 11 børn.

Der var andre anledninger end dåb og kirkegang til at trække i stadstøjet. Markedsbesøg var en yndet fornøjelse, og nogle unge drog til købstaden, f.eks. fastelavsmandag, »for at spise Hvedebrød og faa sig en Dans, om dertil gives Lejlighed«. Også høstgilde holdt man naturligvis, og så skulle der kræses op. Det samme gjaldt jul og nytår. Schade fortæller, at man på Helligaftenerne fra jul til Kyndelmisse holdt julestue, hvor ungdommen dansede og de ældre spillede kort eller talte sammen. Derimod var de fordums julelege afskaffet. Nogle tog sig indimellem en tår over nødtørst, men slagsmål var sjældne, mente provsten. Magnusson rapporterer imidlertid, at »om

Julen da var der mange slags Lege og Dans, som jeg ikke kunne faa forhindret, og hvad der var det underligste, Præsten turde ikke tale herom, da de rige Bønder ofrede ham mange Penge«. Han beretter også, at der blev drukket meget, og mest til jul og ved bryllupper.

En god lejlighed til stort gilde var bryllup. Her beværtedes man, i al fald hos gårdmændene, overmåde vel. Retterne var fersk suppe og kød, fisk, ægost med øl på eller stuvet kål, saltmad – flæskeskinke, fårekød og pølse, ande- eller gåsesteg samt vafler eller søsterkage. Til at skylle efter med såvel øl og brændevin som kaffe og te, og engang imellem punch. Til denne overflødighed har det måske hjulpet, at gæsterne efter invitationen sendte gaver i form af æg, smør og fjerkræ. »Der gives Bryllupper, der staar i 7 Dage, men som oftest varer de i 3 dage, og saa giver de brudegaven paa den anden dag, klokken 9 formiddag, og da bliver der drukket det bedste øl. Gæsterne gaar ind

i den Stue, hvor de Nygifte sidder paa en Stol foran et Bord. Der er Dug paa Bordet, og der staar en Tallerken af Sølv hvorpaa de lægger Brudegaven, der i det mindste beløber sig til 1 Rigsdaler fra hver. Der gives de Bryllupper, hvor Brudegaverne beløber sig til 80, ja, 90 Rigsdaler. Herefter begynder de at lege med Brændevinsflasken og Ølkruset, saa danser de med de smukke Piger, og Præsten spiller Kort og drikker hvid Vin med Sukker til. Hermed gaar Tiden«. Sådan oplevede Magnusson det. Han fortæller også, at de fattige blev bispist ved sådanne lejligheder, samt om præsteofferpengene.

Islændingen havde som nævnt ikke høje tanker om gejstligheden. Det synes dog ikke som om menigheden har haft noget alvorligt at udsætte på deres præst. Efter den noget uheldige Lorenzen, havde Poul Nielsen Fogh kaldet indtil 1785. Han var gift 4 gange, havde en stor familie og trange kår. Hans efterfølger, Peder Weytorp, der stammede fra Thy, og

var præst til 1794, var derimod ugift, og havde hermed større mulighed for at tage sig af menigheden, bl.a. skal han have sørget for gode skolemestre. Herefter skiftede præsterne hastigt efter hinanden, ialt 5 præster havde sognet indtil 1821. De har vel varetaget embederne efter forskrifterne, men nåede ikke at blive indgroede dele af sognet. De var øvrighed, bl.a. fødte formænd for fattigvæsenkommissionen, og skulle føre mandtal med henblik på skattelister og holde styr på sognets til- og afgangslister. Måske var kaldet ikke tillokke - i hvert fald indførte præsten o. 1800 i kirkebogen, at præstegårdens beboelseslænge var forfalden, samt at han havde gjort lidt ved bygningen, så den kunne stå nogle år endnu.

Præsten havde dog større jordtiliggende end bønderne - over 7 tdr. hrtk.

I forhold hertil dryppede det kun lidt på degnen. Efter Kierulf, der havde været en »Kristelig Degn og ustraffelig Skoleholder« for sognene, fulgte Ole Mortensen Nybye, søn af degnen i Flade. Som sin forgænger kunne han udvise et noget længere ophold i sognet end præsterne. Han blev der til sin død i 1828, og nåede altså at se Frøslev-Møllerup nye skole blive opført i 1821. Hans indtægt som degn for Frøslev og Møllerup var i 1811 3 tdr. og 4 skpr. rug samt 10 tdr. og 7 skpr. byg. Degnen havde andet end økonomiske sorger. Af hans ialt 11 børn døde 7, de fleste under 1 år, og hans første kone døde, kun 39 år gammel, af kopper. Måske er det disse forhold, der skal ses som baggrunden for den bedømmelse Nybye fik som skoleholder: »Han kan undervise til Fornødenhed i det, der skal læres i en Skole«.

Der var andre skolemestre i sognet. Arni Magnusson opholdt sig omkring 1790 i 5 år hos Christen Soelberg i Andrup. Her fungerede han om vinteren som huslærer for de 5 yngste børn, Mads (f. 1770), Mette (f. 1772), Søren (f. 1774), Jens (f. 1777) og Christen (f. 1780), samt for endnu tre børn, som han fik lov at undervise, fordi lønnen kun var 4 rigsdaler. »Christen Soelberg var en fattig Mand«, skrev Magnusson, »alligevel havde jeg det bedst her«. Christen kunne dog frikøbe gården

allerede inden 1812, og børnene må have modtaget undervisning i længere tid. Konen skal nemlig have sagt til Magnusson: »Vi har nu holdt Skolemester i hele otte Aar; vi kan ikke vide om de vil bruge Lærdommen til det gavnlige eller ikke, det kan vi ej raade for. Men Folk kan se, at vi i vor Fattigdom har bestræbt os for at lade vore Børn lære at læse og regne godt, ligesom ogsaa at lære at forstaa og benytte alle de i Sendebreve og Dokumenter brugelige Gloser«.

Helt spildt har undervisningen antagelig ikke været. Ifølge læreren ønskede Weytorp, at Mads skulle holde skole ved kirken, og af folketællingen fra 1801 fremgår det, at Christen, da 21 år gammel, »holder Skole i Vinter«. Det siger ikke nødvendigvis noget om deres kundskaber - de var som bekendt ikke lige gode for alle skolemestre på dette tidspunkt. Herom skrev huslæreren imidlertid selv: »Jeg havde baade Cramers og Søren Mathiesens Regnebøger. Da de havde lært de fire Species og naet frem til Brøk, vilde de aldrig holde op eller gaa fra Tavlen og forsømte den Tid, de skulde øve sig i Skrivning. Mette skrev godt latinsk Skrift, men gothisk Skrift duede hun mindre godt til«. Kristendomskundskab ønskede Magnusson dog ikke at undervise i, da han mente, det var præstens pligt - denne havde jo kaldet, der indbragte 800 rigsdaler.

Casper Schade gav i 1811 udtryk for, at denne undervisning ikke var ualmindelig: »En stor Del af de Ældre, end og gamle Mænd, er Skrivkyndige, og flere ville blive det, da i den senere Tid de fleste Drengene lære at skrive og nogle tillige at regne. Endeel Gaardmænd lade og deres Pigebørn lære at skrive«.

Undervisningen var et forsøg på at sikre børnene en ordenlig tilværelse. Det lader dog ikke til, at nogen herved har hævet sig over sin egen stand - sønnerne fulgte i fædrenes fodspor. Efter en tid som tjenestekarle blev gårdmandssønner selv gårdmænd. Der var dog undtagelser: sønnen fra Westergård, Svenning, var i 1807 blevet både gårdmand og møller i Damsgårds Mølle. Ligeledes blev husfolkenes sønner selv husmænd, for det krævede kapital at blive gårdfæster, og det kunne deres forældre - i modsætning til gårdmændene - ikke hjælpe dem med.

Standforskellen kunne også mærkes for dem, der skulle springe soldat. Skønt militærtjenesten skulle bæres af den samlede bondestand, er der tegn på, at gårdmændenes sønner også her var bedre hjulpet end husmandssønnerne. Godsejeren var interesseret i at holde det bedrestillede mandskab - fæstebondeemnerne - fri fra tjeneste, og gårdmanden kunne tænkes at trække sig tidligt tilbage for at lade sønnen overtage gården - eller måske betale en tjenestekarl for at overtage hyren.

Man kunne dog også slippe på anden vis. Talrige er de skavanker, der optræder i lægdsrullerne - krogede fingre, brok, skadede ben m.v. De kunne betyde kassation som soldateremne; men de holdt dog ikke altid stand for nærmere prøvelse. Det gjaldt f.eks. for Christen Andersen, søn af gårdmanden på Krog idet hans knæskade fandtes urigtig. Så fik faderen til gengæld en synsskade, og Christen slap derfor i første omgang, fordi han blev nødvendig for gårdens drift. Han blev senere soldat, men ikke længe, for snart efter blev han gårdmand.

En anden måde at unddrage sig militærtjenesten blev - med større eller mindre held - prøvet. Således blev Christen Jensen fra Majgård som 7-årig opdraget hos en ældre broder, og blev altså herefter indskrevet i lægdsrullerne.

Heller ikke tjenestekarlen på Saxkjærgård, Niels Jensen Bodsens, var særlig heldig. Han skulle i 1807 giftes med Else Marie Poulsdatter, men det bryllup blev udsat til 1810, fordi Niels blev udkommanderet til kongelig tjeneste.

Under militærtjenesten kom en del af karlene uden for sognets grænser; men der var også andre grunde til at flytte. Mange unge tog således tjeneste udenfor Frøslev sogn, og mange forlod det på grund af ægteskab. Andre måtte søge hjemmefra, når der til tider ikke var gårde at få i fæste inden for sognets grænser. Måske gjorde de det kun nødtvunget, for - som Schade skrev om Morsingen - »Han elsker fortrinsvis sit Fødeland Mors, og troer, at han ikke i nogen anden Egn kunde leve bedre; desaarsag er det kun enkelte, som forlade dette Land for at søge Lykke Andetsteds.«

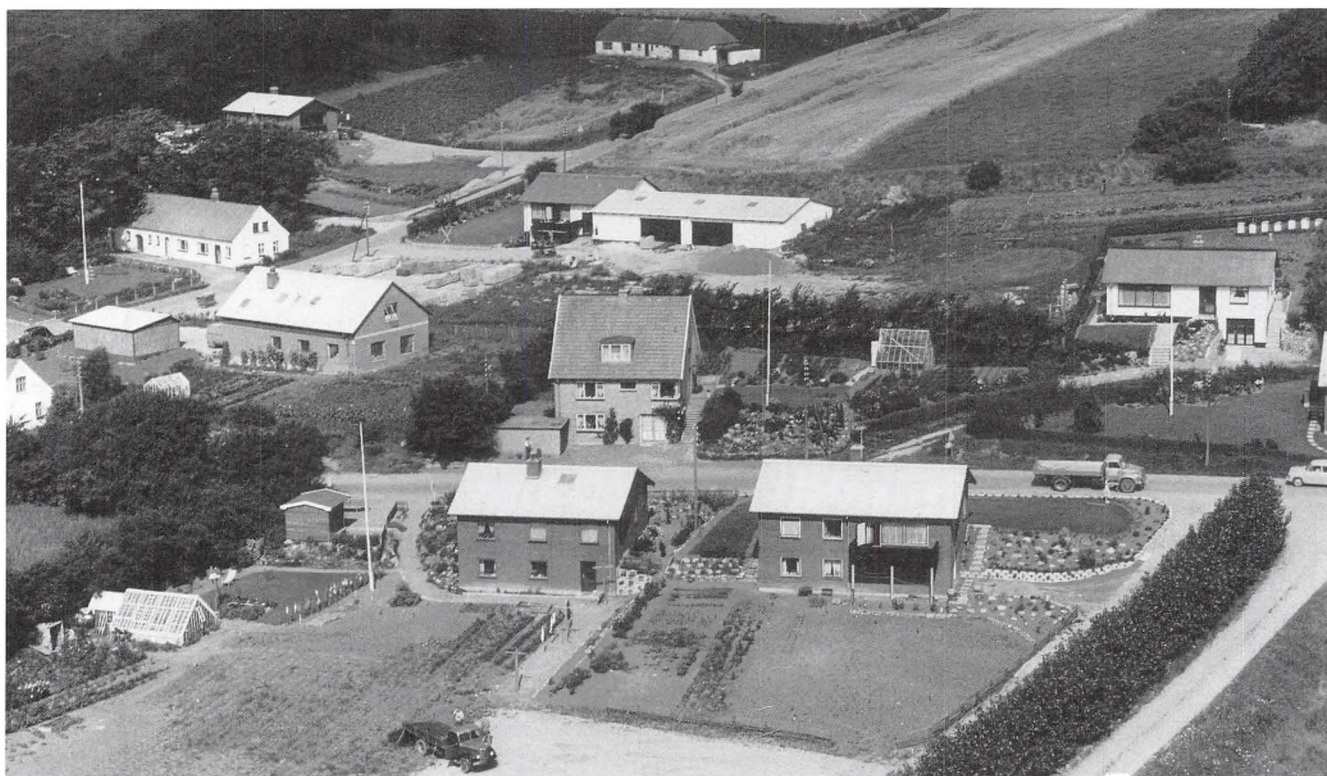

Folkedansere, Vils-Vejerslev, ca. 1932. Birthe Bak, Åge Stagstrup, Gudrun Stagstrup, Søren Nygård, Petra Bak, gift med bager Bak, Dora Kristensen, Adolf Riis, Vils, Åge Bjerregård, Emma Toft, Jens Toft, Maren Stagstrup, Ejner Stagstrup, Olga Madsen, gift med pastor Madsen, Kristen Bak, musiker, Musse Clausen, Helga Kjeldgård, gift Glintborg, Johannes Glintborg, Marie Nyby, Gudrun Mortensen, Emil Kristiansen, Anna Riis, gift med ølbrygger Adolf Riis, Jens Nyby, Anna Pedersen, Frederik Pedersen.

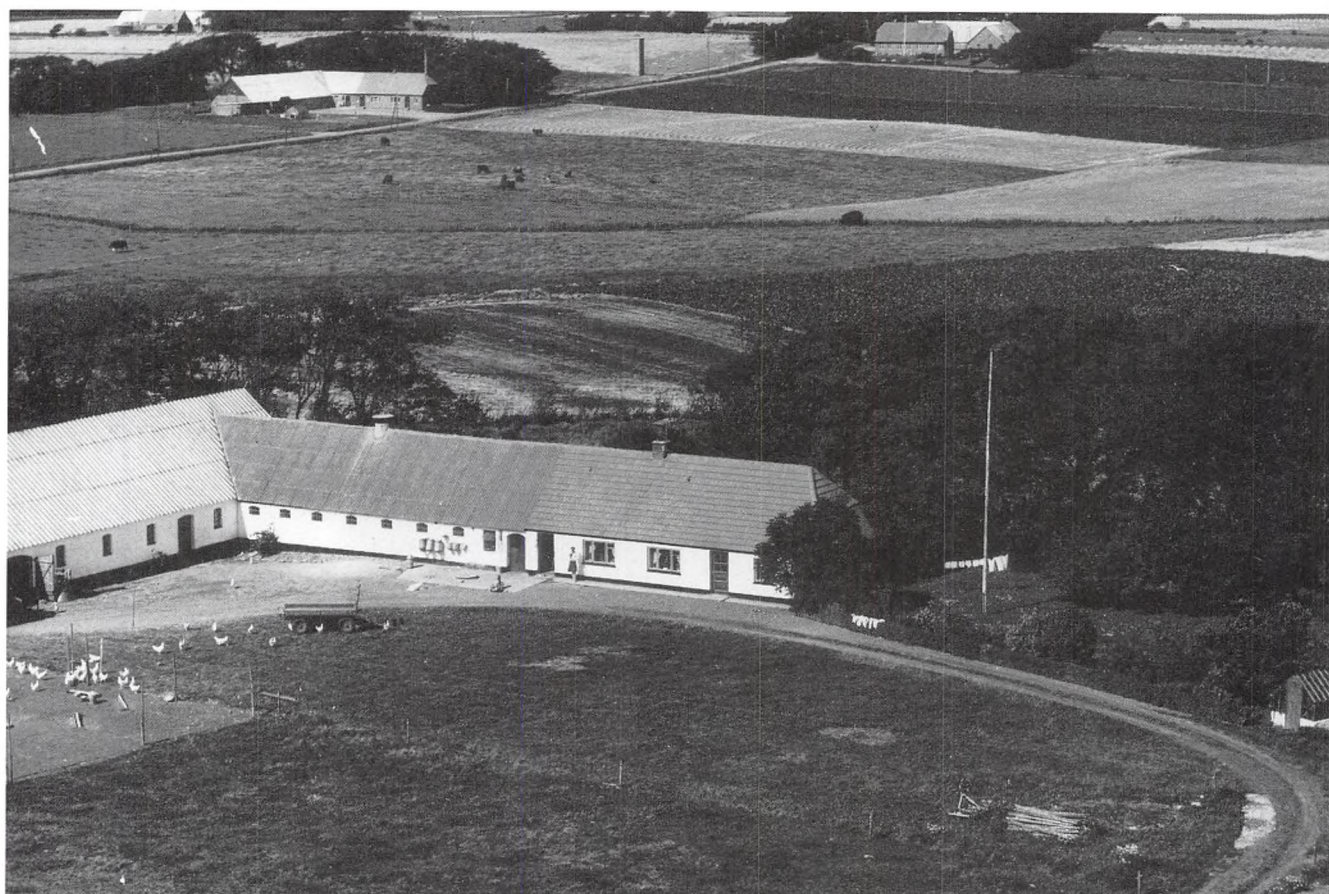

Kaffepause – måske under genopbygningen af Skarrehage Molerværk efter branden. Foto: 1920-25. Arkivet vil gerne have oplysninger.

Flade 1963.

Anna og Ernst Marks' ejendom i Outrup, set fra luften, 1963.

Et 25 års jubilæum i Vejerslev, 9. juni 1897. Hvad er det, der fejres? Personerne er: Niels P. Bjerregård, Vils, yderst til højre. Nr. 2 og 3 fra venstre – siddende, Povl Pedersen og Niels Peter Clausen, begge Vejerslev.

Petrine og Thomas Kristensen, foran deres hus i Vest-Solbjerg, ca. 1910. I vinduet ses datteren Else.

Elever fra Gullerup Friskole, med deres lærerinde, Johanne Krogh Povlsen. Billedet er taget ca. 1930.

Fodboldspillere fra Karby, ca. 1920. Forreste række fra venstre nr. 4 er: Anders Nielsen. Arkivet vil gerne have oplysninger om navne på spillerne og deres leder.

Jens Christian Bonne

Af Hans Bakbo

Som dreng og ung på Mors

Jens Christians far, Chr. Hirtznach Bonne og dennes bror Jens Jørgen Bonne var født på Grauballegård nær Silkeborg. Mens de endnu var småbørn, døde deres mor. En fortsat skolegang foregik på Randers Latinskole, men uden interesse for Christians vedkommende. Han forlod skolen og tog til søs. Lange ture og dramatiske oplevelser kom han ud for og nåede at komme hjem som kaptajn. Efter et kortvarigt ophold i hjemmet hos faderen, der da ejede Ballegård ved Mariager, tog han til Mors for at besøge sin bror Jens Jørgen, der da var blevet ejer af gården Lund på Sydmons. Her viste han sig som den yderst charmerende og belevne selskabsmand, der sang og dansede fortrinligt, og med sit flotte sømandssnit begejstrede og erobrede, hvor han kom frem også den 17-årige Edel Marie, som senere blev mor til tolv børn og deriblandt Jens Christian Bonne.

Edel Marie var datter af godsejer Jens Riis på Blidstrup. Denne levede som storbonde med en betydelig formue, da han havde arvet hele godset, og der kun var to børn, nemlig Christian og Edel Marie. Hun var selvfulgelig og med rette betragtet som en guldfugl. Hendes forældre var meget imod partiet, den sandsynlige svigersøn var i deres øjne helt anderledes, alt for stilig og for flot. Men han var ikke faldet bag af en vogn, vedligeholdte forbindelsen, opgav sølivet for at slå ind på landbrug og virkede stærkt for, at brylluppet ikke blev udsat for længe. Om dette berettes fra Blidstrup kirkebog:

»1811 d. 20. april viedes hjemme i stuen på Blidstrup af provst Schade fra Nykøbing efter kongelig tilladelse Christian Hirtznach Bonne fra Lund og jomfru Edel Marie Riis fra Blidstrup.«

Den herskabelige og velbeliggende Voldborg Vandmølle på Ringkøbing-egnen blev parrets første hjem.

Økonomiske vanskeligheder tvang dem efter fire-fem års forløb derfra, og de flyttede til Åstrupgård i Hee. Her fødtes d. 16. august 1815 beretningens hovedperson Jens Christian Bonne som nr. tre i rækken. Af samme årsag som tidligere flyttede man umiddelbart efter til Brejninggård på samme egn. I barndomshjemmet på Blidstrup var der også sket store forandringer. Godsejer Jens Riis var død, og efter et par års forløb blev godsejerfruen gift med sagfører Visti Søndergård fra Nykøbing.

Mens bedstemoderen endnu var enke, besøgte hun jævnligt de unge, og ved en bestemt lejlighed antog hun den lille to-årige Jens Christian som sin plejesøn. En helt ny og anderledes fremtid på godt og ondt tegnede sig nu for den lille knægt. Bedstemoderen var en meget fornuftig, godgørende og retskaffen frue, der var elsket og agtet af alle. Drengens første minder angik da også hendes kærlige omsorg for ham. Hans legetøj bestod ikke af kostbare sager, men forskellige nærmest værdiløse genstande, der med lidt fantasi kunne forestille køer, heste m.v. Opdragelsen var bestemt og alvorlig med et sigte, der bundede i en inderlig kærlighed til drengen. De delte soveværelse med hinanden, og inden de sov ind, bad de Fadervor sammen og sang Kingos salme »Lov og tak og evig ære ske dig Guds enbårne søn«. Da han blev noget større, blev det hans opgave at læse bordbønnen før og efter middagsmåltidet.

Korporlig straf var en meget sjælden foreteelse. Henviisning til et par seler i skabet var for drengen nok til at kysse bedstemoderens hånd og bede om forladelse. Tryghed og kærlighed var gensidig. Hvor bedstemor var, ønskede drengen også at være, hvor hun gik hen, løb han bagefter. Tidlig blev han vant til at være beskæftiget med et eller andet arbejde, ikke for nyttens skyld, men for at ani-

mere til flid og arbejdsomhed, f.eks. at pille uld eller vinde garn i bedstemoderens nærhed. Lige så selvfølgelig måtte han også lære at læse, og en sådan indlæring foregik på ganske bestemte klokkeslet, hvor bedstemoderen sad ved siden af ham og pegede på bogstaverne med sin pennefjer. Også i forbindelse med den middel-mådige skoleundervisning hjalp og støttede bedstemoderen bedst muligt sin kære dreng.

Stedfaderen gav sig ikke meget af med Jens Christian. Heller ikke landbrug indlod han sig meget på. Oftest sad han i sin skrivestue, samtidig med, at han varetog sine retsdage i Nykøbing. På hjemturen efter en sådan dag væltede han i sin gamle, snævre vogn og blev sådan tilredt, at han døde et halvt år senere i 1823.

Allerede året efter døde bedstemoderen ganske pludselig uden forudgående sygdom kun godt 60 år gammel. Som sædvanlig var hun og den 9-årige Jens Christian gået i seng ved hinandens side aftenen i forvejen. Kl. 4 om morgenen kom en tjenestepige ind for at få en besked og blev klar over, at bedstemoderen var dødsens syg. Inden kl. 7 var hun død. Drengen var blevet kaldt op, og sad i en anden stue og hulkede så bitterligt over, at hans bedstemor, som han elskede så barnligt og oprigtigt, fordi hun havde været så god imod ham, nu virkelig ikke var mere. Hans øjeblikkelige verden var fuldstændig slået i stykker, men ikke blot det, hans fremtidige vilkår skulle blive helt anderledes end tiltænkt.

Af bedstemoderen var han antaget og elsket som hendes barn, og det var utvivlsomt hendes tanke og mening, at Jens Christian efter hendes død skulle gå i lige arv med hendes egne børn. Derpå tydede mange af hendes udtalelser, men det faktiske forhold var, at hun ikke efterlod nogen bindende forpligtelser med hensyn til drengens økonomiske fremtidsvilkår. Foran stod nu et skifte af

boet, som Jens Christians onkel, der stadig var hjemme på godset, men lige havde købt Gammellund, skulle stå for administrationen af. Familien på Brejninggård var på fallittens rand og stod med en gæld, der langt oversteg gård og ejendele. Med udsigt til en betydelig arv var det ikke sært, at kreditorerne svævede over dem som ravn for at bjerge mest muligt. Denne ulykkelige situation blev i høj grad benyttet som tvangsmiddel mod familien. Blødgjort til det yderste, kom man endelig frem til en deling på så ulige vilkår, at den trodser al fornuft og anstændighed. Den fattige familie fik Gammellund med 8 tdr. hartkorn, men uden skøde af hensyn til kreditorerne. Onkel Riis fik som broderlod overdraget Blidstrup Hovedgård med 25 tdr. hartkorn samt bøndergårde, kongetiender, kirketiender og alle boets værdipapirer samt kontante penge-midler. Plejesønnen Jens Christian var holdt uden for nogen tildeling.

Efter overtagelsen af Blidstrup som ejendom giftede den nye ejer sig med jomfru Nielsen, som i flere år havde været husjomfru på Blidstrup under bedstemoderens gode ledelse. Plejesønnens tarv blev ikke berørt, hans hjemsted var fortsat Blidstrup, men uden bedstemoderens opofrende omsorg. Ingen havde trøstende ord til overs for ham. De lange dage kunne han gå helt alene med sin sorg, og ved aftenstid blev han henvist til et afsides kammer, hvor han så fortvivlende ene måtte ligge og græde sig i søvn. Hans milde mor, der nu var på Gammellund, havde øje for hans triste skæbne og tilbød at tage ham hjem. Dette følte onkel og tante ikke at kunne tage imod, vel nok fordi de godt vidste, at det var deres afdøde mors og svigermors hensigt at forsørge drengen fremover. Han blev på Blidstrup, hvor man havde påtaget sig hans underhold og oplæring. Den daglige middagsmad fik han i stuen som hidtil, men for øvrigt gik han for vind og vejr uden hensyntagen eller retledning fra nogen side. Skolegangen i Emb skole bar også tilfældighedens præg både fra elevens og lærerens side. Visse bøger hørte til, men ingen i skole eller hjem iagttog, om de blev brugt. En på øret havde han ingen respekt for, og en eftersidning løb han fra. Både udeblivelse og en udstrakt efterladenhed over for sko-

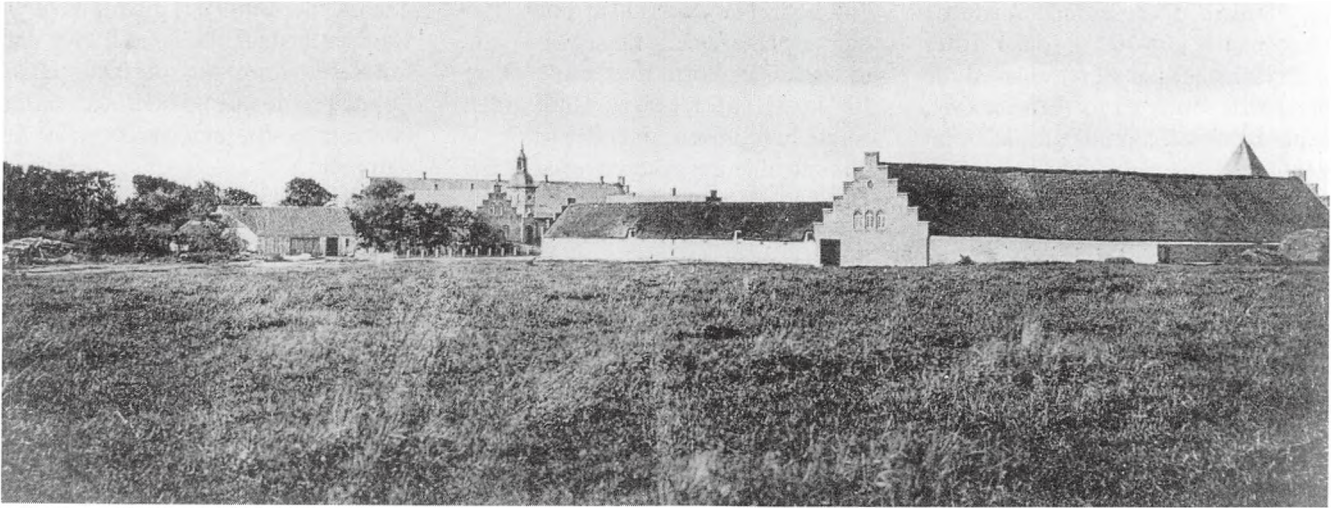
len forblev aldeles uden påtale fra hjemmets side. Datidens princip gik ud på at hjemmelave alle nødvendighedsartikler, det være sig møbler, klæder, redskaber m.v. Denne selvforsynende sparsommelighed skulle også tilkendegives over for plejesønnen på godset. Hans tøj, til han blev 14-15 år, bestod udelukkende af omsyede stykker for Søndergårds efterladte garderobe. Her kunne virkelig af et par bukser fås et helt sæt tøj, der blev tilpasset af en sypige i huset. Endog til hans konfirmation var Søndergårds spidskjole omsyet.

Undervejs savnede han i høj grad et par kærlige forældres omhu og støtte, men i mangel heraf søgte han ud blandt tjenestefolkene. I marken og navnlig ved efterårstide blev det en yndet sport sammen med de yngste og mest forvovne unge at få fat i nogle unge heste, og så gik det på ryggen af dem i strakt galop over diger og grøfter, jo vildere, jo skønnere syntes det at være. Underligt var det, at han kom fra spøgen med hele lemmer. De lange vinteraftener søgte han ned i folkestuen for at være sammen med tjenestefolkene. Her lærte og hørte drengen meget, som han bedst havde været foruden. Navnlig husjomfruens tilnærmelser over for ham forstod drengen knapt. Og når hun plagede den 13-årige for senere giftermål, måtte han give et undvigende svar. Omsider gik det helt op for ham, at det var et upassende forhold, han var kommet ind i. Derfor undgik han husjomfruen om dagen og låste sig inde ved sengetid. Intet menneske turde han betro sig til angående årsagen på trods af, at han ofte blev spurgt om, hvorfor han var blevet så afvisende over for husjomfruen. Befrielsen kom endelig, da han fik plads i Nykøbing.

Forinden skulle han gå til præst og konfirmeres. Der var omtrent en mil til præstegården, så han gik hjemmefra kl. 7 om morgenen og kom først tilbage ved aftenstid, for vejen ud og hjem gik altid om ad præstekammeraterne. Kun en time tilbragtes i præstegården. Resten af den lange dag brugtes til småbesøg i kammeraternes hjem og forskellige narrestreger langs ad vejen. Præstens undervisning var for ham kun en gentagelse fra skolen, men dens lektier var aldrig lært, så han tog nu sin oplåede bog, lagde den lunt bag formandens

ryg og fik sit stykke godt afleveret, uden at fremgangsmåden blev opdaget. Derimod havde skolegangen det sidste års tid fanget hans interesse, så han blev som herremandens søn opstillet som nr. 2.

Med tanke på drengens fremtid, og hvad nytte plejeforældrene kunne have af ham, blev han det følgende år antaget som kontorist på Herredskontoret i Nykøbing. Det var godsejerens pligt at opkræve skatter, være skifteforvalter samt lægdsforstander, og dertil havde han hidtil søgt faglig assistance. Nu var det onklens tanke, at Jens Christian skulle oplæres til at forestå disse forretninger, sådan at han med tiden kunne blive gods- og amtsforvalter. Herskabet i Nykøbing, hos hvem han skulle have kost og logi, men ingen løn, var fine folk, der var kommet fra København. Foruden kancelliråd Rummelhoff, by- og herredsfoged, bestod familien af fru og tre døtre samt en selskabsdame. En sådan kreds harmonerede langt fra med Jens Christians manerer og opførsel. Han rystede ved sin første indtræden i hjemmet, og i lange tider ville han hellere sulte end gå ind til middagsbordet. Han forstod ikke at holde på sit bestik, så på den ene og så på den anden for at lade og gøre, som de gjorde, inden han tog fat. Om de unge døtre undertiden morede sig var ikke underligt. Hans tøj var stadig hjemmegjort og hjemmesyet, ret så ufiks og upassende, navnlig i damernes øjne. Det fik herredsfogeden til at lade godsejeren vide, at den unge mand burde klædes anstændigt, og der blev til et sæt ordentligt tøj. Småt gik det med kontorarbejdet i den første tid. Håndskriften var både dårlig og langsom, så det første halve år skrev han hovedsagelig ret ligegyldige afskrifter og søgte at forbedre sin skrift. Lærelyst, arbejdslyst og pligtfølelse havde hidtil været ret så fremmede begreber i hans tilværelse, men nu var han motiveret, så han med flid og omhu gik op i sit arbejde, og sad på kontoret med det til langt ud over den egentlige arbejdstid, ofte til han blev hentet ind i familiens kreds. Damerne søgte i alle retninger at få ham pudset af og fikset op, så han bedre kunne passe ind i deres cirkler. Han kom på danseskole og blev indbudt til selskabelighed i de pænere kredse. Ofte måtte han holde

Der findes ikke billede eller tegning af den gamle hovedgård på godset Blidstrup. På billedet, der er fra ca. 1900, ses hovedbygningen, den blev opført 1875, efter tegning af arkitekt A. H. Klein.

sig tilbage, fordi han ikke havde råd til at være med. Lommepengene fra onkelen var yderst sparsomme, og det kunne hænde, at beløbet var halveret og ledsaget af en lang moralprædiken. Drejede det sig om beklædningsgenstande, måtte der sendes kvitteret regning til onklen forud. Jævnligt græd han over de umulige krav, der blev stillet til hans sparsommelighed. På forhånd var det bestemt, at oplæringen skulle vare to år. Ved afslutningen indså han, at opholdet burde have været endnu længere for at få det fulde udbytte til brug i hans fremtidige stilling. Med bekymring tog han afsked med den elskværdige familie og fik af sin principal overrakt hans egenhændige skriftlige anbefaling sålydende:

»Foreviseren heraf Jens Christian Bonne, som i to år har været i mit hus og på mit kontor, har jeg derved lært at kende som en yngling, der med gode naturgaver forbinder megen lærelyst og flid, så at han såvel her ved som ved sin moralske karakter og sædelige opførsel er blevet mig såre kær. Da han nu forlader mit hus for efter sin bestemmelse at uddanne sig for landvæsenet, meddeler jeg ham herved dette velfortjente gode vidnesbyrd, og idet jeg af hjertet tilønsker ham held og velsignelse på hans fremtids bane, anbefaler jeg ham på det fortrinligste til alle vedkommende.«

*Nykøbing på Mors d. 30. april 1833
Rummelhoff*

Kun 18 år gammel overtog Jens Christian Bonne stillingen på Blidstrup som gods- og amtsforvalter. Ved hjælp af datidens beskedenhed og ydmyghed faldt det ham aldrig vanskeligt at komme overens med folk, selv om der var meget at forestå og mange bønder at befale over. I begyndelsen bestod hans kendskab til agerdyrkning i, hvad han havde iagttaget som dreng, men det tog ikke lang tid, inden han havde erhvervet tilstrækkelig praktisk sans for at hævde sin stilling. Men angående dyrene i det hele taget spillede en viden og evne til at bedømme en væsentlig rolle. Den søgte han at udvikle gennem nær omgang med de sagkyndige, når de afgav deres vurderinger på markeder, dyrskuer m.v. Drejede det sig om heste, søgte han til Vejerslevgård, hvor ejeren var ham en velvillig og god læremester. Efter knapt fire års forløb opsagde han sin stilling som forvalter for om muligt at blive selvstændig bonde. Onklen syntes både overrasket og misfornøjet med beslutningen. Den unge forvalter havde i høj grad vundet sin onkels tillid og efterhånden fået overdraget hele tilsynet med gods- og amtsvæsenet. Den gunst, der var blevet ham til del, var hans tante meget misfornøjet med og så gerne, at han flyttede efter eget initiativ.

Allerede noget forinden var han blevet forlovet med datteren fra Vejerslev Mølle. De havde gået til præst sammen, og allerede fra den tid omtaltes de to som et kommende par. Rigtigt var det nok, at de siden den

tid nærrede varme følelser for hinanden. Efter to års hemmelig forlovelse blev en endelig fraflytning fra Blidstrup aftalt, og der blev holdt et stort bondebryllup d. 4. oktober 1836. Onkel var indforstået med forholdene, og tante var tilfredsstillet, så de deltog tilsyneladende med glæde i brylluppet, hvortil onkel gav brudgommen fire rigsdaler, heraf to til præsten, en til degnen og en til spillemanden.

Alle havde betragtet den unge brudgom som den rige onkels plejesøn og som sådan en velhaver, men han blev skuffet. Af penge fik han ikke en øre, ikke engang løn for de år, han havde tjent som gods- og amtsforvalter. Han måtte nøjes med en udtjent arbejdshest, som havde tilhørt hans egen far, og dertil et gammelt chatol fra hans onkels ungdomsdage. Et løfte om seng og sengetøj blev aldrig opfyldt. Yderst fattig måtte han drage af led fra Blidstrup gods, hvor han i spæde barnsdomsdage var kommet ind som søn.

Driftig og initiativrig bonde på Mors
Selv om Jens Christian fra Blidstrup og Maren fra Vejerslev Mølle ved deres giftermål havde ret så tvivlsomme vilkår, var det deres faste mening at søge et hjem på landet som fæstebonde, forpagter eller selvejer. Sidstnævnte lå desværre helt uden for mulighedernes grænse. Resultatet blev da, at de forpagtede Gammellund, hvor det hele både ude og inde var i en yderst dårlig og forfalden stand. Alt skulle indkøbes også besætning,

og til disse dispositioner havde de unge nygifte kun 700 rigsdaler. Efter indflytning i et par værelser lavede den første vinter en fortegnelse over, hvad der absolut skulle anskaffes inden for deres rådighedsbeløb. Den billigst mulige anskaffelse foregik pr. hesteryg på Mors og i Thy for at købe levende dyr eller døde ting til udbygning af boet derhjemme. Da hesten ikke kunne længere, fik den en kugle for panden, og dens ejer fortsatte til fods tålmodigt og udholdende sine billige indkøb. Anstrelserne kronedes med held. Ved forårstid 1837, hvor den egentlige forpagtnings overtagelse skulle finde sted, havde han 4 heste, 8 køer og 10 store stude, der tilsammen med småkvæg talte 40 stk. Radmagre og udsultede får blev købt billigt på den betingelse, at de skulle kunne stå på benene ved forårstid.

Uden forhåndskendskab gav han sig i lag med at istandsætte og udbedre arbejdsredskaber m.v. Ved hjælp af en ældre håndværker lavedes borde, stole, bænke, sengepladser og mangfoldige andre genstande. Med ømme og hudløse fingre som resultat fremstilledes seletøj til hestene af reb og tøj. Mangfoldige gøremål måtte han lære sig, da han aldrig tidligere havde været stillet over for dem, men det var hans vilje og stædige fortsæt, at han ville lære, hvad han ikke forstod sig på, og han gik ikke af vejen for de skrub og anstrelser, det førte med sig. Kun i køkkenafdelingen syntes at være så nogenlunde med udstyr til den daglige husholdning, hvortil foruden folkehold også hørte Jens Christians far, der som enkemand stadig var på Gammellund og viste stor interesse for beplantning af voldbakkens ca. to tdr. land.

Efter en langvarig første vinter måtte han med et beskedent folkehold selv gå ind i det strenge arbejde med gårdens drift. Altid var han med og veg ikke tilbage for noget. Intet faldt ham for strengt, og intet for simpelt. Lysten drev værket, energi og læsselysten savnedes ikke. Ofte stod han i møddingen, læssede på, kørte ud, læssede af og kom til at se hæslig ud. Med sædekurven delvis op over skulderen vandrede han i en fast takt hen over de udstrakte marker og strøede med en ensartet bevægelse den sæd, der gerne skulle give

god høst. Når den tid var inde, stod han selv i marken og læssede på til de to karle, der kørte hver sin vogn og fik læsset af i laden. Undertiden fulgte han ploven, men det var efter hans formening ikke noget arbejde. Det kedede ham, for i den forbindelse var der ingen personer at holde i ånde, han var alene bundet til ploven og hestene. Et afvekslende moment og en stor glæde var det, når de to ældste af hans drenge kom tulrende hånd i hånd ud i marken til ham for at få en ridetur hjem på den nærmere hest. Han gik så selv ved siden af og sikrede dem ved at holde fast i deres ben. Ved vintertid var han optaget af dyrenes pasning. Særlig omhu havde han over for de mange får. I løbet af ganske få år var fåreflokken på Gammellund anerkendt som den bedste på Mors, i Thy og Salling.

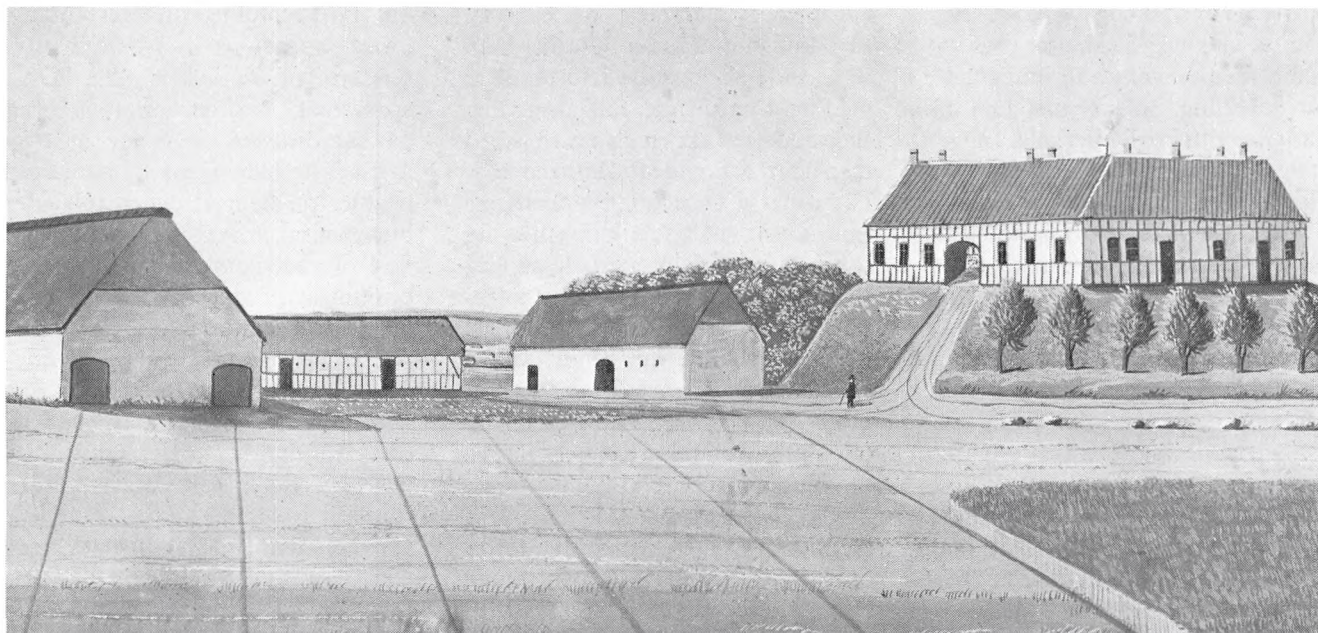
Arbejdsdagen begyndte kl. 5 morgen og varede, til solen gik ned de lange sommerdage bortset fra et par timers middagspause. Selv syntes han, det var en overdreven udnyttelse af arbejdskraften. Værst var det for pigerne, som ud over den normale arbejdstid skulle malke køerne, skure spande m.v. Han selv var yderst utilpas med at komme tidlig op og gik helt ved siden af sig selv de første morgentimer. Når folkene gik hjem ved aftenstid, var der adskilligt, han selv måtte have tilset, inden han med sindsro kunne slutte af. Til overmål var dagen gået med arbejde.

Lige så sparsommelig og ihærdig som han selv, var Maren på sit område. Hun fik vel, hvad der var nødvendigt til husholdningen, men hjælpen hun skulle have, måtte der spares på. Ofte måtte køkkenpigen med i marken om eftermiddagen. I enhver henseende holdt man på selv at producere, hvad der skulle bruges i huset, og derved øgedes Marens og medhjælpernes arbejde meget betydeligt. Af mælk kærnedes der smør på en håndkærne eller lavedes ost. Ind imellem støbtes lys, men oftest sad husmor og piger de lange vinteraftener for at karte og spinde uld eller hør, hvoraf der fremstilledes forskellige slags beklædningsgenstande og lærreder til gang- og sengetøj. Hver en time, Maren havde til overs, blev helliget hendes spinderok, og hvad der ikke kunne nås ved egen virksomhed blev sendt ud til en spin-

dekone, der lønnedes med fødevarer fra egen bedrift. Desuagtet blev der holdt sparsomt hus dermed. Husbonden ejede således ikke en egentlig overfrakke, før han var over 30 år gammel.

Trods flid og interesse indså den ret uerfarne bonde snart, at der var adskilligt i bedriften, som måtte ændres. Hvad han havde iagttaget på Blidstrup opfordrede ikke til efterfølgelse. Navnlig dyrkning af jorden syntes han overalt på Mors foregik efter helt forældede metoder. Derfor tog han sig for at fremskaffe en række forskellige landøkonomiske skrifter til brug, når en driftsplan skulle lægges og fornyes for snarest muligt at få øget udbytte. Straks lod han visse arealer ligge brak og mergede andre, hvilket var helt ukendt på Mors. Ved den behandling opnåede han på få år hidtil usete resultater. Dertil opdyrkede han al heden og yderligere 50 tdr. land, der henlå til ingen nytte, og avlede gode afgrøder overalt. Alt som det gik frem med at få ejendommen i drift, gav den overskud. Det var der hårdt brug for til udvidelse og forbedring af besætning og forskelligt materiel. Tid efter anden udskiftede han kreaturerne, indtil han var i besiddelse af første classes dyr. Skrøbelige arbejdsredskaber, gamle træplove og træharver m.v. blev afhændet, og i stedet blev anskaffet solidt og effektivt materiel til forskelligartet anvendelse. Det var så forbavsende at se, hvordan markerne efterhånden bughnede med afgrøder, at landmænd fra fjernt liggende egne kom til Gammellund for at iagttage, hvad der var, og hvordan man var kommet så vidt.

Ændrede muligheder opstod imidlertid ved faderens død i 1843 og forpagtningens udløb 1. april 1846. Som medarving og ejer af besætning m.v. var Jens Christian selvsagt liebhaver til Gammellund som ejer. Tidligere havde han købt, betalt og modtaget skøde på to af sine brødres arveparter, så han på forhånd ejede tre syvendele af den ønskegård. Ved en afgørende offentlig auktion blev der givet hammerslag for 20.000 rigsdaler. Til klaring af den kontante del af købesummen lånte han 14.000 rigsdaler af den velhavende onkel på Blidstrup. Ved dennes testamente en række år senere skænkede han, utvivlsomt i erkendelse af den skæve

»Gammellund«, som den så ud da J. C. Bonne overtog gården, 1846.

fordeling ved arveskiftet, da han overtog godset, 9.000 rigsdaler til hver af Jens Christians mange søskende og eftergav ham gælden på de 14.000 rigsdaler. Som plejesøn fra et bo på flere millioner rigsdaler blev hans andel ca. 4.000 rigsdaler mere end hver af de andres beløb.

Som selvejer måtte han nu i højere grad tage sigte på fremtiden og foretage foranstaltninger og bekostninger, der ikke umiddelbart gav bonus. Det gjaldt navnlig bygningernes istandsættelse og indretning. Staldlængen blev fuldstændig ombygget, laden fik en tilbygning med grundmur i stedet for bindingsværk. Alle øvrige huse fik ændringer, og halv-rådne lofter og gulve blev overalt udskiftet. Som forpagter var han kendt for sin gode besætning, men med tanke fremover måtte den gøres endnu bedre, hvilket også indebar øgede udgifter i starten. Til modsætning viste han en vis tilbageholdenhed over for indkøb af kostbare maskiner, dræning af markerne og forbrug af kunstgødning. I virkeligheden var han kommet godt med uden alt det nye, der efter hans mening førte så store udgifter med sig, at de nok kunne give ængstelser for fremtidens byrder.

I familiens kreds var man blevet en stor flok, ialt 12 børn, seks af hvert køn, en pige var død som spæd. Jævnlig beklagede familiefaderen, at hans daglige travle virke fra tidlig

morgen til sen aften var årsag til, at han ikke kunne være det for sine børn, som han gerne ville. Alligevel var det sådan, at han ved sin skrivepult, der stod i børnestuen, ofte sad med et barn om halsen og et andet på knæene, mens han varetog sit skrivearbejde eller førte sine regnskaber. Det næstmindste blev i særlig grad overtaget af ham. Når han var hjemme, sad det ved ham og fik sin mad, sov i hans arm om natten, indtil der på ny var et, som var det næstmindste. Ud fra egen barndoms-erindring lå deres oplæring ham meget på sinde. Men en almindelig skolegang var vanskelig at gennemføre ude på landet. Der var langt til skolen, og undervisningen var langt fra efter ønske, hvorfor man søgte andre udveje for at finde noget bedre. Selv underviste han så de mindste, derefter holdt man så en overgang fælles lærer med visse naboer, hvor undervisningen besørge- des af skiftende unge seminarister, der snarest muligt flyttede til fast stilling, hvilket ikke bidrog til et godt resultat. De tre ældste drenge kom senere til Nykøbing for at gå i skole der, og efter konfirmationen kom en af dem på højskole i Rødding. De tre yngste fik deres begynderundervisning som de ældste, men blev senere indkvarteret i Thisted for at søge den lige oprettede realskole, hvilket påførte hjemmet ret store udgifter.

Stadig fulgte gårdejereren med i ar-

bejdet på gården og tog ikke hjemmefra, uden at han fandt det helt nødvendigt, navnlig for at udsøge sig de bedste kreaturer til sin besætning. Oftest gik han end også lange veje, men ind imellem måtte han tage en af arbejdshestene at ride på. Det var alt andet end behageligt at ride mange mil på en stiv arbejdshest. Sadlen gnavede så stærkt, at han blev øm og hudløs på bagen. Når denne gene blev helt utålelig, stod han af hesten og vendte sadlen, så han kunne skåne trykket på de hudløse steder en smule og få det til at gå ud over andre felter. Folk opdagede hans påfund, og det lød i spøg på Mors, at når Bonne kom med bagvendt sadel, var der liv i studehandelen.

Uagtet han søgte at holde sig hjemme, blev hans virksomhed kendt, og han blev draget ind i offentlige foretagender, først i landøkonomiske anliggender, dommer ved dyrskuerne, i bestyrelsen for Morsø Landboforening og hurtigt dens formand. Hans mange præmie-dyr bragte ham kommissioner vedrørende avlsdyr af Morsø race. Samtidig blev han valgt ind i Øster- og Vester Assels sogneråd endog som formand. I samme periode blev han valgt til medlem af Thisted Amtsråd, og ikke længe efter faldt en kongelig udnævnelse til landvæsenskommissær for Thisted Amt. I lighed med sin afdøde far havde han en særlig interesse for træplantning. Hvad fade-

ren havde opelsket og forædlet, søgte han at udvide, forskønne og forbedre, men der var stadig muligheder for udvikling. Således blev han initiativtager til en planteskole. En velbeliggende hedelod på 26 tdr. land blev købt, efter at der var dannet et lille aktieselskab med Bonne som formand. Af nævnte areal blev én td. land tilsået med frø for at opelske planter, der var egnede til lokale jordbundsforhold. Det lykkedes, planteskolen blev brugt til mindre beplantninger og større arealer. Begyndelsen til Sindbjerg plantage var gjort.

Det stadigt stigende antal tillidshverv var selvsagt årsag til, at han i udstrakt grad måtte afskrive noget af det hjemlige arbejde og i stedet for udvide sit folkehold. Også de ældste sønner blev draget ind i bedriften. For hans eget vedkommende var der ingen ledige timer, men han gik til sine mange gøremål med usvækket energi og tilfredshed. Hans betydningsfulde og vidt forgrenede virke kunne han, som han selv giver udtryk for det, udføre i Guds navn, og når han gik med sædekurven på marken, sang han salmestrofen »Du vandrer ved den glade landmands side, når sæden han udstrør i så trang en jord«. En del af hans offentlige foretagender var overdraget ham som en pligt på lige fod med andre. De fleste derimod var æresbevisninger, som hans medborgere udså ham til at tage vare på. Alt hvad han sådan blev overdraget, udførte han med den største samvittighedsfuldhed, fulgte og handlede efter sin overbevisning og fraveg ikke, hvad han anså for ret. Med en så retsindig indstilling blev han stadig foretrukket og var genstand for en stigende agtelse og tillid på sin egn og videre ud.

Politisk foregangsmand på Mors

Der skulle gå en rum tid, inden det gik op for folk i almindelighed, hvad frihedens indførelse i 1849 betød for landets borgere. Den lille farveløse Morsø Avis i forbindelse med lange og travle arbejdsdage stimulerede heller ikke Jens Christian Bonne til megen interesse for politik, bortset fra, hvad han var indblandet i gennem sine mange tillidshverv. Af disse grunde kom det som en mægtig overraskelse for ham, da der en forårsdag i 1858 kom to vogne fyldt med land-

ets og købstadens mest ansete mænd til Gammellund for at opfordre ham til at lade sig opstille i forbindelse med et forestående folketingsvalg. Begrundelsen var en vis utilfredshed med den daværende folketingsmand. På trods af et stort pres forlangte Bonne en vis betænkningstid, og først i sidste time besluttede han sig til at stille op som kandidat til folketingsvalget d. 14. juni 1858. Da denne opstilling var kendt, valgte den daværende folketingsmand øjeblikkelig at trække sig tilbage, og uden modkandidat valgtes Bonne ind i folketinget for Thisted Amts 4. kreds, Nykøbing Mors kreds. Fri og ubunden, uden tilsagn eller løfter om at gå til højre eller venstre kunne han modtage valget.

Med det åbne brevs modtagelse om rigsdagens indkaldelse lå et andet og meget mere forstyrret liv foran ham, ukendt som han var med lange rejser og aldeles fremmed over for hovedstadens tummel og alle de politiske intriger. Han mødte selvsagt til åbningshøjtideligheden på Christiansborg Slot, fik anvist sin plads og blev budt velkommen af ledende mænd fra forskellige partier, men undgik at tilkendegive, hvilken politik han sympatiserede mest med, Nationalliberale eller Bondevennerne. Efter nogen tids vurdering tilsluttede han sig Bondevennerne, hvor han fandt mest forståelse for landboforhold. Efter et par års forløb dannede han sammen med nogle medlemmer fra de Nationalliberale et selvstændigt parti »De Uafhængige«, hvor han blev valgt som formand. Dette mellemparti fik ved sin svækkelse af det største parti i de følgende samlinger en afgørende indflydelse på, hvad der lovmæssigt kunne gennemføres. Efter Bonnes tid som folketingsmand sprængtes partiet. Denne partidannelse forårsagede visse angreb på Bonne gennem den hjemlige Morsø Avis. Han indbød i den anledning vælgerne til et møde, der var vældig godt besøgt, og gjorde i et to timers foredrag rede for rigsdagsforhandlingerne og hans personlige stilling til hver enkelt sag samt den foretagne partidannelse. Redegørelsen vandt almindeligt bifald, og bagefter kom den anonyme modstander for under fire øjne at gøre afbigt.

Ved næste ordinære valg opstillede han igen, blev valgt og kom stærkt

ind i forhandlingerne om finansloven, værnepligten, kommunernes selvstyre og en række mere lokale spørgsmål. Med en omfattende sag på dagsordenen angående husdyravlen følte han sig på hjemmebane og blev medlem af det udvalg, der blev nedsat for at gennemarbejde hele området omkring styrelsen og ordningen af dansk hesteavl, nedlæggelse af stutier, overtilsyn med alle landets større dyrskuer, vurdering og præmieuddeling m.v. Gennem de mange påfølgende diskussioner viste han sig yderst sagkyndig. Da loven endelig var vedtaget, og der skulle nedsættes en kommission til at varetage gennemførelsen, blev Jens Christian Bonne valgt som medlem. Det var en fornem kommission bestående af general Hegermann-Lindenkrone (som formand), grev Moltke Hvidtfeldt, grev Holstein Holsteinborg, hofjægermester de Thygesen, godsejer Estrup, professor Bagge, to af Fyns største godsejere og bonden fra Mors. Der var grund til at være stolt over at indtræde i en sådan kommission, men på den anden side følte sidstnævnte sig så lille ved siden af de høje herrer, var undselig ved sig selv og blev heller ikke fri for venners misundelse over at se ham ved siden af de mange betydelige mænd. Stor myndighed og et mægtigt ansvar var lagt i kommissionens hænder. Landets amter var inddelt i distrikter hvoraf hvert medlem fik sine, en af deltagerne fik et enkelt amt, de andre fik hver to amter, medens Bonne fik fire amter at tage vare på. Samtidig blev han udnævnt til kammerråd.

Inden man stod foran en ny valgperiode havde en personkreds på Mors undfanget den ide, at der burde oprettes en højskole på øen. Ved indsamling af bidrag henvendte man sig også til Bonne. Han var ingenlunde imod oprettelsen, men betingede sig, at der forud skulle vælges en bestyrelse og vedtages en plan for skolens ledelse, hvorfor hans navn blev slettet af bidragslisten. Også nationalpolitisk var opfattelsen forskellig. Øjeblikkets situation var yderst alvorlig. Den tyske hær stod ved vor grænse, og det store spørgsmål var, hvorvidt man skulle fortsætte krigen og sætte alt ind eller søge fredsforhandling. Det sidste synspunkt gik

»Gammellund« hovedbygning, ca. 1900. J. C. Bonne lod i 1869 den gamle hovedbygning rive ned og indrettede en ny i den gamle hestestald.

Bonne ind for. Modsætningerne slog hårdt igennem ved valget, og han undlod at stille sig til folketinget i juni 1864.

Allerede ved landstingsvalget d. 18. oktober 1866 blev han valgt ind i landstinget, hvor han beholdt sit sæde indtil 1886. Ved hans indtræden forelå afgørende forhold til drøftelse og endelig vedtagelse, det gjaldt både fredsforhandlingerne med nabolandet mod syd og revision af den i 1849 vedtagne grundlov. Herunder mistede de Nationalliberale både mod og magtposition, som derefter blev overtaget af det mere besindige godsejerparti, hvortil Bonne for fremtiden sluttede sig. I reglen blev han valgt som medlem af de store udvalg, hvortil særligt vigtige sager var henviste, blandt andet grundlovsforslaget, finanslovene, Københavns befæstning samt større praktiske landbolove. Men de mere egnsbetonede spørgsmål var han fortsat med i, for de havde stadig hans særlige interesse, såsom tyendeloven, styrelsen af sognekommunerne, bortforpagtning af fæstegårde, landboernes pligt

kørsler, brandpoliti på landet, jagtlov m.v. Blandt ovennævnte sager lå færgeforholdene på hjemegnen ham stærkt på sinde. Fra Arilds tid gik reglerne ud på, at en godsejer havde forpligtelse til at holde bemandede både disponible til overfart mod, at samtlige bønder svarede en vis kontraktmæssig årlig kornafgift og så havde fri overfart. Sidst havde kongen skænket generalpostmester Povl von Klingenberg til Højriis denne såkaldte herlighedsret for Sallingsund og Vildsund-overfarten. Rettighederne var senere gået over til Glomstrup, hvis ejer nød årlig sundkorn af beboerne på Mors mod at vedligeholde færgeriet og frit overføre dem, der ydede afgiften. Helt berettiget ansås disse foranstaltninger forældede, mangelfulde, endog livsfarlige og man fandt, at der burde etableres en dampfærgeforbindelse, fortrinsvis ved Sallingsund. Rent umiddelbart kunne det synes, at en sådan sag var forholdsvis nem at gennemføre, men der viste sig mange uoverensstemmelser undervejs. Monopolejeren var uvillig til at afstå sine rettigheder, og beboerne ville ikke give

afkald på deres ret til fri overfart. Med anbefaling af generalpostdirektionen, hvorunder en sådan sag hørte, gik andragendet videre, men fik den skæbne, »at almenvellet ikke krævede en sådan foranstaltning«. Dermed var sagen standset og lå uomtalt hen i flere år. Så døde kammeradvokaten, der kom en anden minister, ny monopolejer og delvis andre beboere. Der skabtes nu mulighed for kommunal færgedrift fra Nykøbing over Sallingsund i 1871. Dampfærge blev købt, leveret og modtaget til en prøvetur med frokost ombord og deltagelse af amtmand, byfoged, justitsråd med flere honorarios og andre indbudte. Kammerherre Bonne havde modtaget en temmelig kølig indbydelse, selv om han fra starten havde været hovedpersonen i sagens forløb, hvorfor han meldte forfald. De førstnævnte fik anerkendelse og ros for assistance undervejs. Til sidst rejste justitsråd Schultz sig og udtalte sin beklagelse af, at hovedpersonen for foretagendet, kammerherre Bonne ikke var til stede. Som underhandler med Bonne på postvæsenets vegne havde han ind-

Jens Christian Bonne, født 1815 – død 1906.

gående kendskab til den utrættelige indsats, der af ham gennem mange år var lagt for dagen, og uden hvis initiativ man med sikkerhed ikke havde fået overfartsstedet og forbindelsen over fjorden gennemført med det ønskede resultat. På postvæsenets og justitsrådets vegne udbragtes endelig en skål for den fraværende, der fortjente den første og største tak for dampfærgens tilstedeværelse i fjorden.

En anden sag med stærk relation til hjemegnen optog ham også meget. Som en første start havde ministeriet nedsat en kommission til undersøgelse af forholdene på Limfjordskysterne og tilstødende Vesterhavskyst med henblik på en beskyt-

telse med hofder. Til formand valgtes kammerråd Bonne, der samtidig blev udnævnt til justitsråd. Efter det udstrakte kommissorium skulle 200 miles kystgrænse bevandres, takseres og opmåles. Dertil havde formanden i vid udstrækning beføjelser til at gøre brug af landinspektørerne i de forskellige områder, men et personligt kendskab anså den omhyggelige formand som en nødvendighed. Han valgte en sommerperiode til den lange omgang, der foregik pr. vogn eller til fods. Ofte manglede veje langs kysten, eller terrænet i øvrigt var sådan, at det var umuligt at køre. Store anstrengelser, men også mange eventyrlige oplevelser var de fire kommissionsmedlemmer og kusk

ude for. En dag havde de således en stor engstrækning uden vej foran sig. I den nærmest liggende bygning fik selskabet viden om, at man skulle tage sig i agt for de mudrede hegnsgrøfter, men ved sådanne kunne man trøstigt køre lidt ud i fjorden og på den måde komme udenom. Allerede ved den første grøfts udløb kom man ikke tilstrækkelig ud i vandet. Hestene sank ned og faldt i mudderet med kun hovederne oven vandet. Også vognen var næsten under vand. Skaglerne blev skåret, og frigjort fra vognen kom hestene i land og så ud, som var de trukket op af en lergrav. Selskabets forsøg på at få vognen op mislykkedes, og de herrer måtte i stærkt tilslølet tilstand søge op på det tørre og foretage en ret indgående storvask af klæder m.v. Assistance fik man fat på til at bjerge vognen, men kommissionsmedlemmerne måtte fortsætte til fods og tørre tøjet på kroppen. Ved en anden lejlighed sejlede man rundt om nogle småholme. Efter besigtigelsen, og så småt var på vej mod land, meddelte bådføreren, at man sad fast i mudder, og medlemmerne måtte udenbords for at lette båden. Alle trak af tøjet for gennem det bundløse ælte at vade i land. Den kraftigste i selskabet sank uhyggeligt langt ned, hvorfor han holdt sig tæt til den nu lettede båd. Omsider nåede alle velbeholdne i land, en særlig oplevelse rigere. Når det gjaldt natlogi, søgte man ind på gæstgiverier, hvis sådanne fandtes, ellers tingede man sig ind på de ensomt liggende ejendomme. Her var maden ikke altid til lyst, og sengen dristede man sig måske ikke til at benytte, men sov på gulvet i klæderne og forlod stedet hurtigst muligt ved daggry. Selvfølgelig kom man ud for mange andre enkeltheder, men hovedsagen var, at man på den fælles baggrund kunne afslutte kommissionsarbejdet med en enstemmig vedtagen betænkning, hvis videre bearbejdning dog fik lov at vente længe på sig.

Samtidig med sit mangeårige rigsdagsarbejde havde Bonne også tanke for de økonomiske vilkår, som navnlig gjaldt for Jyllands vedkommende. Kvægopdræt var den bedste indtægtskilde og dog ret beskeden. Afsætningsmulighederne bestod alene i udførsel af studene til græsgangene i de slesvigske marskenge. Godsejerne dernede tjente ofte lige

så meget for fem måneders græsning, som danske bønder havde for tillæg og opfodring af dyrene i tre til fire år. Proprietær Neergård til Døvergård i Thy og Bonne på Gammellund gav sig i kast med at realisere en hjemlig opfodning af dyrene og fra Danmark en direkte udførsel til de store engelske markeder og til fuld pris. Sagen viste sig at være ret så kompliceret. Der skulle anskaffes båd til kreatureksport. En sådan fandtes ikke i Danmark, men måtte med møje og besvær lejes i England. Ingen skibsførere turde gå ind i Limfjorden med så stort et skib, ikke engang til Ålborg, men hellere Frederikshavn eller Århus, hvilket slet ikke passede vestjylland og især var skævt for hjemegnen uden baneforbindelse. Endelig lykkedes det at fragte et skib til at lade i Ålborg mod betaling for fire ladninger kreaturer. Forlængst var der sket tilmeldinger af dyr, men en del var nu solgt som hidtil på grund af den lange ventetid. De to initiativtagere stod da med en betydelig økonomisk risiko, mens de mange arrangementer faldt på plads. Det lykkedes endelig, og det heldige resultat gav anledning til den for mange landmænd så attråede iværksættelse af rationel fedning af egne dyr med egne afgrøder. Driftsplanerne ændredes, jorderne forbedredes, og indtægterne øgedes. Som anerkendelse for deres virksomhed blev Neergård og Bonne begge udnævnt til Riddere af Dannebrog.

Mange år var efterhånden gået. Den ældste søn Søren var med faderens økonomiske støtte blevet ejer af Vester Mølle. Efter fire-fem års forløb havde han formøbet alt fra ejendommen i en sådan grad, at han bad faderen om rejsepenge til Amerika. Martin overtog derefter den vanrøgtede gård, som måtte bringes på fode ved faderens midler. Den yngste Christian fik også en ejendom med faderen som långiver. Når dertil så kom, at Gammellund forringedes år for år, besætningen var ikke indbringende længere, afgrøderne på markerne sparsomme og alle udgifter stigende, var det ikke underligt, om Bonne, der nu følte sine kræfter i aftagende, imødeså nødvendigheden af at sælge gården, familien havde beboet siden 1835. I 1880 blev Gammellund afhændet til en lav pris, og den beskedne fri kapital blev anvendt

Maren Bonne, f. Sørensdatter Møller, født 1815 – død 1897.

til køb af Kompagnistræde 7 i København. Familien bestod da af ægteparret og to hjemmевærende døtre. Til 1886 havde han en konstant mindre indtægtskilde som medlem af landstinget. Efter den tid var de økonomiske vilkår alt andet end lyse.

Gennem sine erindrings sider ord takker og priser han Gud for alle hans velgerninger imod ham og alle hans kære gennem svundne dage og år. Derefter slutter han med Herrens egen bøn.

Ægteparret holdt diamantbryllup d. 4. oktober 1896.

Maren Bonne døde d. 7. november 1897.

Jens Christian Bonne døde d. 11. juni 1906.

Morsø lokalhistoriske Forlag

har udgivet et væld af lokalhistoriske bøger (se annoncen side 61)

Brug disse bøger som gaver!

Bøgerne kan købes i boghandelen og hos Morsingboforeningen i København

---

En skole gennem 104 år

Af Chr. Tage Jensen

I året 1856 blev skolen i Elsø bygget. Det må jo have været et krav eller ønske fra beboerne, når man tænker på den lange vej til Lødderup skole, en strækning på ca. 3 km.

Før 1856 foregik undervisningen i de små sogne ved de såkaldte »sædedegne«, der var lærere med en mere fast tilknytning til sognet. De samlede børnene på de større gårde, hvor disse børn fra sognet så fik en nødtørført undervisning. Lærerens løn betaltes af de beboere der fik børn undervist, fortrinsvis de bedre stillede gårdfolk. Lærerens løn var ikke stor og bestod nok mest af kost og logi på de gårde hvor undervisningen fandt sted.

I 1787 nævnes der i folketællingen i Elsø, at Anders Villadsen – der boede nordøst i Elsø ved »Tavlbjergdam« der lå, hvor nu Nørrebro løber ind i landevejen A 26 – er antagen som skoleholder i sognet, han er da 50 år gammel og i 2. ægteskab med Anne Sørensdatter der er 30 år gammel og han har en søn på 3 år fra sit 1. ægteskab.

I året 1800 nævnes der atter en lærer i Elsø der underskriver sig J.M.S. Det har ikke været mig mulig at finde ud af, hvilket navn der dækker sig bag disse tre bogstaver.

Når man læser gamle dokumenter og skøder fra før år 1800, ja, endda til langt op i 1800-tallet, kan man se at det stod sløjt til med skolekundskaberne. Det er her ret almindeligt, at der under dokumenternes underskrifter står m.f.p. der betyder med ført pen, det vil sige, at skødeskrivere måtte føre den pågældende hånd for at han eller hun kunne skrive sit navn. Nogle havde også et laksegl.

Den første lærer der blev antaget i den nye skole i 1856 var den unge Salmaan Andersen Ovesen. Han var gårdmandssøn fra Thy og kom fra Ranum Seminarium. Han havde et

nyt og frit syn på skolevæsenet og ville ikke bruge det gamle strenge terpepi. Han fik en pengeløn på 460 kr. og 9.000 stk. tørv til skolen og til eget brug.

Salmaan Andersen Ovesen var lærer i Elsø i fire år, hvorefter han rejste til Solbjerg som lærer. Han var ivrigt optaget af det nye Grundtvigske røre der da var nået til Mors og særlig de Koldske tanker. Han var i en del år redaktør af Morsø Folkeblad og i en årække medlem af Landstinget.

I efteråret 1860 blev Ole Peter Quistgård fra Fabjerg kaldt til Elsø skole. Han blev gift inden årets udgang med Dorthea Jensen Vestergård der også var fra Fabjerg. Ole Peter Quistgård kom til at virke i Elsø i 6 år, men døde så af hjernebetændelse.

Den næste lærer i Elsø skole blev Kristen Nielsen, som var opfødt i Elsø hos sine forældre Niels Jepsen og Mette Marie Kristensdatter der boede her i »Agerdal«, Elsøvej 150, altså nabo til skolen.

Kristen Nielsen var kun 16 år gammel, da han kom til at virke som vikar i Elsø skole en kort tid mellem de to første lærere. Som 17-årig kom han på Jelling Seminarium, hvor han var i 1864 og herfra måtte de flygte nordpå da de tyske tropper trængte op gennem Jylland. Flugten foregik til fods og de kom til Mors med den lille rofærge der gik ved færgestedet fra Rødding i Salling og til Sillerslev Øre.

Kristen Nielsen vendte tilbage til Jelling Seminarium og tog sin lærereksamen, hvorefter han i 1867 blev ansat som lærer ved Elsø skole, hvor han virkede til 1879. Han var efter tiden i Elsø lærer flere forskellige steder, bl.a. i Rødding i Salling og i Vendsyssel.

Kristen Nielsen var alsidig i sit virke. Omkring 1890 købte han gården »Kimsholm« i Vodstrup, Tødsø

sogn og den gård drev han selv samtidig med, at han startede en brugsforening i et halvtag i Tødsø, det var i 1892 og det var en af de første brugsforeninger på Mors.

Her på gården »Kimsholm« døde hans første kone omkring 1893. Da det kneb med at få mandlige uddelere til den lille brugsforening i Tødsø, sandsynligvis på grund af den lave løn der kunne bydes, blev der ansat en kvindelig uddeler, som Kristen Nielsen giftede sig med, solgte »Kimsholm« og købte en købmandshandel et sted i Jylland. Han var nu skiftevis købmand og lærer indtil han endte sine dage på Fyn.

Kristen Nielsen var ud af gammel Elsø-slægt på faderens side helt tilbage til 1700-året eller før. Hans oldefar Jens Pedersen var bror til min tip-tip oldefar Søren Pedersen Smed der var bysmed i Elsø og hvis søn Poul Sørensen købte gården »Toftgård« i Elsø, som siden har været i slægtens eje. Lærer Kristen Niensens farmor, Maren Overgård, var fra gården »Overgård« i Elsø og denne slægt har været i »Overgård« fra omkring år 1700 og til i dag, først som fæstere og senere som selvejere.

Derefter bliver – fra 1879 – Jens Enevoldsen, der var gift med Johanne Christensen, lærer ved Elsø skole og det varede i fire år, til 1883, hvor han blev efterfulgt af lærer Niels Knudsen, gift med Dorthea Kristine Damgård Nielsen. Han blev i Elsø til 1890, hvorefter han blev lærer i Salling.

Fra 1890 til ca. 1900 bliver J. Kristensen lærer, jeg ved ikke meget om ham, men mor har fortalt at han var en afholdt lærer.

Nu kan man jo mene, at de forskellige lærere har virket her i Elsø så forholdsvis kort tid, men man må jo huske at der var mange større og mere vellønnede embeder, så Elsø skole

har jo nok for mange blot været et springbræt til et større embede.

Fra 1900 til 1923 kom så en lang tid med lærer Niels Jensen Nielsen, gift med Kristine, og de kom fra Tilst ved Århus. De fik børnene Jens, Peter og Marianne. Han var en god lærer, man fik lært at stave, læse, skrive og regne, så der blev lagt en god grund for senere udvikling. Jeg husker ikke nogle børn der sagde ham imod, ej heller at han brugte spanskrøret.

Da jeg kom ud af skolen var vi 59 børn. Vi var delt i to hold. Om vinteren gik de små – de tre yngste årgange – 2 dage i skole, og de store – de fire ældste årgange – 4 dage om ugen fra kl. 8 til 16. Om sommeren var det omvendt, så gik de store i skole to formiddage fra kl. 7 til kl. 11, så kunne de nå at få køerne trukket ind inden middag. Jeg husker en nabos tjenestedreng, som jeg fulgtes med

fra skole – vi gik jo alle med bare fødder – ved den øverste ende af marken koblede han 12 køer sammen, fire og fire og hvordan han undgik at blive trådt på de bare tæer, forstår jeg ikke.

Efter Niels Jensen Nielsen fulgte en tid med vikarer. I 1924 blev lærer Nederland og frue ansat og de var i Elsø til 1930, hvorefter de rejste til Kalundborg. Herefter var der igen forskellige vikarer, men så fik vi lærer Chr. Heller og fru Marie. De kom fra Legind skole og de blev her i Elsø skole i 22 begivenhedsrige år til 1952.

Efter 1952 og indtil skolen blev nedlagt i 1960 fik vi lærer Larsen og fru Edith og de gjorde et godt og pligtopfyldende arbejde. De flyttede med op i den nye Lødderup Central-skole, som nu skulle være skole for hele den gamle Lødderup-Elsø og Fredsø kommune.

Vi savnede længe livet og børnenes larm og leg nede ved skolen.

Formanden, Børge Jensen, havde inden det konstituerende møde den 29. april meddelt, at han ikke ønskede genvalg efter at have beklædt posten i fem og et halvt år – hele foreningens levetid. Ingen kan være i tvivl om, at vi her har sagt farvel til en meget omhyggelig og samvittighedsfuld formand. Hans arbejde, både som formand og som forfatter til adskillige artikler i Jul på Mors, har hele tiden været præget af såvel et grundigt forarbejde som en stor viden om historie. Børge Jensen har overtaget sekretærposten efter Henning Olsen, der er flyttet fra Mors. Til ny formand valgtes Hans Overgaard.

Efterårets udflugt foregik i år den 5. september, og målet var Outrup sogn. Pastor Jørgensen fortalte om kirkens enkelte dele, og kom bl.a. med ideer om, hvordan den tidligere kunne have været indrettet.

Else Bak fortalte – efter kaffen på Dragstrup Camping – om »Damsgaards« historie. Bagefter tog Bertel Overgaard tråden op, og fortalte levende om egne oplevelser, og om den nuværende hovedbygningens opførelse. Turen sluttede på »Damsgaard« med et besøg i den velholdte have.

Næsten 80 personer deltog i udflugten på trods af det fugtige vejr, der betød, at det planlagte besøg på »Kobbervold« måtte aflyses.

Som det fremgår af dette nummer, fejrer Jul på Mors i år sit 25-års jubilæum. Morslands historiske Samfund vil gerne benytte lejligheden til at rette en varm tak til alle, der i årenes løb har medvirket til årsskriftets tilblivelse, det gælder såvel redaktion og forfattere som annoncører og forhandlere. Poul Maetoft og Karl Georg Holch Andersen vil vi ønske til lykke med jubilæet med tak for et stort og godt arbejde i alle 25 år.

I årets løb har medlemmerne som sædvanligt modtaget 3 numre af: Meddelelser med forskellige lokalhistoriske artikler samt Jul på Mors.

Vi slutter med en tak til Morslands historiske Museum, Morsø lokalhistoriske Arkiv og deres ansatte, for hjælp og håndsrækning også i år. Tak til Morsø Folkeblad for villig brug af spalteplads, og tak til foredragsholdere og alle andre, der har gjort arbejdet muligt.

Morslands historiske Samfund

Af Hans Overgaard

Kort før Jul på Mors i 1986 gik i trykken, fik vi meddelelsen om Ole Hedemann's pludselige og alt for tidlige bortgang. Han var i mange år medlem af redaktionen for Jul på Mors, hvor han ydede et meget stort og fortjenstfuldt arbejde. Ole Hedemann var også i bestyrelsen for Morslands historiske Samfund fra foreningens start i 1981, indtil foråret 1986, hvor han ønskede, at andre skulle komme til. Vi er ham megen tak skyldig, ikke bare for arbejdet, men også for mange gode timer, som nu er minder.

Efterårssæsonen bød på tre foredrag. Den 6. oktober fortalte Svend Balslev fra Matrikeldirektoratet om gamle kort og deres historie. Bagefter viste han lysbilleder, bl.a. med landinspektør Torm's smukke vignetter på de gamle Morsø-kort.

Den 27. oktober holdt Børge Jensen foredrag med titlen »Fra fem avi-

ser til een« – dagspressen på Mors gennem 130 år. Det var et særdeles spændende og grundigt foredrag, og en lærerig aften for de fremmødte.

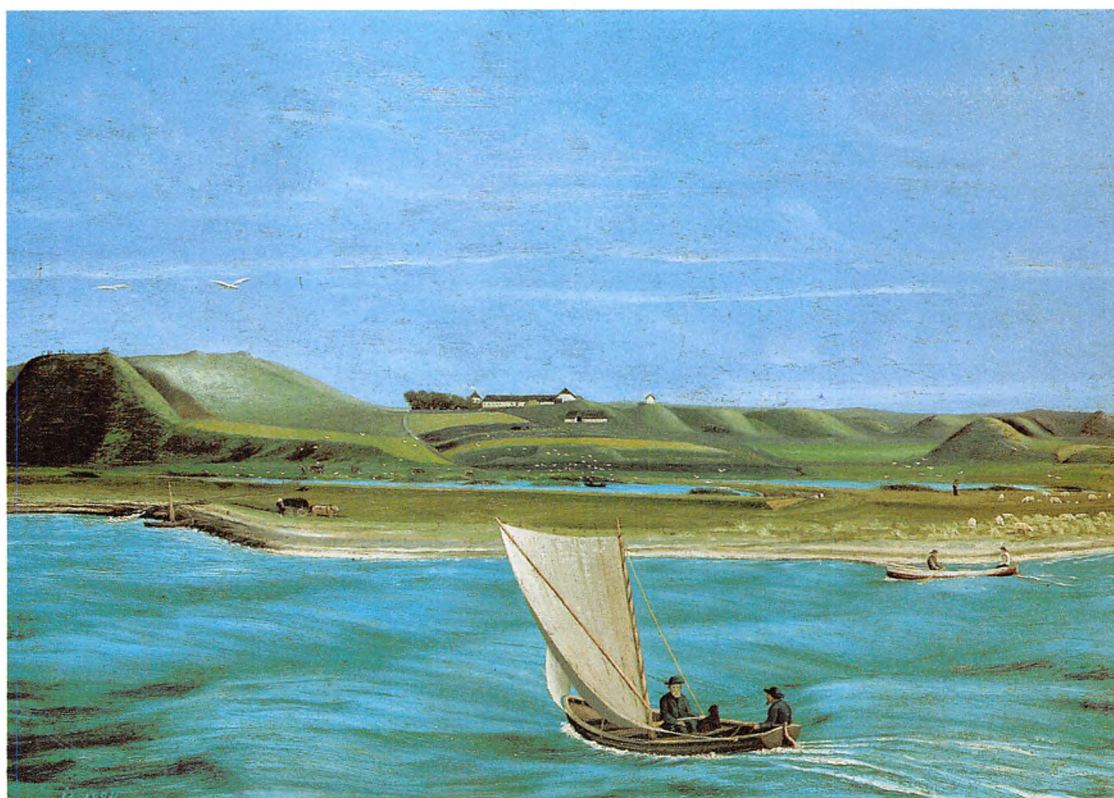
»Hvad er lokalhistorie – og hvordan udforsker man den?« var titlen på den sidste foredragsaften, den 9. marts. Her fortalte Børge Kjær, leder af Grenaa Egnsarkiv, både om mulighederne for lokalhistoriens efterforskning og dens anvendelsesmuligheder.

Generalforsamlingen blev holdt den 7. april på Dueholm Kloster. Kun meget få medlemmer var mødt frem, og de godkendte en forhøjelse af kontingentet fra 1988, således at det herefter er kr. 75,- for enkeltpersoner og kr. 100,- for par. Bestyrelsen blev genvalgt uden afstemning. Efter kaffen holdt Per Vegger foredrag med ledsagende lysbilleder om museets udgravninger i årets løb.

Højriis Slot, i baggrunden Legind Bjerges lyngklædte bakker. Malet i 1881 af Morten Jepsen (1826-1903).

Skarregård og voldstedet Skarreborg. Malet i 1884 af ukendt kunstner.

Det var dengang

Af Grandjean-Thomsen

Det er godt nok 60 år siden, men alligevel – for mig står selv de mindste detaljer præget, som var oplevelserne fra i går. Så jeg tror, vi tør tage turen sammen igen i dag, som var det turen fra dengang.

Det er en dejlig forårsdag, sådan en af dem, hvor vi fornemmer, at nu bryder den endelig igennem, den vår, som også de mindste af os har set frem til. Så ved vi, alle oplevelserne, som sidste år gjorde os glade og gav os livet, vender tilbage igen en for en, heldigvis ganske langsomt, så vi kan nå at følge dem og nå at tage dem til os.

Vi går tværs over dyrskuemarken – den er godt brugt, den lille sti. Et helt sikkert forårstegn er det, at cricketgærderne er sat op på banen derhenne til venstre. Og for at understrege, at det er helt rigtigt, foråret er vendt tilbage, så sender solsorten sit blide fløjt ud fra toppen af arresthusets tårn; for også de derinde skal høre, det er en ny tid.

Skal vi ikke tage turen ind gennem anlægget? Elletræerne står endnu med deres lange, gule rakler. Du kan prøve at røre ved dem – se, hvor der står en hel lille sky af støv fra dem! Og den lille dreng, som er spring-

vandsfigur, han er sandelig også kommet ud. Det var jo ham, der var anledning til, at det i det hele taget kunne lade sig gøre at få mig, da jeg var ganske lille, og som allerede dengang var et lille naturbarn, med hjem efter turen i anlægget, for mor sagde: »Synes du ikke, det er synd for den lille dreng, at han skal stå der og være våd? Skal vi ikke skynde os hjem efter et håndklæde til ham? – og det var jo ikke til at stå for! Så gik farten hjemad med mange nye indtryk undervejs, og – til alt held for mor! – glemt var snart den lille våde kobberdreng i springvandet.

Nykøbing Forskønnelsesforening stod i 1889 for opstilling af bassin med springvandsfiguren, som var en gave fra justitsråd Dyhr, Odense. Samtidig blev drikkevandsgrøtten, der ses i baggrunden, opstillet. Billedet er fra 1898.

Nykøbing M. Strandparti.

Østerstrand ca. 1915. Læg mærke til de mange badehuse.

Ja, de er ved at være gamle, piletræerne på plænen foran broen over til øerne. Det træ lige ved er spændt sammen med kæder. Nå, det var da heldigt, vi fik nøglen med, for mod sædvane er der låst, selvom det er lidt op på morgenen. For at gøre det så godt og så pænt som muligt inde på øerne skal der bruges penge, og så er det en ganske god ide at sælge nøgler. Jeg synes, vi lige skal sætte os indenfor på bænken derhenne, den er godt skjult, og så sidder vi bare lige så stille og ser og lytter. De forårsflotte andrikker snakker op i det åbne stykke, der hvor springvandet er. Henne i det lille aflukke ligger svanen på æg, mens hannen, voldsom og vagtsom, skyder sig frem gennem vandet, så det bruser. Hørte du den lyd der? Det var ikke mange meter fra os, lige inde mellem buskene bag os. Og der kommer lydens ophavsmand, rørhønen i forårsdragt.

Jo, herinde kunne vi godt blive siddende i timevis og opleve en masse. Men der er så meget mere, vi gerne vil nå. Vi vil tage turen langs med stranden. Og den tur kan jo blive ret så lang. Nu vil vi allerførst ud til Ørodde, og vi går derud, sådan at vi har fyrreplantagen med de mere eller mindre forkrøblede bjergfyr til venstre og strandengen til højre. Åh, det ser rigtig væmmeligt ud, det der – det er en schæferhund, som farer efter en sølle nordbagge, som er i tøjr – hundens »herskab« har ikke megen kom-

mando over den – så, nu slog hesten da så meget bagop, at hunden fik en solid lærestreg – det gav da vist respekt!

Prøv lige at vende dig om! Se, hvor byen ligger badet i solskinet, mens kirketårnet spejler sig i den helt blanke fjord. Hvad er det for en bankende lyd lige bag os! Jo, derhenne i den skrå fyrrestamme sidder flagspætten og hamrer løs på den kogle, den har klemt fast i hullet, hvor der engang har været en gren. Den er nok en flittig gæst her, for der ligger en ordentlig dyngke kogler nedenfor. Den ser næsten helt eksotisk ud i sin sort-hvid-røde dragt. Ude i strandengen ligger de to gamle træpramme endnu. De har da vist ligget her i mange år, og nu kommer de vel heller aldrig længere. Der er ikke ret langt ud til skibsværftet. Kan du se, de er kommet godt i gang med nybygningen. Egetræsspanterne tegner sig skarpt mod den lyse himmel. Åh, sikke da en hals, Flora, den gamle Sct. Bernhardshund, holder der indenfor plankeværket! Lad os prøve at kalde på den! Jo, det dæmpede larmen lidt!

Det er dejligt at stå deromme på den anden side af Ørodde og kikke over mod Salling og Fur. Foråret har begyndt at lave grønne felter ovre på Furs bakke. Der er læ, hvor vi står; den svage vestenvind, som er startet, giver små, korte ilinger ud over fjorden. Små bølger skyller regelmæs-

sigt ind mod stranden og får blæretangen til at bølge i takt. Skal vi ikke sætte os ud på enden af en af høfderne? Tag lige sko og strømper af for en sikkerheds skyld! Vi sætter os helt ud foruden, vi kan sidde ret godt der; udhugsten fra plantagens fyrretræer, som er flettet ind mellem pælene, er ret god at sidde på, og så har vi fint udkik i det klare vand. Kan du se sneglene? Se, hvor de sindigt glider hen over stenene, sommetider ser det ud, som om huset er ved at kæntre, men det bliver der alligevel. Se den stime af ganske små fisk, der står der lige i læet ved den yderste pæl! Nå, mon det var os, de så? for i et nu – som på kommando – er de væk igen allesammen. Kom, vi sopper ind herfra. Lad nu være med at glide på stenene! Du har jo ikke badetøj på endnu. Men en månedstid endnu – så er det knapt så koldt. Og så skal vi endelig huske, hvad mor har sagt: Aldrig gå længere ud, end vandet når til pletten!

Det vrimler ligefrem med forårstegn omkring os, både dem, som naturen skaber, og dem, som mennesket skaber. Det er da også et sikkert forårstegn, at badehusene er ved at blive sat i vandet. Kan du se, det er bademesteren, der er på vej ud ad broen. Han skal nok ud og se, hvor langt de er kommet?

Det ser ud til, at der skal være en eller anden turneringskamp på fodboldbanen i aften, der er sat sække-

lærred op hele vejen rundt langs yderkanterne. Det er vel for at sikre sig mod gratister. Eller hvad mon det kan skyldes? Det er der ikke meget ved at se på. Så er det meget bedre at komme hen forbi alle kolonihaverne, derhenne hvor alle mirabeltræerne får os til at stå stille. Ja, og ved du hvad, jeg synes næsten ikke, det er til at komme videre! Se, hvor deres hvide kroner står mod den blå forårshimmel. Og kan du mærke duften, det er forår! Hold godt fast ved den. Det er sådan noget, der er godt at finde frem igen, når vinteren ruger. – Der er ikke ret mange mennesker herude endnu. Jo, forresten – derhenne i det gule murstenshus er der nogen, men de flytter vist også meget tidligt herud. Det er jo også nærmest et helårshus.

Det er lidt besværligt at kravle over så mange høfder. Men nu holder de op, bare lige et enkelt pigtrådshegn – så er der blot stranden og grønt græs. Kreaturerne er ikke kommet på græs endnu, så dem behøver vi ikke spekulere på. Men der er to, som spekulerer på os. Her hvor vi står, er der i årenes løb dannet en lille strandsø. Den er så gammel nu, at der vokser siv et stykke ud i vandet. Et ideelt sted for familieliv, har rødben-parret fundet ud af. Og vi er ubudne gæster, hvis hensigter man ikke kender. Altså er der konstante varslingskrig og flyven hen over hovederne på os med al ynkelighed lagt i skrigene. Så nu må vi hellere – for ikke at forstyrre – gå hurtigt væk herfra. Og for en sikkerheds skyld bliver vi fulgt på vej, til vi er på højde med det lille røde træfy. Det er jeg forresten så glad for, det lille røde træfy. For min far har fortalt mig, at for et par år siden (jeg har altså været en 4-5 år gammel dengang og fattede ikke, hvad der skete) da vi var på vej hjem i båd fra Aalborg, blev det meget dårligt vejr, stærk kuling og usigtbart, far mistede orienteringen ude i Livø Bredning (dem af os, der kender Livø Bredning ved lidt om, hvordan søen kan være derude) men pludselig fik far øje på det lille røde fyrs lys, og resten af vejen var sagen klar. Og nu sender jeg det lille røde fyr en kærlig tanke.

Vi skal lige gennem leddet derhenne ved de gamle epidemihuse. Sørg nu for at lukke godt igen! Jeg kan se, der går får herude. Kan du se,

de har gubbet sig op ad den hegns-pæl, hvor der ikke er pigtråd!

Hvordan kan det mon være, at der går en lang, blank stribe fra land ud over fjorden? Nå, jo, det er jo kloakudløbet, der er lige deromme på den anden side. Det plasker og bruser ud gennem de store rør – og lugter.

Lad os passe på, turen ikke bliver for lang. Vi skal jo også hjem igen. Så lad os nu gå ind i land langs grønne græsmarker, agre med vintersæd og dem med spirende vårsæd. Dog alting – som det er i livet – alting veksler: en underlig, stram lugt trækker med den svage vestenvind lige ind i ansigtet på os. Og der ligger vores uhyggelige forestilling om alt ækelt: benhuset! Kom, nu holder vi os for næsen, og så løber vi, alt hvad vi kan. Kan du høre, hvor fluerne summer? Åh, det var godt at komme forbi! Så går vi op ad Markedsgade. En flok

gråspurve er gået i gang med at partere pærerne, mælkevognshesten lige har tabt. Det er forresten den hest, vi ikke må komme alt for nær til. Den lille halmvisk ved hovedtøjet fortæller, den vil bide. Længere oppe i gaden kommer et par drenge med en lille trækvogn med linned, der skal rulles. De er i gang inde i rullestuen. Kan du høre, hvordan brødrene øver sig derinde i huset til venstre, de skal nok ud og spille i aften. Det lyder rigtig festligt!

Og det var en dejlig slutning. For nu er vi hjemme igen, hjemme igen i nutiden, med alle de rige minder, som – hver på sin vis – også er med til at bygge nutid.

Og kunne den lille dreng – der nu er blevet stor – sætte et stykke musik på – men det kan måske blive en anden gang – så skal det være: »Blæsten går frisk over Limfjordens vande«.

Morslands historiske Samfund

Bliv medlem af Morslands historiske Samfund og støt det lokalhistoriske arbejde på Mors.

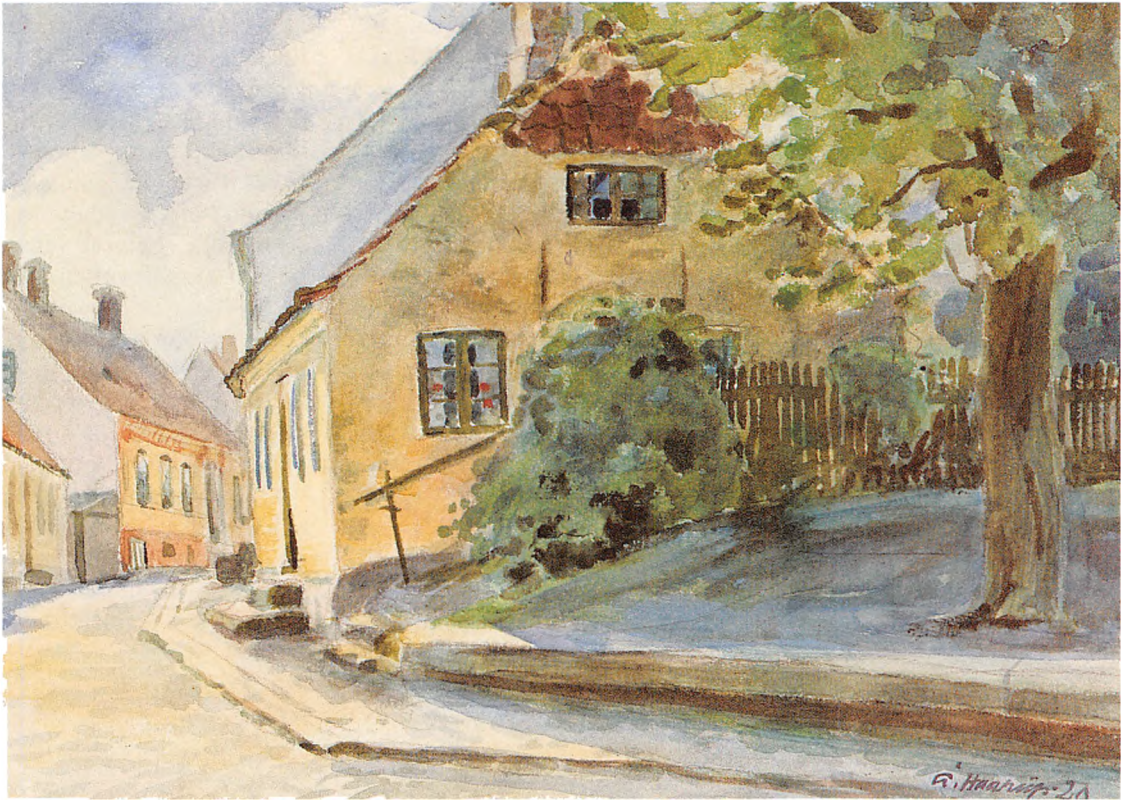
Kontingentet er årligt kr. 75,00
– for par kr. 100,00

Medlemmerne modtager gratis Jul på Mors og 3 årlige medlemsblade.

Henvendelse til:

kasserer Poul Maaetoft
telefon 07 72 07 83

Hjørnet af Toftegade og Kirkegade. Akvarel udført i 1920 af Aage Haarup (1890-1967).

Havnen i Nykøbing Mors. Akvarel udført i 1920 af Aage Haarup (1890-1967).

Hus ved Bosch's Stiftelse i Østergade. Akvarel udført i 1920 af Aage Haarup (1890-1967).

Hjørnet af Nørregade og Østergade. Akvarel udført i 1920 af Aage Haarup (1890-1967).

Ørding Sogn – et »portræt«

Af Jørgen Graabæk

Ifølge stednavneforskere hører »ing-byerne« til blandt de ældste. Deres oprindelse skriver sig måske tilbage til vor tidsregnings begyndelse, altså omkring Kristi fødsel. Forskere angiver også, at »ing-byerne« har navn efter stedets beskaffenhed og beliggenhed. Måske er det således rigtigt, at forstavelsen i Ørding er det gamle ord »ør« (grus – gruset område – et fremspringende næs)? Sandt er det i hvert fald, at Ørding Sogn fra de højeste punkter i området (omkring 80 m) skråner ned mod åløb og dale eller ned mod Limfjorden. Man kan godt tale om et næs, der skyder sig frem mellem Vittrup Strøm mod nord og Sillerslev å / Sillerslev Kær mod syd. Set i forhold til den tunge lerjord, der findes i andre egne af Mors, kan man også godt tale om, at Ørdings jord er gruset.

Alene navnet Ørding bringer os altså langt tilbage i tiden; men holder vi os derefter en stund til det landskabsmæssige, er forhistorien jo endnu længere. De naturlige grænser for Ørding sogns udstrækning er således bestemt af isens fremfærd under den seneste istid for 12-15.000 år siden. Både den dal, hvori Vittrup Strøm løber, og den del, hvori Sillerslev å løber, har oprindeligt været små tunneldale dannet under isen. Efterfølgende har de begge to ligesom dalen, hvori Storup å løber, og som er sognets vestgrænse, været små smeltevandsdale, hvorigennem vandet er strømmet fra den smeltende is. I en omtale af landskabet er det værd at nævne, at i sognets sydlige del – den del, der skråner ned mod Sillerslev å – er bakken gennemskåret af et antal »dybe og vilde« kløfter, der også skylder istiden deres oprindelse. Den mest kendte af dem er Dybdal, som ifølge et gammelt sagn iøvrigt skal have været et godt skjulested for skibe i ufredstider. Rigtignok er det i det mindste, at fjorden i visse tidsperioder f.eks. i stenalderhavets tid er gået ind i de nævnte dale. Man har

kunnet sejle ind, hvor Vittrup Strøm løber i dag, man har kunnet sejle, hvor det nu inddæmmede Sillerslev Kær har sin udstrækning, og man har kunnet sejle i den nuværende Storup å's dalstrøg.

To væsentlige faktorer er altid med til at forme vore omgivelser, – dels naturen og dels mennesket. I lighed med, at naturens vældige kræfter – som netop beskrevet – har udformet landskabet i Ørding Sogn, således har mennesket efterfølgende gennem tusinder af år sat sit præg på landskabet. Vi er i det daglige omgivet af massevis af vidnesbyrd om menneskelig foretagesomhed og virketrang.

Fra forhistorisk tid (stenalder, bronzealder og jernalder) er der mange vidnesbyrd. Der ligger således rundt i sognet talrige høje – flest fra bronzealderen – som er med til at give landskabet sine karaktertræk. Nogle af højene er fredede; men mange flere er overpløjede. Det skarpsindige øje vil dog altid kunne finde disse som forhøjninger på markerne. Afdøde lærer G. Th. Gravesen har i en af sine mange artikler om sognet opgjort det samlede antal høje i Ørding og Storup til 81 og beretter i samme artikel, at kun 6 er bevaret.

Højene, samt en lang række fund af grave, redskaber og andet vidner om, at området har været tæt beboet gennem hele den forhistoriske tid. I det følgende gives der i »spredt orden« en omtale af enkelte væsentlige lokaliteter og fund el. a. fra disse perioder.

Lige øst for vejen mellem Centrum og Ørding og midtvejs mellem de to landsbyer ligger sognets største høj som en meget markant, men overpløjet forhøjning i den dyrkede jord. Store Kongehøj er dens fornemme navn, og et fund fra denne høj, udgravet allerede i 1873, fortæller om en »kongelig« begravelse. Til fundet, der i dag delvis kan ses på Morslands historiske Museum, hører brud-

stykker af sværd, skjoldbule, tøj, stigsøjler, dyrehud, broncekar og meget andet. Enkelte benknogler og en guldring hørte også med til fundet. Hvad der er foregået her en dag i jernalderens/vikingetidens periode, kan vi ikke vide. Men at det ikke har været noget »hverdagsagtigt«, fortæller fundet om. Der har måske været tale om en »kongebegravelse« – en »høvdingebegravelse«.

Sydligere i sognet ligger Tinghøj, også en sløjfet høj, men alligevel synlig i landskabet. I højen skal være fundet to stensatte grave, men kun navnet minder i dag om, at der måske i en fjern fortid har været afholdt ting her. Midt i sognet er Baunehøj udpeget fra tidligere tider. Navnet angiver vel nok det sted, hvorfra der med bål blev givet meddelelse om krig og anden ulykke. Også Baunehøj er en høj fra bronzealderen, og også den er overpløjet. Troldstuen i Storup er derimod en dysse fra yngre stenalder, og om den er der skriftlige overleveringer. Den er omtalt i præstens indberetning til Ole Worm i 1638, i »Danske Atlas« 1769, i provst C. Schades beskrivelse af Mors fra 1806, og endelig er den udgravet i 1927.

Medens det for stenalderens, bronzealderens, jernalderens og vikingetidens vedkommende er vanskeligt præcist at fastlægge bostedernes mængde, tæthed og præcise beliggenhed, er der langt mere sikkerhed om bostedernes placering i middelalderen. Der er ingen tvivl om, at beboelse syd for Ørding kirke omkring den nuværende store branddam har udgjort størstedelen af landsbyen Ørding gennem hele middelalderen og helt frem til forrige århundrede. Men fra Ørding er der i tidens løb sket en udflytning til nyopdyrkede områder. Det gælder f.eks. en udflytning i middelalderen til Storup, hvor der omkring en udflyttergård har rejst sig et lille samfund af gårde og huse. Også andre

Landskab ved Ørding – fotograferet af Mette Pedersen, ca. 1930.

gårde er udflyttet i en meget tidlig periode, og der er sket en vis bosættelse omkring dem. Det kan f.eks. være tilfældet med Visbygård og Hedegård. Den her omtalte udflytning bør naturligvis ikke forveksles med den udflytning, der fandt sted efter bondefrigørelsesbevægelsen omkring år 1800.

Hvorledes middelalderens mennesker har levet deres hverdag, kan vi kun gisne om; men utvivlsomt har den kirkebygning, som i slutningen af 1100-tallet byggedes på den lille bakke oven for beboelsen, haft afgørende betydning for menneskets tilværelse. Kristendommen har givet landsbyens beboere den dimension i tilværelsen, der har gjort tilværelsen meningsfyldt.

Ørding kirke har også i middelalderen været et imponerende bygningsværk for sin landsby. Skib, kor og apsis er bygget af fint regelmæssigt tilhugne kvadre med murene stående på skråkantsokkel. Formodentlig har der i tidens løb været foretaget omsætning af disse mure; men i 1987 fremtræder de utrolig smukt og stabilt opbygget og vidner om gode bygningshåndværkeres arbejde. Mest imponerende ved selve bygningen er korbuen inde i kirken. Den står i et meget fint og roligt spænd. Også apsisbuen gør indtryk, men virker dog ikke så fuldendt som korbuen. Tårnet er tilbygget i gotisk tid, – de nederste dele af murværket er opført

af kvadersten; men det øvrige er oprindelig opbygget af munkesten.

Kirkerummet får næsten lov til at tale for sig selv, da der kun er det »nødvendige« inventar. Fremhæves må i denne sammenhæng dels den store glat tilhugne granitdøbefont og dels det kvaderopbyggede alterbord, som begge er med til at understrege rummets oprindelighed og »renhed«.

Naturligvis har også senere tider sat sit præg på kirken ved det inventar, der trods alt findes. Prædikestolen er fra 1654, apsismaleriet og mosaikruden i apsisvinduet, der træder i stedet for en altertavle, er lavet af J. Th. Skovgaard i 1929, et nyere krucifiks er ophængt over den tilmurede norddør, præstetavle findes over sydøren, og endelig er der i 1971 ophængt et smukt skib (barken Ursula, – navngivet i overensstemmelse med navnet på kirkens helgen), der er forarbejdet og skænket af en ung tømrer fra sognet.

I sammenhæng med omtale af kirken skal der også nævnes lidt om udsigten fra kirkegården. Fra det sydskrånende terræn er der et betagende kig ned over lavningen, hvor landsbyen i middelalderen lå gemt omkring sit gadekær, og videre ud over markerne til Sillerslev Kær og over Limfjorden til Salling med det nu sløjfede Nymølle teglværk.

Skal vi forsøge at få et indtryk af livet i Ørding i 1700-1800 tallet, kan vi her som for de fleste andre landsby-

ers vedkommende få nogen hjælp af to slags kildemateriale, nemlig matrikelmateriale og folketællingslister.

Sammenligner man f.eks. matrikelmateriale fra 1688 og matrikelmateriale fra 1844 er der spændende forskelle at bemærke. Skelsættende har udskiftningen af jorderne været efter vedtagelse af bondereformerne i slutningen af 1700-tallet. I materialet fra 1688 er der omhyggeligt redegjort for opdeling af den jord, som er matrikuleret under Ørding. I »indmarken« opdeltet hver »vang« i et antal »fald«, der igen opdeltet i et antal »agre«. Til den enkelte gård hørte et antal »agre« i hvert »fald« i hver »vang«. Også »udmarken« (et område længere væk fra landsbyen, som ikke uden videre var i alm. drift), engen, kær og mosen var stærkt opdelt. Det var derfor ikke alene en praktisk foranstaltning, at man dyrkede jorden i stærkt fællesskab, – det var faktisk en nødvendighed, når hver gård havde så utrolig mange småstykker af jord. Gør vi springet til matrikelmateriale fra 1844, kan både kort og beskrivelse fortælle om, at der nu er færdiggjort en gennemgribende udskiftning af jorden. Måske kan man gøre sig den forestilling, at det har været en så gennemgribende ændring, at man i mange år derefter har talt om den, og alle har sikkert heller ikke været tilpas med den. På matrikelkortet kan vi fra gård til gård følge, hvad ejeren/brugeren hedder, hvor

gårdene ligger, og hvorledes jorden nu er samlet på langt færre steder, – oftest kun 4-5 forskellige steder, – nemlig således at hver gård nu kun har eet stykke af indmarken, eet stykke i udmarksområdet, eet stykke eng, kær og mose m.v. Eksempelvis fortæller materialet, at skolen har en agerlod ved degneboligen midt i byen og to hedelodder nordøst for byen, at selvejer Mads Albertsens enke har en agerlod midt i byen, en hedelod nordøst for byen og en moselod sønden for byen ved markedsskellet, og at bruger Søren Møller Øer (gården ejes af Glomstrup) har en indlod østen for byen, en hovedlod nord for byen, og englod og en moselod sydlig for byen ved markedsskellet. Det er værd at bemærke sig, at denne markinddeling for en meget stor dels vedkommende har holdt sig op til vor tid. En anden sag er så, at siden da er der også sket en næsten fuldstændig udflytning af gårdene til den største jordlod, man var kommet i besiddelse af. Også denne ændring har grebet afgørende ind i det enkelte menneskes hverdag.

Studerer man folketællingslisterne nøjere, kan disse også fortælle spændende ting. Først og fremmest siger de noget om folketallet. I Ørding Sogn (Ørding og Storup) boede der f.eks. i 1787: 207 personer (47 familier), i 1801: 235 personer (49 familier), i 1845: 412 personer (91 familier) og i 1911: 636 personer. Til sammenligning kan det nævnes, at der i 1930 boede 760, i 1955: 737 personer i sognet, og at der i 1987 bor 546. Tallene fortæller tydeligt nok om udviklingen, og der vil naturligvis kunne påvises en lang række årsager til denne udvikling.

Folketællingslisterne fortæller også om, hvad mennesker var beskæftiget med. Som eksempel kan her angives en sammentælling af tallene fra 1845 med anvendelse af folketællingslistens betegnelser: 1 lærer, 49 jordbrugere, 8 fiskere, 3 smede, 3 murer mestre, 1 møller, 1 skomager, 1 skrædder, 2 tømrere, 11 vævere, 14 pensionister, 7 daglejere, 11 almisenydende, 9 der driver ubestemt næring, 6 medhjælpere, 35 tjenestefolk, 250 koner og børn. Oprensningen giver et rimelig klart billede af, hvorledes man i et landsogn i sidste århundrede skaffede sig sit udkomme.

Også navnene er det værd at bemærke. Pludselig træffer man i navnelisten et navn, man genkender fra matrikelkortet. Så møder man navnet på præsten med familie og husstand, – han genkendes fra kirkens præstetavle. Degnens navn genkendes fra sognets skolehistorie o.s.v. – Lidt forvovent er det måske at tale om »bekendte«, men alligevel!!

I oprensningen af landsbyernes beboeres beskæftigelse blev det nævnt, at der fandtes 1 møller. Dette giver anledning til specielt at omtale Årbæk Mølle, en vandmølle der gennem århundreder har ligget, hvor Vittrup Strøm finder vej ud i Limfjorden, og det må nævnes, at lokaliteten har bevaret sit navn til vore dage. Hvor gammel møllen har været, vides ikke; men den findes omtalt i forbindelse med Dueholm Kloster så langt tilbage som i 1462, og fra 1683 findes der noteret om møllen, at »den er ond og må stå stille af mangel på vand den ganske sommer uden det jævnlige regner«. Det skal nok passe, at det har haft sine vanskeligheder at sikre mølledrift her, når der tænkes på, hvor lille vandløbet er, og hvor lille et område det afvander, nemlig de to moseområder Birkemosen og Hestholmosen. Men i de perioder, hvor mølleriet har kunnet fungere, må vi forestille os, at der har været livlig aktivitet på stedet. Mundtlige overleveringer fortæller hårdnakket om, at der er drevet smugkro. Også vindmølle har været bygget på stedet. Vesterhavets gennembrud ved Agger i 1825 skal imidlertid ganske have ødelagt, hvad der på den tid var tilbage af Årbæk Mølle; men endnu bærer gården på toppen af dalens sydskrænt navnet Årbækmølle.

Lærer G. Th. Gravesen har meget omhyggeligt også beskrevet sognets degne- og skolehistorie. Helt tilbage til 1688 er der berettet om de skiftende degne og skoleholdere. Ofte er beretningerne gengivelser af præsternes eller sognebørnenes klager over degnen eller af degnens klage-mål over præsten. Der er også interessante redegørelser om skolestuens og degneboligens beskaffenhed og om degnens lønvilkår. Og endelig er der udskrifter fra bispers og provsters tilsyn med skolegangen.

Blandt samtlige skoleholdere berettes der navnlig om Kristen Hald

(1699-1725), Jens Aggerholm (1760-1813), Mads Aggerholm (1813-1828) og Ubbe Madsen (1834-54).

Helt indtil 1839 foregår al skolegang i Ljørslev og Ørding sogne i skolen i Ørding; men fra da af får Ljørslev sin egen skole. I 1901 bygges Ørding vestre Skole, hvor børnene fra syd-Storup og fra den sydligste del af Ørding Sogn iøvrigt nu får deres skolegang. I 1916 oprettes et lærerindeembede ved Ørding skole, og der bygges forskole. Således fortsætter skoleordningen indtil 1961, da den nye »Centralskole« er færdigbygget, og herefter modtager elever fra både Ljørslev og Ørding sogne igen undervisningen samlet i Ørding.

De folkelige bevægelers fremkomst i Danmark i 1800-tallet har naturligvis sat sig sine spor i Ørdings udvikling. Fra disse år findes Brugsforening og Forsamlingshus, og begge dele fungerer fortsat i bedste velgående. Omkring forsamlingshuset opstod et foreningsliv, ligesom det skete andre steder. Ungdomsforening og foredragsforening samt politiske foreninger fik betydning. Indre Missions Samfund voksede sig stærk og byggede missionshus. KFUM og K fik egne afdelinger og også eget klubhus. Idrætsforeningens arbejde greb om sig og har resulteret i etablering af idrætsplads og klubhus. I dag er en del af dette foreningsliv forsvundet, eller virksomheden har fundet andre former, medens andet fortsat virker. På skolen foregår således aftenskolevirksomhed, og der er etableret klubvirksomhed for unge. På alderdomshjemmet, der blev færdigbygget i 1959, arrangeres omsorgsarbejde for ældre. En forholdsvis nystartet beboerforening søger at løse daglige opgaver samt at være et forbindelsesled mellem lokalsamfundet og de politiske myndigheder. Aktiviteten er således ikke formindsket.

Om sognets og landsbyens struktur må det nævnes, at den naturligvis har været og er underkastet de samme forandringer, som gør sig gældende overalt i samfundet. Fra at være et typisk landbrugssamfund, hvor hovedvirksomheden var landbrug, hvor der i landsbyen var brugsforening, købmand, bager, slagter, tømrervirksomhed, smedevirksomhed og vognmandsvirksomhed m.v., og hvor stort set alle havde deres

Luftfoto af Ørding, ca. 1950.

daglige virke i lokalsamfundet, er der i dag tale om et samfund, hvor landbrugsvirksomheden i mange tilfælde er nedlagt eller kombineret med anden virksomhed, hvor der i landsbyen er sket indskrænkninger i antallet af forretninger, og hvor mindst eet familiemedlem fra hvert hjem har sit arbejde et andet sted. Men til udviklingen hører også, at det takket være fremsyn og virkelyst er lykkedes for familien bag landbrugsmaskinfabrikken »Doublet Record« at få skabt en virksomhed af format i landsbyen, ligesom byens vognmandsforretning i dag har sin virksomhed strakt langt uden for Mors.

Til omtale af strukturændringen i sognet hører også omtale af bosættelsesmønsteret. Der er naturligvis for Ørdings vedkommende udarbejdet udbygningsplan og lokalplaner. Gennem 70'erne og 80'erne er to nye afsnit i byen blevet udstykket og delvis bebygget. Det gælder Bytoften og Søndertoften, der begge dele er at betragte som parcelhusområder i den gamle landsby, hvor nyt og gammelt nu søges tilpasset hinanden. Også et

decideret ferieområde, Ørding Ferieby, er vokset frem på sydskråningerne ned mod Limfjorden.

Følges sognets historie gennem tiderne, kan det konstateres, at udvikling er der jo altid sket, her som overalt, – nogle gange går det stærkere end til andre tider. Gamle protokoller og dokumenter fortæller om, at udviklingen altid er til »behandling«. Mennesket er ikke lige parat til at gå med, hver gang en tilstand skal ændres, og således må det nu en gang være. Nogle gange vil vi tale om en god udvikling, andre gange taler vi om en forkert udvikling. I virkeligheden er dette underordnet. Sagen må hele tiden være den, at ethvert samfund udvikler sig således, at det kan svare til den tids udfordringer, det drejer sig om.

I Ørding har man gerne villet vise sammenhængen mellem før og nu. Det er bl.a. kommet til udtryk ved valg af vejnavne. Da vejene i 70'erne skulle have navne, blev det i mange tilfælde gamle lokaliteter, der gav anledning til navnene. Det gælder bl.a. følgende navne: Kongehøjvej, Ting-

stedvej, Storupgårdvej, Årbækmøllevvej og Gl. Skolevej.

Med nærværende artikel er der søgt givet et portræt af en Morsø's landsbyer, og beskrivelsen er, som det ses, holdt temmelig strengt omkring Ørding. På en måde kan der forekomme noget forkert i dette, idet Ørding helt naturligt og også historisk og traditionelt set er nøje forbundet med nabosognet Ljørslev i et fælles pastorat, – en forbindelse hvis oprindelse fortæber sig i en fjern fortid, der ikke kan tidsfæstes nærmere. Men på en anden måde har Ljørslev naturligvis også sin egen historie, der ikke mindst er præget af godset Højriis, som ligger i sognet, og det er en helt anden sag, der dels er fortalt, men naturligvis kan genfortælles ved lejlighed.

Afslutningsvis skal det nævnes, at den væsentligste kilde til portrættet er en lang række artikler skrevet af lærer G. Th. Gravesen og samlet under titlen: Bidrag til Ljørslev og Ørding sognes historie, – allesammen artikler man i dag læser med stor taknemmelighed.

Postruten Nykøbing – Hesterørodde

Af Albert Korsgaard

I sine erindringer, som min fader, Jeppe Andersen, Skallerup, nedskrev som 80-årig, er der et afsnit om den tid, da han kørte postvognen fra 1. oktober 1902 til 1. januar 1909 med hestekøretøj fra Nykøbing via Vils, Blidstrup og Øster Assels til Hesterørodde.

I oktober måned havde han ophold hos købmand Soelberg, men fra 1. november 1902 lejede han beboelse, hestestald og vognskur i gården til ejendommen Algade 1. Beboelseshuset benyttedes i dag som depot af boghandler Platz.

Far havde 3 ofte 4 jyske heste som på skift blev brugt til kørsel på post-ruten. Også den gang gjaldt parolen, at »Posten skal ud«, selv om det ofte

var drøjt især om vinteren med sne og kulde.

Postruten påbegyndtes alle hverdage med afgang fra Nykøbing kl. 4 om morgenen, og postvognen skulle være ved posthuset i Øster Assels kl. 6.15. På vej hertil skulle der afleveres post i Vils og på herregården »Blidstrup«.

På Blidstrup havde kokkepigen hver morgen en kop kaffe parat, og det var meget opløftende på en kold morgen. Ofte kom herremanden ned i køkkenet og hentede dagens post. Ved ankomsten til posthuset i Øster Assels skulle postvognen vente, medens posten til Jegindø blev sorteret fra. Postvognen fortsatte derefter til Hesterørodde, hvor færgemanden fra Jegindø var klar til at modtage

posten til øen. Her var den regel, at færgemanden skulle vente ved færgebroen i indtil 1 time, såfremt postvognen ikke var nået frem til tiden, medens postvognen modsat ikke skulle vente på færgemanden, såfremt denne var forsinket.

Når postbudene under Øster Assels postkontor havde afsluttet deres runde, skulle postvognen efter tidsplanen afgå fra Øster Assels kl. 13.25 og ankomme til Nykøbing kl. 16.00.

Under opholdet i Øster Assels var hestene opstaldet på gården hos Jens Ør, og i Nykøbing måtte min moder passe den/de opstaldede heste, indtil postvognen kom tilbage fra ruten.

På den tid var det besværligt at gøre en rejse til Nykøbing, og beboerne på ruten sendte derfor i stor ud-

Postvognen med Jeppe Andersen og en passager på kuskescædet, gør holdt ud for købmand Jantzen's ejendom i Ø. Assels. Til venstre på trappen sidder skomagemester P. Petersen og på havehegnet manufakturhandler Olsen, begge Ø. Assels.

strækning bud med postvognen. Det gjaldt især køb på apoteket og i byens forretninger, men der var også bud som gjaldt sagførere, pengeinstitutter, lotterikollektioner m.v. Af kørebogen fremgår, at området gjaldt alle mulige ting til husholdningen og meget andet. Lærer Touborg i Øster Assels havde bl.a. bud efter lammekød, 1 pakke bove og kravetøj fra »Fransk vask og strykning«. Købmand N. C. Rasmussen skikkede ofte bud efter varer til sin butik, og lærer Madsen i Vejerslev, efter majs til sine høns. I kørebogen nævnes pastor Galle, Vejerslev, dyrlæge Jensen og læge Elsnab, Vils, for at nævne et par blandt mange kendte navne. Lundgårdene: Peterslund, Marielund, Katrinelund, Nylund og Gammelund er anført, hvoraf Gammelund alene optager 5 blade i kørebogen.

Budpengene var små. De almindelige bud som køb af medicin på apoteket, køb af garn eller ekspedition af breve og pakker kostede 10 øre. Større bud 25 øre. Mejeriet i Øster Assels sendte næsten daglig smør i dritler med postvognen til Nykø-

bing, og her var budprisen 35 øre pr. Drittel.

Betalingen fra postvæsenet for kørsel på ruten var 1.000 kr. om året, og budpengene indbragte et tilsvarende beløb. For denne indtægt skulle der holdes vogn og 3-4 heste, og familien skulle have sit levebrød heraf.

På postruten blev anvendt en almindelig fjedervogn med to sidevendte stole til passagerer. En morgen, da postvognen var nået til Storup, sprang to mænd op af vejgrøften og tilkendegav, at de ønskede at køre med. Den ene forsøgte at gribe fat i hovedtøjet på en af hestene, og dette medførte, at han fik et drag over nakken af kørepisken. De to mænd fik ikke kørelejlighed, og det står hen i det uvisse, om der var tale om sene nattegæster fra »Sydvest Kro«, eller om de pågældende havde regnet ud, at postvognen netop denne dag medbragte et stort pengebeløb, som af »Andelsmejeriet Assels« skulle anvendes til udbetaling af årets overskud til andelshaverne. Episoden medførte, at mejeriet herefter selv lod pengene til udbetaling af årets overskud afhente i Nykøbing.

Et par gange har tilstrømningen været så stor, at rammerne blev sprængt. Heldigvis tog man det med et smil, og vi kan glæde med, at disse arrangementer vil blive gentaget.

1987 blev også det år, hvor vi kunne byde velkommen til Morsø Arkæologiklub. Vi glæder os til samarbejdet med jer om øens fortid, og vi glæder os til at byde endnu flere velkommen, også folk med andre interesser end arkæologiske udgravninger.

Fhv. rektor Kr. Brudsig efterlod ved sin død i 1986 et testamente, til fordel for museumsfonden, hvis eneste formål er at støtte arkivets og museets arbejde.

Til slut vil jeg gerne sige tak til alle brugere og givere, til Morsø kommune, Morslands historiske Samfund, Morsø slægtshistoriske Forening, Bevaringsforeningen, Turistforeningen, Morsø Folkeuniversitet, Skarregård og Kulturelt Samvirke for mange spændende udfordringer og godt samspil i 1986.

Morslands historiske Museum

Af Per Noe

På museet vil vi se tilbage på året 1986/87 som et år, hvor der skete meget, selv om året bestemt ikke blev nogen »milepæl« i museets historie.

I »museumsbyen« har den gamle mejeribygnings skiftet karakter og fået nyt ansigt. Med sine nye porte, døre og vinduer står bygningen parat til at blive indrettet med udstillinger og skolestue.

Også for udgravningsholdet har det været et travlt år med mange henvendelser om fund og iagttagelser. Mange store opgaver er blevet afsluttet, bl.a. udgravningerne af jernalderlandsbyerne ved Pigens Vadested og Morsø Food Park. Samtidig er nye kommet til, f.eks. i forbindelse med naturgasnettet. Andre steder bliver gryden holdt i kog år efter år. Det gælder f.eks. Karbyundersøgelserne, hvor vi i samarbejde med folk

fra Moesgård søger at stykke stedets historie sammen.

Vi skylder alle meddelere, hjælpere og ejere en stor og varm tak for indsatsen.

Inden døre har museet som sædvanligt kunnet byde på en lang række spændende særudstillinger, f.eks. »Truede Dyr«, »Vi elsker vort land«, »Samlerglæde«, »Arkæologi under vandet«, »Skaller og Konkylie fra hele verden« og endelig udstillingen »Myter og Sagn«.

Traditionen tro har vi også både ved egen kraft og i samarbejde med andre budt på en lang række foredrag, emnedage, rundvisninger og historiske udflugter.

Tilbuddene er så mange, at jeg ikke vil nævne enkelte; men kun glæde mig over, at stadigt flere mennesker gør brug af vores tilbud.

Morslands historiske Museum

*Åbent:
Daglig fra kl. 10 til 16*

Morsø lokal- historiske Arkiv

*Åbent:
Tirsdag og torsdag
fra kl. 13 til 17*

Arkivet ønsker oplysninger om disse drenge, der blev fotograferet i deres klasse på Nykøbing kommuneskole 1932.

Hvis det er muligt, vil Arkivet gerne have oplysning om lærerinde Mathilde Bak og elever på Erslev skole ca. 1925.

Lokalhistoriske gaveideer

fra Morsø lokalhistoriske Forlag, Skovgade 17, 7900 Nykøbing M.

Interiørbilleder fra Mors 1900-1950

Morsø Lokalhistoriske Forlag

UDKOM

efteråret 1986.

Pris kr. 148,00.

Denne bog fortæller om boligindretning i vore forældres og bedsteforældres tid.

Det er ikke stilhistorie, heller ikke historien om møbelindustriens udvikling - men derimod historien om de ting, der blev brugt, og hvordan de blev brugt. Der er billeder fra store og små gårde, fra husmandshjem og arbejderhjem, handels- og håndværkerhjem samt alderdomsstuer.

Bogen er velegnet til undervisning i skolerne. Her kan elever og lærer sammen finde frem til mange detaljer, som fortæller den tids boligindretning.

De mange billeder er et lille udvalg af de mange interiørbilleder, som findes i Morsø lokalhistoriske Arkivs samlinger.

Tidligere er på Morsø lokalhistoriske Forlag udkommet:

Det gamle Nykøbing Mors

Udk. 1971. Pris kr. 60,00.

Hestekraft og Motorvogn

Udk. 1978. Udsolgt.

Limfjordens stolte svaner

Udk. 1980. Udsolgt.

Rofærge og Dampdrift

Udk. 1974. Udsolgt.

Aktieselskabet

N. A. Christensen & Co.

Udk. 1978. Pris kr. 68,00.

Gamle postkort fra Mors

Udk. 1981. Pris kr. 128,00.

Nykøbing-borgerne og deres kirke

Udk. 1975. Pris kr. 98,00.

Kirkeskibe i Thisted Amt

Udk. 1978. Pris kr. 78,00.

Krigsværk

Thy og Mors 1940-45

Udk. 1982. Udsolgt.

1864 og Morsingboerne

Udk. 1976. Pris kr. 98,00.

Typer og tryk i en lille by

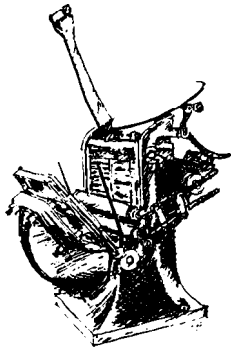
Udk. 1980. Pris kr. 98,00.

Kammerherrens Højris

Udk. 1983. Pris kr. 148,00.

*Bøgerne kan købes i boghandelen
og hos redaktøren af Morsingboen, Ådalsparken 61', 2970 Hørsholm*

GRUNDLAGT 1855

morsø
bogtrykkeri
offset

JAKOB NYBORG

Havnegade 11 . 7900 Nykøbing Mors
Telefon 07 72 10 44

copco
DENMARK

uhm!!!

Ædel stegekunst
og støbegods hører
sammen

Se copco-programmet
hos forhandleren

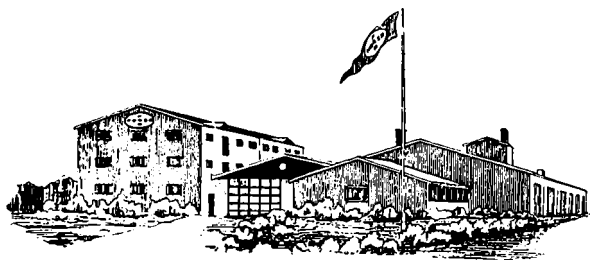
*Vi ønsker vore kunder
en glædelig jul og et godt nytår!*

ØSTER
JØLBY
TØMMERHANDEL a/s

MIDTVEJS
MELLEM
2 BRØER

7950 ERSLEV
TELEFON 07 74 16 11*

A/S Morsø Frøkontor

Byens PROFAs Farvehandel

Ellingsøe & søn

NØRREGADES FARVEHANDEL

Nykøbing Mors . Tlf. 07 72 05 31 . 07 72 07 33

Vi ønsker alle

*læsere af »Jul på Mors«
en rigtig glædelig jul og et godt nytår med
tak for den tillid,
der blev vist os i det år, der er gået.
Som i 1987 vil vi fortsætte
i 1988 med tilbud på kvalitetsvarer på alt i
fliser, kantsten, læhegn, trådhegn,
flagstangsfod, dekorationsvaser m.m.m.*

NYKØBING FLISEFABRIK

Bakkegårdsvej 9 . Telefon 07 72 05 11

MORSØ MØRTELVÆRK

Næssundvej 218 . Telefon 07 72 05 11

**Kig på årets nye bøger!
Kig på vore mange fagbøger!
Kig på bøger til børnene!
Kig ind i...**

H. HANSENs BOGHANDEL

7900 Nykøbing Mors. Telefon 07 72 17 77

- din bogpa handler ... lige ved Kirketorvet

Nedergaard Foto

VESTERGADE 15 . 7900 NYKØBING MORS

PORTRÆT

INDUSTRI OG REKLAME

Colour Art Photo

*Dette mærke
er bevis på god
teknisk og kunstnerisk
portrætfotografering
i farver*

FYRINGSOLIEN!

tænk økonomisk
tænk billigt
tanken er
nærliggende

Brændselsforeningen

Telefon 07 72 02 18 - 07 72 08 33

GULD
SØLV
URE
OPTIK
KONTAKT-
LINSER

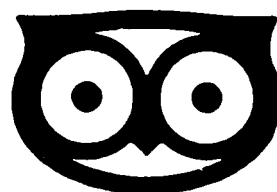
... hos

EJLER CORTSEN

HUGO CORTSEN

TLF. 07 72 11 33 . 7900 NYKØBING MORS

BØGER
FOTO
KONTORARTIKLER
KONTORMØBLER

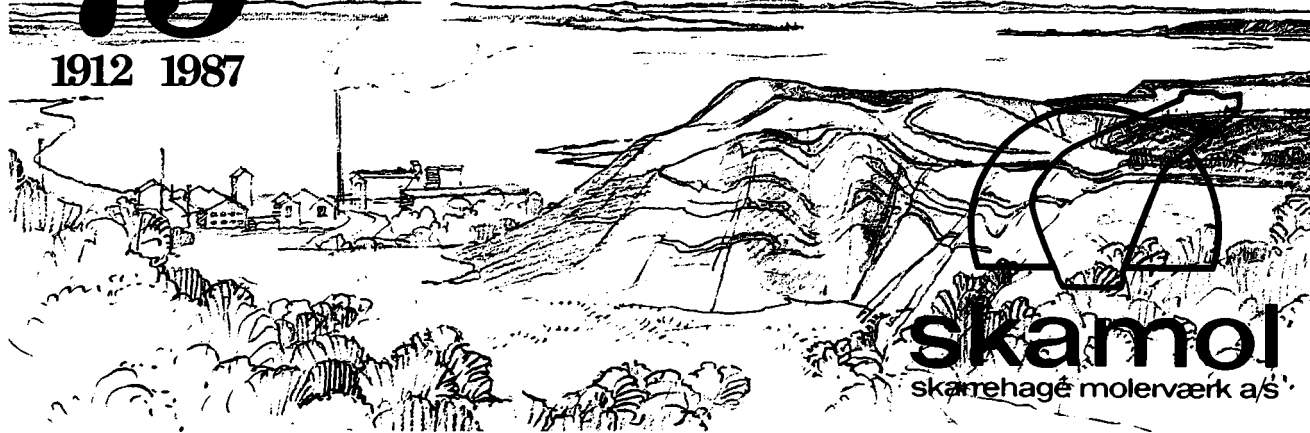
Indenrigsagentur for SAS
Ring til ... 07 72 07 00

Morsø Boghandel

skamol

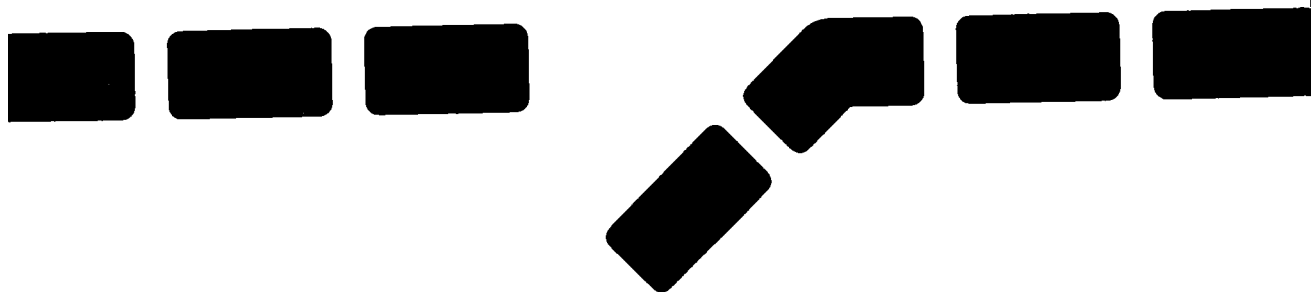
75

1912 1987

skamol
skarehagé molerværk a/s

Kvickly er kvikkere!

Her skal hverken sælges isenkram, tekstil, madvarer
– eller hverves medlemmer. Vi har såmænd bare købt pladsen her
for at støtte en god sag og sende dig en venlig julehilsen fra

Nykøbing Mors . Tlf. 07 72 13 33

Nørgaard's
LÆDERVARER

Hvad er tid uden penge?

Få
Pensions Service
nu!

Kapitalpension og ratepension trykker skatten i bund. Og holder humøret oppe, når du får mere tid til at nyde livet.

På kapitalpension kan du indsætte op til 25.000 kr. i 1987 og 26.000 kr. i 1988. På en ratepension ubegrænset.

Skattelettelsen hentes i den dyre ende af trækket, den der for alvor gi'r "ondt i skatten".

Udbetaling af opsparing er også forskellig. Med kapitalpension får du pengene på én gang. Med ratepension udbetales de i rater over mindst 10 år.

Kapitalpension, ratepension eller en kombination af begge dele?

Benyt dig af vores Pensions Service nu og få en løsning, der passer til dig og din økonomi.

1 **MORSØ**
SPAREKASSE

**Få dine ønsker
opfyldt
med en
142-konto!**

MORSØ BANK
(MORSLANDS FOLKEBANK)